Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

44129

15

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ԵՐԿՐԻՆ ՏԱՐՕՆՈՅ.

Զոր գրեաց Զենոբ ասորւոյ եպիսկո-
պոսն հրամանաւ Լուսաւորչին մերոյ
Սրբոյն Գրիգորի։

Առաջին տպագրութիւն Գրքոյս եղեալ է ՚ի Կոս-
տանդնուպօլիս քաղաքի ՚ի թուին հայոց 1168

Իսկ այժմ վերստին տպագրեցաւ Ար-
դեամբ և ծախիւք զուարթամիտ եւ առա-
տաձեռն ազգիս մերոյ ՚ի կալկաթայ։

՚Ի Հայրապետութեան սրբոյ էջմիածնի տեառն
Եփրեմի տեառն Հայոց կաթուղիկոսի։

Առաջնորդութեամբն Զ[illegible] Ա[illegible]։

Յամի Տեառն 1814։

՚Ի ԿԱԼԿԱԹԱՅ։

՚Ի Տպարանի Աւետ Ջինթլումեանի։

Printed by Avet Gentloom.

ՄԱՇՏՈՑՅԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Յիշատակարան։

Օժանդակութեամբ և շնորհիւ ամենասուրբ Երրորդութեան՝ Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ, և բարեխօսութեամբ Ամենաերանուհւոյ կուսին Մարիամու, յանգ եղեալ՝ ամենարուեստեցեալ տպագրումն այս գեղեցկաբան պատմութիւն երկրին Տարօնոյ զոր գրեալ էր Զենոբ Ասորւոյ եպիսկոպոսն հրամանաւ լուսաւորչին մերոյ Սրբոյն Գրիգորի։ Առաջին տպագրումն գրքոյս եղեալ էր ՚ի Կոստանդնուպօլիս քաղաքին ՚ի թուին Հայոց 1168։ Իսկ այժմ վերստին տպագրեցաւ ՚ի Կալկաթայ քաղաքիս արդեամբ և ծախիւք Զուարթամիտ և աստուածեռանդն ազգիս մերոյ։

Արդ որք հանդիպէք ընթեռնուլ և վայելել զքաղցրագոյն պատմութիւնս յիշեսջիք ՚ի մաքուր յաղօթս ձեր Օժանդակքն գործարանիս իմոյ հան-

դերձ

զերծ կենդանեօք և հանգուցելովքն որք յանուանէ յիշեցեալ կան 'ի ներքոյ։

Յովհաննէս Սարգիս և Կոստանդինի։
Սիմոն և Գէորգ Փանոս. Բողջալեան։
Սպէնդիանոս. և Պողոս Կարապետ Ծատուրեան։
Ներսէս Յովհաննէս և Սպէնդիանոս Ներսէսեան
Կարապետ Մկրտիչ Մուրատեան։
Թադէոս Յովհաննէսեան։
Յովսէփ Հիւնեան։
Զաքարիայ Յովհաննէս Շիրիօղեան։
Միքայէլ Զաքարիայ Շիրիօղեան։
Աճէմին Սեբեան։
Յովսէփ Եփրեմեան։
Մարգար Զօրէրեան։
Սարգիս Յովհաննեան։
Խաչիկ Յարութիւնեան։
Սահակ Մովսէս Համյօնեան։
Յարութիւն Յովսէփ Քամալեան։
Անտօն Բաբէքեան։
Ծատուր Աճաբեան։
Միքայէլ Պետրոս Գէզաքեան։

Մելքոմ

Ք

Մելքոմ Մանուչէանց։
Գէորգ Աճապըէանց։
Աշխարաբէկ Խոջէն Նիազեանց։
Գրիգոր, Ղազար, և Յովհաննէս Սէրէեանց։
Նիկողայոս Յարութիւնեանց։

Հուսկ՝ յետոյ 'ի վախճանի յիշես ջիք զաշխատաւոր գործարանիս յետնել ծառայս ձեր, Զընթերցումն ամենեցունց՝ որ հարազատօրէն աշխատութբ տքնիմ 'ի այս գործ. (ուստի և հայցեմ եթէ սխա լանք ուրեք գտանիցին 'ի սմա հայերով գիտնականութն և զծանրութն աշխատօնի իմոյ ներումն շնորհեսջիք,) այլ և մի զանց առնիցէք յիշել զանդրանիկ որ- դեակն իմ, և զտէր տպարանիս՝ Ա՜ծա ջընթերումեանն. որ պատանեակ հասա կաւ իւրով՝ ոչ սակաւ աշխատի 'ի վերայ սոյն այս գործոյ, ընդ նմին և զայլ մա- նկունս աշխատաւորս յիշման արժանի առնելով զուք սիրելիքդ իմ, վարձս բա րեաց պարգև ողջէն ընկալջիք։

Արդ

Արդ զտուրան օրհնելի աղօթից իմոց՝ և զուարթամիտ առատաձեռնութե̃ յայս գործ ազգաօգնութ ինքնակամ օգնողայն․ ամենամեծն Ա̃Ծ̃ 'ի փառս՝ և 'ի պատիւ իւր ընկալցի, զբարի նպատակն յուսոյ՝ և ակնկալութենս ամենիցն, 'ի յանկ հանցէ․ և բարի յիշատակս իւրաքանչիւրոցն՝ 'ի յանջնջելի երանական մատենի իւրում գրեսցէ․ և համայն հաւատացեալ քրիստոնէիցն՝ զսէր և զմիաբանութի̃ պարգևեսցէ, յարաժամ 'ի յողջութե̃ և յաջողութե̃․ պահեսցէ։ Եւ ձեզ բարեմտութե̃ յիշողացդ՝ միան բարեաց պարգևեսցէ ամէն։

Եւ ես [illegible] Յ[illegible]
[illegible] և Ա[illegible]
խոնարհ Ծառայ։
Զ[illegible] Աբեռեան։

Բան Սաղմոսաց Առ Թագաւոր Ընթերցողաց

Յորժամ նիւթ իմն պատմական ելեալ յերկրէ հեռաստանէ գտանիցի 'ի տեղւոջ ուրեք, ըստ բնածին բուսոյ բարուց բանականութեան՝ գո՛ւն գործեմք մեծաւ ջանիւ և աշխատութեամբ բանականս յանձին առեալ փութաջեալ լինիմք 'ի տեսութիւն ազնուութեան նորին. զի զնորին չքնաղագեղ գեղեցկութեանն զվայելչութիւն առ բերել կարիցեմք յընդու-նարան իմացմանս մերոյ։ Եւ ընդէ՞ր։ Զի տեղին՝ յորմէ ազնիւն այն է ելեալ, վասն իբրայեայ գոլոյն՝ ոչ ամենեցուն հասարակաց է դիւրապէս գնալ. այլ արեաց ոմանց և յոյժ սակաւուց. և այն բազում ճգամբք և աշխատանօք։

Արդ՝ եթէ 'ի տեսութիւն նիւթականաց այնքան ըղձանս երկնեմք, քանի՞ առաւել զնոյն փոյթ գերապատկապէս բերել պարտիմք 'ի յանձին մեր վայելման զերկ-նաւորայն գեղեցկութեան հոգեկան ազնը-

ւայն

Գ

ճայն. որոյ՝ յերկրակամացս յայայանէ ոչ
ինչ համեմատի։ Եւ ո՞յք են արդեօք ա
ռայեալքս։ Ահա՛ ածային գրոյն տեսու
թիւք. որոց անվարանելի պայծառութիւնքն
զողջողեալ գեղափայլին ՚ի միտս ընթեր
ցասէր անձանց։

Եւ՛ ով նշանական ազնըճայն ՚ի հեռ
ուստ եկելոց զանազանք են տեսակք, այս
պէս և բանք հոգելից գրոյն զանազանա
ունին տեսակս։ զի ոմանք են ածաբա-
նութիւք, ոմանք բարոյականք, ոմանք վիպ
մունք. և այլք այլինչ։ Եւ՛ որպէս այն
է ՚ի հեռաւորաց գալ. զի թէ ածաբա-
նութիւք իցեն՝ ճառեն զանճառելի էու-
թենէ անեղ գոյին այ. որ բարձր է քան
զամ և հեռի յամ էից որ անեղ և անհասան
գոլով։ Եւ՛ թէ բարոյականք, վարդա
պետեն զառաքինութենէ. որ բարձր
է ըստ պատոյ, և հեռի ՚ի վայրաքարշ
վարուց վատթարաց։ Իսկ եթէ իցեն
վիպմունք՝ նոքին ևս ՚ի հեռաւորա գան
առմեզ. զի վիպմունք՝ որք են պատմութիւք

մի ջա

միջոց զանցելոյն պատմաբանէն քանզի
դարձ պատմութեան է ծանուցանել զի-
դեալ իրն. որ փակի ընդ անցեալ ժամա-
նակաւ ։

Ե՛ւ շահաւէտութիւն նորին այն է, զի
զեղեալն ՚ի վաղ ժամանակաց՝ կացուցանէ
առաջի աչաց մերոց. այնպէս, որպ թէ
այժմ իցէ եղեալ ։ վ՞որոյ ասէ ոմն իմաս-
տասիրաց թէ պատմութին է վկայ ժա-
մանակաց. լոյս ճշմարտութե. կենդա-
նութի յիշողութե. վարդապետ կենաց՝
և ծանուցիչ հնութեան ։ Որպէս եթէ
ոչ պահէր պատմութին ՚ի միտս մեր զյի-
շատակ եղելոյն, մոռանայաք զնոսա
դիւրապէս ։

Այլ որք՝ տեսակք պատմութեանց և
զանազանք են. զի ըստ բազմատեսակ ներ-
գործութեց՝ բազմատեսակք լինին և
պատմութիւնքն ։ Ոմանք խօսին զստեղծա-
գործութե և զքանչելեաց արարչին.
ոմանք զառաքինութենէ ճրդանց երանելի-
անձանց ։ ոմանք զ վատամնոացն թշուառու-

Ը
թէ. և ոմանք զայլ ինչ. Առաջինն ծա-
նուցանէ զանբաւազօր մեծութիւն և զա-
մենակարօղ տէրութիւն ածութեան. Երկ-
րորդն յորդորէ լինիլ նախանձաւոր գո-
ծոյ բարութեն ընդ արանցն երջանկաց
և Երրորդն վարդապետէ խորշիլ և խո-
տորիլ յաներջանիկ գնացից եղկելեացն.
Է և այլ ինչ տեսակ պատմութեն. որ վի-
պերիլ զիրս աղտեղիս՝ բառնայ զբարե-
զարդ համեստութիւնն ՚ի հոգւոյն. Այլ
մեր բանս՝ ոչ է այնպիսեաց սակս. որք
անհպելիք են ամենևին ՚ի շրթունս և ՚ի
լսելիս հաւատացելոց. Այլ զայնս ասեմ
որք (զինչ և իցէ՝) բողբոջ ինչ պտղա-
բերութեան ունիցին ՚ի յոգւոց ՚ի լսելն իւ-
րեանց.

Ով և այս առաջիկայ պատմութիւս է.
որ կոչի Ջենոբ. և պատմէ զոմանս գոր-
ծեցեալս առ Լուսաւորչաւն մերով և
առ իշխանօքն հայոց յերկրին տարօնոյ.
Իսկ և զբերել Լուսաւորչին մերոյ զա-
մենամաքուր նշխարս Յօհաննու կարա-
պետին

պետոսին և Աթանագինեայ վկային՝ յերա-
նիրս հայոց։ Եւ զայլս ոմանս՝ զորս գրա-
ցեալ ՚ի Ցանկի սուրբն որ կայ եղեալ ՚ի
վերջնումն։

Եւ Թէպէտ սբն Գրիգոր պատմութն
տարօնոյ անուանեալ զսա, զորոյ զպատ-
ճառն լուեսցես յիւրում տեղւոջն. սա-
կայն ըստ հասարակաց Զենոբ անուանի։
և պատճառն է, զի ՚ի զենոբեայ ասորւոյ
եպիսկոպոսէն եղև գրեցեալ՝ հրամա-
նաւ Լուսաւորչին։ Վասն որոյ անուամբ
շարադրողին կոչեցաւ և շարադրեցեալն
Որպէս և գրեցեալն յԱգաթանգեղոսէ՝
Ագաթանգեղոս կոչի և այլն։

Արդ՝ ընկալարուք զսա հոգևորական
ըղձանօք. և փառս մեր առաքեսջիք այ-
նըմ՝ որ արար զամենայն. և է օրհնեալ
անզրաւ յաւիտենից. Ամէն։

Պատմողական այսմիկ տօն — ոխա.
Ակնանջաղբերակ Թէ եղբ — չխա.
Ղօղեալ գործոյ մերոյ առ հ — մխա.
Տեղեակ ոմանցն առ լինե — չխա։

Պատճէն

Թուղթն Սրբոյն Գրիգորի· զոր գրեաց նշխեաց ՚ի Կեսարիա՝ առ Սուրբ Հայրապետն Ղեւոնդէս ։ I ·

ԱՌ ՚Ի ՅԱՍՏՈՒԱԾՈՒՍՏ պատուեալ և ՚ի մարդկանէ փառաւորեալ, երիցս երանելի տէր և մեծարեալ սրբոյ Հայրապետիդ Ղեւոնդեայ· և Հոյակապ քաղաքիդ Կեսարիոյ՝ մեծար

մեծարգոյ և պատուական քահանայապետիդ. Առ 'ի ձեր սրբոյ ձեռնադրութենդ և 'ի մեր փանաք իմաստութենս՝ առաջին Թուղթ ողջունին և սրբութե հայցէ ձերում փառաւորութեանդ, և այս բոլոր տիեզերաց։

Յոյժ գոհանամ զքեզ, որ հայրախնամ ողորմութեն խորոց գթացան յաղագս մարդկան իշխանք որդւոյն խորոց միածնի. որ զքեզ ազնիս հրաւիրեաց յերկնային քաղաքն 'ի ձեռն առաքելական քարոզութեն։ Յորում այսմ աշխարհի կարի առաւել մասն պարծանաց էհաս. զի եր կոքեան անոլքն աստ եկեալ՝ սորին սահմանի վիճակեցան՝ հոգւոյն բանի, 'ի ձեռն նորին շնորհացն։ Իսկ Թէպէտ և առնորօք վերջացան 'ի Ճշմարտութե, աս կայն կամք ողորմութեն քոյ գթացան առ մեր նորաստուծս. ըստորում և գործեաց սքանչելիս 'ի մերում ժամանակի. զորոց օրինակն դուք 'ի մէնջ իսկ լրեայք և ծանեայք։ Սմանաւանդ կրկին գոհութի

ձեօք

ձեօք մատուցանեմք այ. առաքեալ է
ձեզ օրհնութի. զի զգանձն կենաց շնոր
հեցէք երկրիս հայոց. զմիջնորդն այ
և մարդկան. զնշխարս սրբոյն յօհաննու
մկրտչին: որ և ցնծայ յոյժ երկիրս հայոց
ընդ գալստեամբ սորին. որպէս և անդ
քի ի գալստեամբն 'ի յորդանան:

Եւ զայս գիտութի ստուգիւ ձեզ ծա-
նուցանեմք. զի որպէս անդ քի իջմամբն
'ի ջուր՝ մահ կորեաւ, նոյնպէս և աստ 'ի
սորա գալստեամբն՝ դժոխոց դրունքն
խորտակեցան: Զի է աստ յերկրիս հայոց
'ի չորրորդ բաժինս և յերրորդ հայոցս
աշխարհին, 'ի լերինն որ կոչի տօրոս՝ և
հաստատեալ անկ է մինչև 'ի դրունս պալ-
հաւոյ պարսից. և առ սմա բնակին եր
կիրն մամիկոնէից. և սա բազում վայե
լուչ տեղեօք կայ յերկրուս տեղիս: Եւ
այնչափ որ ջայեալէր 'ի մերում վայրի,
մինչև 'ի սրբոյ հոգւոյ յայտնեալ՝ եթէ
նա խակ է դուռն դժոխոց. զորոյ զտե
ղին լինոակնեան կոչեն հրեշտակք և պար

սիկք

ածիկք· յոր պանծալին յոյժ բնակիչք եր-
կրին վասն կուսոյն գիտանեայ, և նորին
եղբօրն գեմետրեայ· ուստի յոյժ բու-
նեալէր սատանայ՝ի նմա։ Կործանեցաք
զպատկերսն սատանայի, և եդաք՝ի նոյն
տեղւոջ՝ի մարմարիոն մատրանի զնշխարս
սրբոյ կարապետին յօհաննու, և աթա-
նագինեայ վկային։ ուստի՝ի վայր կործա
նեցաւ մահ խաբող կարողութեամբն· և
այժմ ամ երկրպագեալ պատուի՝ի նոյն
իննակնեան տեղւոջն թօղի անդ զերկո
սին կենդանիան, զպանտօն և զկլօնիդէսս·
զորս դու ըստ սիրոյ քում ընծայեցեր
աշխարհիս հայոց, որոց և եդեալ խնկ
էն զխուրեանց մարմինս՝ կենդանւոյն ընդ-
քն՝ի խաչ ելանել՝ վն այլոց օգտի մատոյց
՝ի մարմնի։ զորս իբրև մարգարիտս ան-
գիւտս համարիմ տարեալ ինձ։

Այլ ամ սիրոյ մտերմութեանդ քոյ զոր ու-
նիսդ առ մեզ՝ աղաչեմ, զի մեւս այլ ևս
ընծայս մատուցանիցես ինձ· զի հունձք
բազումք են և մշակք սակաւք· ուստի

աղաչեմք զքեզ, զի հանցես մշակս՚ի
հունձս յայսոսիկ։

Մին ՚ի մշակացն զորս խնդրեմք ՚ի քէն եղիազարոսն · և միւսն՝ եղբայրն յակոբա՝ աստուծոյ · զոր օծեալ ձեռնադրեցի եպիսկոպոս մամկոնէից տանն · արդ՝ և զդայ յղեսցես հանդերձ այլ մշակօք։ Մանաւանդ՝ յղեսցես և զտիմօթէոս ազգենացւոյ եպիսկոպոսն · զորոյ դու իսկ գովեսիր զհմտութիւն գպրութեանն · և զի յոյժ իսկ պիտանի եկեղեցիս մերում · օգնականութիւն գտեալ ՚ի քէն աղօթիւք
և խրատուք։

Ուստի յարաժամ ճգնութեամբ բազմաց օրինակ գոլով և դաստիարակելով զնոր հիմն տն՝ ողջ լիցիր բանական բազմաց օգնութեան՚ի տէր, և մերոյ բարեխօսութեամբք Ամէն։

Պատ. ճէն

Պատճէն Եւսեբիոսէ՝ և պատասխանւոյն ընդդէմ Սրբոյն Գրիգորի. զոր յղեաց նեստորի Հայրապետին 'ի ժամ վախճանին իւրոյ։ 2

Երջանիկ և ամենաբերեալ տէր՝ և մերոյ եղբօրդ՝ էհաս առ մեզ մեզ մէջ և ուրախ արարին գիր. երոյժ անթերի ուրախութ է լցեալ զիշխանական անձն իմ. որ թէպէտ և լի տրտմութեամբ հանապազ 'ի վշտի էի, սակայն շարժեալ զմեր զանգաղութիւնս ձեր գոհութեն նամակիս. զոր ընթերցեալ գոհութիւն մատուցաք այ ըստ գրեցելումն 'ի քէն. թէ ոչ անտես արար ած զազգս հայկազնեան. ուք զրկեալք բազում ժամանակս 'ի ճշմարտութենէն՝ զմոլորեցուցիչս իւրեանց ած համարէին. և զայն՝ ուսոյց նոցա հակառակամարտն ճշմարտութե սատանայ. զի ընդ խաւար ընթացեալ՝ զրկեալք լինէին յածածանօթութեանցն։ Այլ 'ի դէպ եկեալ նշ մարգարէին բան, թէ ժողովուրդ որ նստէր 'ի խաւարի՝ ետես

զլոյս մեծ ա՟ծգիտութե՟ ։ Զի թէպէտ ՚ի վերայ իսկ եղև ծագեալ արեգակն արդարութե՟ ընդ արարածս, սակայն ազգ քո ՚ի տարը՟ ընչեան իբրև ՚ի գիշերի յենուլին յորմ խարխալեալ ։ Ուստի և այժմ դեռ հայեցեալ ՚ի դոսա ա՟ծ և էջ փրկել ՚ի ձեռաց անմարմնին փարաւոնի ։ Զի վերա գոյն գտար տանջանօք քան զմովսէս ոչ խնայելով ՚ի մարմինդ քո. մինչև աղաւոտել զդոսա հանէր յանապատն սինա յանկոխն գաղանաց. ուստի հալածական լինին յաւէք և հեծութի՟ք ։

Ե՟ արդ՝ վասն զի քև եղև ծագեալ ՚ի դոսա արեգակն արդարութե՟ ք՟ս, և դու ընտրեալդ ՚ի տեղի ընտրելոց սրբոց առաքելոյն բարդուղիմէոսի և թադէոսի յիջեալ զնոցա նահատակութիւնն. և մի երբէք վերջացիր ՚ի շաւղաց նոցա. զի ետ զդոսա տ՟ր ՚ի շինել, և ոչ ՚ի քակել. քանզի և ՚ի սկզբան իսկ եմուտ կարապետդ յաշխարհդ հայոց ։ Որև զիմ անուանս գրեսջիր ՚ի քո՟ դպրութեանդ. և

դրեսցես, զի այնու մասն օրհնութեան
ընկալցիս յետ քոյ։

Այլ եւ խրատ բարեաց տամ ձեզ. զինչ
ակնեան տեղիդ՝ զոր բարեբուղխս ասեն
ոմանք՝ շինեսջիք բնակութիւն դասուց
կրօնաւորաց։ եւ կացուսջես զնոսա ըստ
օրինակի այսորիկ կրօնաւորացս, զոր
տեսեր ՚ի մերում վիճակիս։ Որեւ ՚ի սըր-
բոյն անտօնէ ուսջիք զկարգ ճգնութե.
զի ոչ ինչ իք պակաս է քան զառաջինն
անտօնի. որեւ ես քեզ օգնութի համարիմ
զայն.

Զեղխեան աշակերտս սրբոյն անտօնի՝
հաւանեցուցի զայդ ՚ի նոյն խննակնեան
տեղին ունելով ընդ ինքեան քառասուն
ընտիր արս ճգնաւորս եւ խարազնա-
զգեստս. պարկեշտս վարուք եւ հրաշա-
րեալս յաշխարհէս։ Արդ՝ առեալ զեպի
սկսան կացուսցես վերակացու՝ զոյա եւ
այլոց եղբարցն։ Եւ գրոշմեսջիր արձան
յաւիտենից, զի մի ոք ՚ի դասակերտս
կամ ՚ի գիւղաքաղաքս զօրէն աղէքսան

դրիա

դպրացուոյն գործեսցէ. շինելով իւրաքան-
չիւրոց պտէրունեան տաճարին և առան-
ձին բնակիլ: Եւ՛ ժողովեսցեն ՚ի նոյն
տեղին՝ հարիւր արանց չափ. և որոշես-
ցեն նոցա գեօղս և աւանս մեծամեծս
որպէս զի պէտք վանացն ՚ի նոցանէ վճա-
րեսցին. և ինքեանք միայն աղօթից և ճգ-
նութեան պարապեսցին: Խրատեա և զի հա-
քանաւ զայդոսիկ՝ լինիլ եկեղեցապանդս
աղքատատէրս՝ կրօնաւորատէրս՝ և եր-
կիւղածս լայ: Իսկ զշինուած մատրանն մի
շինեսցեն ՚ի բնակութիւն կրօնաւորաց.
այլ կացուսցեն ՚ի նմա քահանայս և քոր-
եպիսկոպոս: Որոշեսցեն ՚ի նմա դասա-
կերտս և շինեսցեն աղքատանոցս. որպէս զի
որք գայցեն ՚ի բժշկութիւն՝ մի լինիցին
տարտամք ՚ի նոցանէ. որպէս առ դրան խո-
րանին ննջեցուցանէին զուխտաւորսն:
Զայս ամենայն՝ ըստ այսմ օրինակի տուր
գործել:

Սուրբ տիմոթէի և եղիազարու եպիս-
կոպոսացն զորս յինէն աղաչանօք էին
խնդրեալ

խնդրեաց՝ պարտէ գիտել, զի նք յայն ժամ էին գնայցեալ՝ յորժամ զբագինան կործանեցին, և մեզ պատասխանի հարց մանն էին արձակեալ։

Քանզի եղիազար գնայ 'ի քաղաքէ իւր մէ փախըստական. զի յարեան ի վր նորա հերեսիովտայքն և հալածեցին զնա 'ի կողմանս հռովմայ։ Իսկ զտիմօթէոսէ ըրձայ թէ գնայ 'ի կողմանս երուսաղեմի վն թարգմանելոյ զաւետարանն 'ի հել- լենայի գիր։

Եւ ես իսկ 'ի ցաւս մահու հասեալ կամ. և ոչ գիտեմ զերկարութի կենաց իմոց։ և վասնայսորիկ դանդաղիմ և գրել առ նոսա թուղթս և ծանուցանել զնշան բա նից ձերոց և զտեղեացդ վայելչութիւն։ Եւս առաւել գրեսջիր ստուգիւ եթէ զինչ էր պատերազմն ձեր և քրմայն, մինչ երթայիքն 'ի մէնջ։ Դարձեալ՝ ցոյց և ըզնշխարայն վայրս ծածուկ գրով. զի մի թերութիւն լիցի լսողացն. կարծելով եթէ յերևելիս չեն։ Այլ զմէնջ եթէ

գիտել

գիտել կամիք, որպիսութիւն մահու անձն
ունիմք և կենաց վրջարման։ Բայց թէ,
պէտ արտաքին մարդս մեր ապականի
ապա այն ներքինն զկենաց նորոգումն
ընկալանի։ Եւ զմեր պակասութիւն տայէ
ձեզ տր̅ ած̅ մեր, զանձամբք աւետաւ
հօտք՝ ՚ի բանաւոր փարախն վերին
սիոնի փոխարկել։

Նաև և աղօթիւք քովք և ՚ի մեր հօտս երբ
նայեսցէ քս̅. զի յերևել հօտապետին՝
առցուք և մեք վարձս՝ ըստ առաքինի մշա
կացն. ողջ լերուք ՚ի տր̅։

Թուղթ պապին կամաւորացն Ղեւոնին առ տէրն
Գրիգոր։

Է իբրև զվարձան պատգամաւորքն
առ սրբն գրիգորիս՝ ոչ գտին
զնա ՚ի տարօն. այլ անցեալ գնա
ցին ՚ի կողմանս հաշտենից յարարատեան
գաւառն ՚ի վաղարշապատ քաղաք. և հա
սեալ զնամակն մատուցին նմա առաջի
ժողովրդեանն։ Զոր ընթերցեալ՝ որս

մեծան

մեզան յոյժ հանդերձ թագաւորաւն. տուաւել վասն հալածանայն եղեաղարու և հեռանալոյն յերկրէն իւրեանց։ Եւ գրեաց տէրն Գրիգոր հանդերձ թագաւորաւն և չորեքին գահերէց իշխանօքն առ եղիաչարտանիւսորայսոյ եպիսկոպոսն և տիմօթէոս աղդենայսոյ եպիսկոպոսն օրինակ զայս։

Պատճէն Երուսաղէմի Տէր Գրեաց ասորէն Գրի-
գոր առ Եղիազարոս և Տիմոթէոս

Տէրն սիրեցեալ եղբարցդ և հեռացեալ մշակացդ մեր բանին կենաց՝ 'ի տէր ողջոյն առաք հանդերձ տորդատաւ և ամ իշխանօքս։ Ամենայն որք որ զքրիստոսային մշակութիւնն յանձն առնու՝ հալածական պարտի լինել, զի ոչ առ ամենեսեան ընդունելի է նորա քարոզութիւն. որպէս այժմ զձէնջ իսկ լուաք։ Զի եղեալ 'ի ձերումդ բնակութեան՝ յանձն առեք լինել օտար 'ի կայրից և ծանօթից. ոչ ինչ զմտաւ ածելով զկեան

գրիս

դրխտութե̃ ժամանակս. այլ դէմ եղեալ
գնայիք և ո՛չ գիտէք յուր չոգայք:
Արդ՝ վ̃ս պանդխտութեանդ երանեմք
ձեզ. իսկ վասն իմաստութեանդ ո՛չ. զի
մինչ գիտէիք զ թագաւորս ք̃նական
հաւատով լցեալս, և զաշխարհս ա̃ծ ապա
շտութ̃բ, յօտար և ՚ի տարադէմ երկիրդ
ընդէ՞ր եղէք հալածական.

Մանաւանդ՝ զի գիտէիք թէ ամենայն
գաւառացս եպիսկոպո՛սք պիտոյ են և
քահանայք: զի թէպէտ ոմանք ուստեք
ուստեք եկեալ ժողովեալ են, բայց զինչ
իցեն այսորիկ առ վեց հարիւր քան
գաւառս հայոց. յորոց իւրաքանչիւր
գաւառի մենմի քահանայ կամ երկու՛
լուկ թէ հանդիպի: զի դեռ մանկունք
երկրիս ՚ի դպրոցի են. և ո՛չ ՚ի նոցանէ ոք
բաւական է քահանայութե̃: Իսկ դուք
այդ չափ քահանայս առեալ՝ տարադէմ
և հեռուի ուղեգնայութե̃ ետուք զձեզ:
Ի̃ արդ՝ ՚ի ձեր երկիրդ այլ չունիք դա
ռնալ. ապա աղաչեմք զձեզ, ՚ի մինչ մի
վեր:

վերջանայք. այլ ա՟մ վստահութե՟ մխու-
թայարուք դաւ զկնի արանցդ զորս յղե-
ցաք առ ձեզ: Ե՟ւ եթէ գայցէք, զա՟մ
երկիրդ եկեղեայ և հարքայ՝ առաջի
ձեր առնեմք. յոր վիճակ և բնակեսջիք՝
ձեր եղիցի ձայն, և որոց զկնի ձեր. որ-
չափ կենդանիցէք դուք և մեք. իսկ եր
կրին մամկոնէից՝ եթէ հաճոյ թուեսցի
ձեզ, որպէս և դու իսկ ասէիր եթէ
զինուակնեան տեղիսն ինձ տուր. և անդ
զքո եղբայրն իսկ իմ ձեռնադրեալ է
եպիսկոպոս. և ըստ կարի աղաչանաց՝
զանուան տեղւոյն փոխեցաք յիւր ան՟ուն

անուանն.

Ե՟ւ այնչափ ջերմագոյն է ՚ի սպասաւո-
րութի՟ն մե՟ր կարապետին, մինչ զա՟մ չին
՟ամս տաճարին քար և կիր է եդեալ։ և
թուի թէ մինչև ՚ի մահ ումեք չկամի
տալ։ Զոր և մեզ ոչ է արժան առնուլ
՚ի նմանէ. զի աշխատեալ է ՚ի նմա առանց
այլոց սատարութե՟։ Ինքն շինեալ զեկե
ղեցին. զոր ես՝ միայն հիմնարկեցի։ Սա

կայն

Կայն եթէ ինքն տայցէ՛ ՚ի մէնջ լրովէ.
զի այլ եւս յաճելում ՚ի դատաստակերտս,
Ապա եթէ այն ոչ՝ ամերկիրն առաջի
ձերէ. զոր եւ տեսանէք տեղի վայելուչ,
այն ձեզ: յորում ոչ ինչ պակաս գտանէք
՚ի մէնջ քան զաստայեալն: Ողջ լերուք ՚ի
տէր:

Առաքումն Նղբին:

Է՛ առաքեալքն այնոքիկ որք ե-
կին ՚ի կեսարիոյ, առեալ զթուղ-
թըն ՚ի մէնջ տարին ՚ի յուռհա՛ եւ ՚ի կեսա-
րիա. եւ ոչ գտին զնոսա. եւ ապա եկեալ
գնային յերուսաղէմ: եւ չհանդիպեալ
նոցա՝ տեղեկացան զնոցանէ թէ երկո-
քեանն իմխաւին ՚ի հռոմ են գնացեալ.
վասն որոյ գնացին եւ նոքա ՚ի հռոմ, եւ
ոչ անդ գտին զն̃ս. զի եղիազար ՚ի միջա-
գետս ասորւոց էր գնացեալ վասն թարգ-
մանութե՛ երկոտասան մարգարէիցն. եւ
տիմոթէոս գնացեալ էր ՚ի կորընթոս՝
Իսկ բեկտոր եւ անաստաս եւ գայիոս՝

եղէ

եգիպտոսի եպիսկոպոսքն երբեւ տեսին զթուղթն՝ ուրախ եղեն յոյժ եւ խնդացին. քանզի եւ նոքա հալածական շրջէին ընդ եղբարսն։ Եւ փութացեալ գրեցին զնոյն բանսն յայլ նամակս եւ տաքեցին առ տիմօթէոս ՚ի կորնթոս. եւ կոչեցին ընդ նմա եւ զաքիլոս սարկաւագ որ յոյժ հմուտ էր բազում դպրութեան. եւ ընթեռնուին ՚ի միջագետս եւ ոչ գտին անդ զեղբարսն։ Եւ այսպէս դարձան յերուսաղէմ վասն երկուս պատճառս. մի՝ վասն եղբարցն. եւ միւս՝ վասն քննութեան աղանդոյն մենանդրի. զորոյ զպղծութիւն բազումք տակաւին ունէին յայնմ ժամանակի։ Եւ երբեւ գնացին անդր, ոչ գտին զեղբարսն։

Եւ ՚ի նոյն աւուրս վախճանեցաւ հայրապետն երուսաղէմի. եւ հաճոյ թուեալ երուսաղէմացւոյն՝ առեալ զդպիրս ձեռնադրեցին հայրապետ երուսաղէմի բեկտոր եւ անաստասոս դարձան ՚ի կեսարիա իսկ եղիազար դարձաւ ՚ի միջագետս

եւ

և եկեալ ՚ի ճանապարհին հանդիպեցաւ սպասոյն գրիգորի և որդւոյ, մինչ երթային ՚ի հռոմ. և խնդային յոյժ. և դարձաւ և լինէր ը̄ նոսա ՚ի հռոմ քաղաք և կային անդ աւուրս բազումս։

Եւ ապա խնդրեցին ՚ի նոցանէ մասն ինչ ՚ի նշխարաց սրբոյ առաքելոյն. այսինքն զահեակ ձեռն անդրէի առաքելոյն և զղուկաս աւետարանչին. և առեալ զխնդրեցեալսն՝ մեծաւ խնդութեամբ դարձան յաշխարհն հայոց. և տրդատ անցեալ գնաց յաշխարհն իւր յարարատեան քաղաք. Իսկ սբն գրիգոր մնայ ժամանակս ինչ ՚ի տարօն՝ ը̄ իւր ունելով զնշխարս սրբոյ առաքելոյն. դադարեալ աւուրս 25. ՚ի վանս գլակայ յիննակնեան տեղիս գիսանեայ կռոյն ՚ի կայանս սրբոյ կարապետին յօհաննու։

Եւ ապա առաքեաց զնշխարսն մամ կոնեկոյ անուն՝ [illegible] և ընծայ[illegible]ակ, զի ամփոփեսցէ անդ ըզ նշխարսն. որ երթեալ [illegible] խնդրեցին ա

աւուրս

Հուրս բազումս և ոչ գտին տեղի պատշաճաւոր յամ գամատուան. և դարձան ունայն։ Յայնժամ հրամայեաց սբ̃ն գրիգոր պաշտօնէից իւրոց՝ աղօթս առնել յերեկօրեայ։

Եւ ինքն մնացեալ յեկեղեցին տարածեալ զձեռս իւր առաջի նշխարաց սրբոց առաքելոյն, և առաջի տապանի սրբոց կարապետին. և խնդրեաց յայս սպասէս։

Աղօթել սրբոյն Գրիգորի վասն անձրևելոյ ընդ նշխարս սրբոց Առաքելոյն։

Տ Աստուած բազմագութ և ողորմած. որ քննես զսիրտս և տաս զողորմութիւնս քո. որ յիշեցեր զազգս մարդկան զմոռացեալս ՚ի գթութեանց։ ոչ բարկացար խստա, և ոչ անտես արարեր յաւիտեան։ Այլ կարգեցեր զնա ՚ի պաշտօն քահանայութեան այսմիկ. և ետուր մեզ ժամանակ՝ հատուցանել զպարտականութիւն հարցն մերոց առաջնոց. որք զիմա

ցայրձ

դպրոցս պատան քարոզութեան սուրբ աւետա-
րանին։ Որոց տիրեաց մահ մեղաց և կո-
րուստ ապականութեան. և ըմբռնեալ
մահու. կապեաց զամենեսեան ընդ անի-
ծիւք. արժանաւորեալ զնոսա դժոխոց
կայանին։ զորս հաւանեցուցեալ չարին՝
մնալ յունայնութեան իբրև ՚ի ճշմարտութեան։
Իսկ մեզ շնորհեցեր ծանօթս լինել ան-
ճառ քում և ժառանգ արքայութեանդ
երկնից՝ ընդ սրբոց առաքելոցն։

Եւ արարեր խաղաղութիւն առ հեռա-
ւորս և մերձաւորս, զալուստն մեր միածնի
քոյ. և քարոզութեամբ սուրբ առաքելոցն. որք
բաժանեցին զամենայն արարած շրջա-
գայութեամբ սուրբ աւետարանին։

Առաւել ևս յայսմ աշխարհի արարեր
զկամս ողորմութեան քոյ, ՚ի ձեռն սուրբ
հայրապետին. որ բաժանեաց իւրով մար-
մնովն զամենայն աշխարհս. Մանաւանդ՝
զի առաւելապէս գթութիւն քո հա-
ճեցաւ բնակիլ ՚ի տաճարիս յայսմիկ։
որ և առաջի հիմնարկութեան շնորհեցաւ

բնա

ինձ յանկնարկութե՟ քումմէ առնել ՚ի տեղւոջս յայսմիկ:

Յոր հիմն հաստատոյս մերոյ խաչա խեալ՝ մնասցէ անդրդուելի. մինչեւ ՚ի վերջին օրն. յորում գաս եւ նորոգես զսա անապականն դու տր: Եւ միջնորդ է սմ ըստ՟երի եւ Ճշմարտուն: Եւ դարձեալ՝ նստելոյ է սա ընդ աջմէ միածնի քոյ ՚ի փառս անձառելիս:

Դու տր զօրութեամբ՝ հայեաց յերկնից ՚ի պատրաստ բնակութե քումմէ. եւ յայտնեա տեղի բնակութեան նշխարաց սրբոյ առաքելոյն քոյ՝ յերկրիս յայսմիկ ՚ի փրկութիւն մեծի տէրութեանդ եւ ՚ի պատիւ անուն քոյ. եւ ՚ի փառս ամենասուրբ երրորդութե: Ամէն:

Յայտնել հրեշտակին տեառն սրբոյն Գրիգորի՝ տեղի նշխարացն Անդրէասին:

Ե՛ Իբրեւ կատարեաց սուրբն Գրիգոր զաղօթսն, յայտնեաց նմա հրեշտակ տն եւ ասէ, յարուցեալ գնացես

կես ՚ի ստորոտ լերինն Տօրոսի, և կուսից
քեզ տեղի, յորում հաճեցաւ տէր բնա-
կիլ սրբոյդ: Եւ նք խնդութբ արտաք-
ելեալ՝ էառ զնշխարս սբ առաքելոյն
և գնաց ՚ի նոյն տեղին՝ զոր եցոյց նմա
Հրեշտակ տն. աղօթեալ ՚ի տեղւոջն՝
ետ պատրաստել զնխուց շինուածոյ սուրբ
վկայարանին. և եդ անդ զբերեալ մա-
սունս սբյ առաքելոյն: Եւ կարգեալ անդ
պաշտօնեայս եկեղեցւոյն երկոտասան
այր, ետ զտեղին զայն՝ Եղիազարու. և ան-
ուանեցին զնա Եղիազարու վանք:
Եւ տօն մեծ կատարեցին ՚ի տեղւոջն՝
զորն բնակութե սրբոյն. յորում բազում
բժշկութիւնք եղեն:

Վասն Եփեսոսի և այլոց չորս պատերազմացն:

Արդ ՚՚ի սոյն ժամանակի՝ բեկոտր
և անտառաս հանդիպեալ ամենայ
՚ի բիւզանդիոյ՝ որք յԱշտիշատ տարօնոյ
էին, և անդ երթեալ տային զբոյլ զա-
ռաջին

ռաջին պատերազմին, մինչ գայր սրբն Գրիգոր 'ի կեսարիոյ 'ի տարօն. և թէ զինուորք դարձան ընդդէմ նոցա՝ քուրմքն որք էին 'ի տեղին զխաննեայ Նոյնպէս տային զզօրս և զերկրորդ պատերազմն որ եղև ԾԸ զօրքաւ և ընդ իշխանին հիւսիսոյ. զոր լուեալ յունաց զարմանային ընդ քաջութիւն տրդատայ արքային Հայոց. Զայս ամենայն իբրև լուան բեկտոր և անտատատ և անկիւղատ և մարկեղիոս՝ զարմացան յոյժ. և զտեղի առեալ անդ աւուրս ինչ, գրեցին թուղթ առ սրբն Գրիգորիոս՝ օրինակ զայս.

Պատճէն Թղթոյն. զոր գրեցին ճենքոր և անտիոքոս և այլքն. առ սուրբն Գրիգոր.

Սրբազան և մեծարեալ և փառաւորեալ Հայրապետութ Հայոց մեծաց ողջոյն 'ի տր.

Զառ 'ի սրբոյ Հայրապետութեդ՝ անթերի սիրով և հոգեխառն մտերմութբ՝ ըղ-

պատուականին ածոյ գիր ընթերցայք 'ի Հռոմ քաղաքի. և յոյժ ուրախութեամբ լցեալ գոհացայք զԱյ։

Եւ կամեցայք գալ զկնի կոչնականացդ· այլ պատճառ արգելման մերոյ եղկա–ձայր եղև· որ 'ի միջադէտս ջրջէր· զոր 'ի գնալն մեր 'ի Հռոմ՝ ոչ գտաք զնա անդ։ Այլ հարկ եղև մեզ նորա և մեզ տեղեացն երուսաղեմի՝ երթալ առ սբն ախմաքոս Եւ քի այ տեսչութեանն ըզ-դայիս երուսաղեմի հայրապետ ձեռ–նադրեցին փոխանակ նր որ վախճանե–ցաւ։ Եւ մեք առաւել եմք իբրև զանդ–դեալ· մեզ զի աղդենայուոյ եպիսկոպոսն դնայեալ է յեգիպտոս. և ջանա ունի համոզել 'ի խաղաղութի զայնոսիկ՝ որք հալածական արարին զմեզ։ Քանզի դրեալ է առ մեզ եթէ, (զքաղաքս ե–տուն աղդենայիք 'ի յիմ ձեռս. բայց նուաստրայիքն ընդդէմ դարձան. արդ՝ մնացէք դուք իբրև զանդեալ. մինչև ես յայն քաղաք երթամ։) Այլ մեք մեզ

այնը

այնր դանդաղիմք պալ, զի երկիրդ հե-ռի է. և մեք անկար 'ի նորա՛զ կենայս և 'ի պանդխտութենս։ և բնակար տանջին 'ի ջերմութենէ. և այն մարկեղէս վա-տեալ է աստ յաչայն։

Բայց արդ՝ աղաչեմք զքեզ երջանիկ մշակդ այ, զի հրամայեսցես մեզ 'ի պաշտօնէիցդ քոց՝ առաքել մեզ գրով զզրուապատրաստութիւն ձերոյ ճանապարհոր-դութեան. և զգալն յերկիրդ հայոց. և զառաջին պատերազմին որ 'ի քրմաց անտի և զերկրորդն՝ որ 'ի հիւսիսականաց անտի 'ի գնալն ձեր 'ի հռոմ։ Ցուցցես և բըղ-տեղիս նշխարայն զորս տարեալ ես ընդ-քեզ. եթէ ո՞ւր եդեալ ես զնս. կամ զո՞ր պաշտօնեայս թողեր առ նոսա։ և թէ՝ են ումեք յայտնի (որպէս ասեն ոմանք,) թէ ոչ։ Եւ՞ կամ թէ՝ զկրօնի-դէս և զմնտօն ո՞ւր ես թողեալ. որոյ սրբութին պարծին եկեղեցիք։ Եւ՞ կամ թէ՝ զի՞նչ եղև եպիփան աշակերտ նորա և կամ ո՞ւր է եղիազար և զենոբ։

Զայ

Զայսոսիկ զա՟մ սուրբդ գրեսջիր առ մեզ՝ աղաչեմք. զի յերթալն մեր առ Տիմոթէոս եպիսկոպոսն մարթասցուք տեղեկացուցանել զնա գրովն որ ՚ի ձէնջ։ Այս ա՟մ մեզ պիտանին է, և ձեզ ոչ ինչ դանդաղելի։

Եւ շնորհ ս՟բ Հոգւոյն մնասցէ ՚ի վերայ հաւատացելոյդ։

Հրամայել Սրբոյն Գրիգորի՝ Զենոբեայ սարկաւագ Գրել զկենդանութիւնս՝ Եպիսկոպոսացն։ 9։

Եւ իբրեւ ընթերցաւ ս՟բն Գրիգորիոս զթուղթն, հրամայեաց զենոբայ սարկաւագի և ասէ, գրեա զառաջին պատերազմն, և զերկրորդն բռնութ՟ն։ Եւ զնշխարացն թէ ուր եդան. և թէ ուր են անտօն և կրօնիդէս, կամ որպէս վարին։ Բայց յականէ անուանէ ասա ըզնշանս բլրոյն և զլերանցն. և զայրանցն, որք ՚ի պատերազմին գրգռեալ՝ զկուռսն ոչ տային կործանել, զայս ա՟մ պատմութիւնս գրեա

" գրեսցես և առաքեսցես առ նոսա։

Իսկ զենոբ աղաչէ զսէրն Գրիգոր՝ լր
կիցքն առնել պատմութեանն նախ՚ի
մահուն խոստովլու, և անտի ոճով գրել
զամ, որում ոչ հաճանեալ սէրն Գրիգոր
բաւական համարեցաւ զայն միայն գրել
որ խնդրեալն էր։

Զի ոչ է, ասէ օրէն՝ զառաջին պատ
մութիւն յասորւոց թուղթն գրել, և
յիշատակ հայոց ոչ թողուլ. այլ միայն
զոր ինքեանք խնդրեցին՝ զայն ուղար
կեսցես գրով։ Որում հաճանեալ զենո
բայ՝ առեալ գրեաց առ եպիսկոպոսն
ասորւոց միայն լոկ զոր ինչ առ իւրեանց
սահմանօքն գործեցան։

Պատասխանի Զենոբայ եպիսկոպոսի. ցուցանել
զպատճէն պատմութեանն։ 10։

Տեառն և սիրելի երջանիկ եպիս
կոպոսացդ՝ ի զենոբայ անար
ժան ծառայէ առ ձեր սրբութիւնդ և

հայաստանեայցս յոյժ ողջոյն՝ի տէր։
Յորժամ եհաս պատուական ողջունի ձերոյ գիր առաջի պատուական և մեր հայրապետին մերոյ գրիգորի անթերի ուրախութ գոհացաք զայ․ զի գտաւարճե եղև հալածանդ՝ի կողմանցդ յայդցանէ․ Եւ իսկոյն հրամայեաց մեզ սրբն գրիգոր գրել ձեզ պատասխանի որչափ և հալածմանդ ձերոյէր գիր։ Եւ թէպէտ ոմանք արգելուլ հրամայեցին չգրել պատասխանի վն ձեր գալոյ, սակայն նա ոչ այնպիսի ածեալ զմտաւ․ այլ աննախանձ զձեր պատասխանի հրամայեաց յիշել գրով։ Եւ դուք մի ինչ աղարտէք զսակաւ պատմութիւնս․ կամ թէ ագաթանգեղոս զայդ ոչ յիշէ․ զի ես յառաջագոյն գրեալ քան զնա։
Եւ որ զթագաւորաց ժամանակն չգրեցի․ վն զի սրբն Գրիգոր ոչ հրամայեաց այլ ինչ աւելի գրել քան զհայցուածն ձեր։ Մանաւանդ զի պատշաճ համարեցաւ զարշակունին և զքաջ թագաւորաց

գիր՝ Թողուլ տանն Հայոց. և ձեզ պատ-
ճէն պատասխանւոյ գրել: Որև ինքն
մեզն գրեցեր անճանեայ զայս պատճէն՝
տարուձյ պատմութիւն:

Որդ՝ և ես սկիզբն այս պատմութեան
զձերդ եդից Հարցումն:

Ջենադեայ տառեալ, Պարապոտանի Բըշլըոյն ա-
տալոյ. և Պարմոռութեան վասն ինն անձեան փեղ-
տոյն. և Պարեհնայրին որ յարջանայ:

Այսն վերծանութիւն ընթերցոյն խառերոլը տառեան
Եղջոր Խւրոյ Արփաունայ:

Ընդ ժամանակս Թագաւորութեան
իւրոյ խոսրովայ որդւոյ վաղարշա
վերծանութիւն քննէր մանրամասն եղբօրն ի-
ւրոյ արտաշիսայ յարքայէն պարսից. և ի
գուշակել Է մնացեալ երկուց Թագաւորա-
ցըն, առաքեաց մարտ պատերազմին, և
զօրացաւ արքային Հայոց: Եւ սկսաւ ա-
պականել զերկիրն պարսից առ 10. և
հինգ

հրմն՚ ՚ի վեր ջանայր առնել սպանմամբն և գերութբ, և եղև միջնորդ արքայն ձենայց և ոչ կարաց գրաւել զսիրտ նոյա ՚ի հաշտութիւն։ Իսկ այլ ոմն անուն անակ՝ ՚ի նոյն ազգէն արշակունեաց, խորհուրդ արարեալ ընդ արքային պարսից՝ խոստացաւ գալ սպանանել զխոսրով, և իւր վարձանս առնուլ ըզպալհաւն պարտաւայ․ զոր յանձին կալեալ արքային պարսից, ոչ ինչ վերջանայր պարթեւն ՚ի սպանմանէն խոսրովու։

Եւ յարուցեալ առնու զեղբայրն իւր և զկին և զորդիս, և սիրոյ պատճառաւ և փախստեան աղագաւ գայ առ խոսրով Եւ ՚ի կատարել երկրորդ ամին՝ մինչ դեռ կամէր խոսրով արշաւել ՚ի պարսիկս, ՚ի գարնանային ժամանակս ՚ի ժամ որսոյն՝ մեկուսի առեալ անակայ և եղբօրն իւրոյ՝ զխոսրով, որպ թէ բան ինչ առել նմա, յանկարծակի զէնս ՚ի վեր յարուցեալ՝ զթագաւորն գլխաթաւալ կացուցանէին․ և ինքեանք ջրասոյզ եղեալ կոր

ծանէ

Ծանեցան իւրայնօքն ամենեքումբք, ոչ ժամանեալ 'ի պարթեւն։ Իսկ թագաւորն պարսից՝ զօր մահուն Խոսրովու տօն կարգեաց և զպարտաւ՛ն տայր մնացեալ ազգին Անակայ։

Իսկ 'ի պարսից մինչ դիմեալ գայր Անակ յարտաւազ գաւառ 'ի հանգիստ սուրբ առաքելոյն Թադէոսի, անդ լեալ աւեն զյղութի՛ սրբոյն Գրիգորի, որ և զնորին մշակութի՛ եկից զկարգն։

Արդ մինչ 'ի խաղաղութի՛ էր Խոսրով, այր մի Բուրդար անուն 'ի նշա՛նաւոր ազգէն պարսից եկեալ զկնի Անակայ եկն մինչև յարտաւազ. և անտի եկեալ գնայ պանդխտել 'ի կողմանս Գամրայ։ Իբ՛ եկեալ 'ի Կեսարիա՛ առնու իւր կին 'ի հա՛ատացելոց զքոյր ուրումն մեծատան Ե՛թաղէ անուն, և քեռն Սոփի. և կեցեալ ամ մի 'ի Կեսարիա առնու զկին իւր զՍոփի և դառնայ անդրէն 'ի պարսիկս։ Որոյ զհետ մտեալ Ե՛թաղեայ հասանէ 'ի գաւառն այրարատեան. և դարձուցեալ

'ի

՚ի վաղարշապատ քաղաքի, մտանէր առջի ըմտնդու մանկանն Գրիգորի և Համազ ձայն սնուցանէր զմեր լուսաւորիչն։

Այդ խբրևեսայան անակ զխոսրով և դեռ յոգւոջէր Թագաւորն, Հրաման տայր զազգատոհմն անակայ ՚ի սուր սուսերի մաշել։ Եւ բուրդար իբրև լուաւ զայս հրաման ՚ի Թագաւորէն փութայր եմուտ առ ոգոհի կինն անակայ՝ եառ զԳրիգորի՝ ՚ի գըրկայ նորա, և ետ ցկինն իւր սոփի։

Իսկ զմեւս եղբայր նորա որ կոչիւր սուրէն՝ մանկաբարձքն փախուցին ՚ի դաւուն պարսից. և անդ սնաւ առ հօրաքեռ իւրում. որէր կին Թագաւորին ջղանշրին՝ եւ Թաղեայ։ Եւ իբրև զարգացաւ՝ գնաց յերկիրն Չենաց յետ մահուն խոսրովուհեայ. և կայեալ ՚ի նմա ամս տասն, Թագաւորեաց անդ ՚ի վր ազգին Չենաց ամս Տասն և ինն։

Իսկ ոմանք համբաւեն Թէ՝ զգօն ասեն եղբօրն Գրիգորի, որէ յակոբ. բայց

ոչ

ծէջ գիտէն զկատոյգն։ Զի յակոբն այն
հօրաքեռ որդի էր սրբոյն գրիգորի. և
անուն մօր նորա խոսրովուհի։ Որոյ յոր
ժամ մեռաւ մայրն՝ և բարձին զԹագա-
ւորութիւն 'ի հօրէն նորա տիրանայ, զի
եսպան զնա արքայն լեհնայ ուեգես. այս
յակոբ հանդերձ քերբն իւրով ամկըն-
դէրի մնայ անդ։ Եւ յետ ժամանակաց՝
քեռորդին նորա գնայ յաշխարհն գԹայ
և Թագաւորէր անդ, զոր յետոյ ըմբռ-
նեալ տըրդատ՝ մինչ առ արքայն Յու-
նաց էր։ Զի սա էր որ եկն 'ի պատերազմ
'ի վ՛ր Դիոկղետիանոսի արքային յունաց։
Եթէ ստուգիւ կամիս գիտել զպատմութի-
ւն երանելւոյ բեկորայ, ընթերցիր զԹա-
գաւորութիւն յեփԹաղեմեկայ՝ հելլենացի
գրով. և կամ զԹագաւորութիւն Չենայ.
զոր գտանես յուռհայ քաղաքի՝ առ բարդ
ծայ պատմագրի։

Տօնի՛ն Եօթներորդայ, Լուսաւորչին Գրիգորի ՚ի Կեսարիա երթալն և որ ինչ չինի ։ 12

Իսկ բուրդար առեալ զկինն իւր և զմանուկն գրիգոր՝ գնաց զկնի անեռոյն իւրոյ եւ՛ թաղեալ յաշխարհն կապադովկացւոց. և տուեալ զնա ՚ի դպրոց ուսուցանէր նմա ասորի և հելլենայց դպրութիւն և լեզու. որև վարժեալ լինէր ածպաշտութեամբ ։

Եւ՛ իբրև եղև տասն ևերկու ամաց՝ այր ոմն ածապաշտ դաւ՛իթ անուն՝ ամուսնացոյց զնա ընդ դստերն իւրում մարիամու Եւ՛ իբրև եղեն նր երկու որդիք, անուն անդրանկին վրթանէս, և կրտսերոյն արիստակէս, մայրն եմուտ ՚ի վանս կանանց. և կրտսերն գնաց զհետ ճգնաւորի միոյ՝ որոյ անունն էր նիկոմաքոս. իսկ անդրանիկն մնաց առ դայեկայն, և յետոյ ամուսնացա՛ւ ։ Եւ՛ հայրն անցեալ գնաց առ տրդատ հատուցանել զպարտս հօրն և մնաց առ նմա՝ մինչև թագաւորեաց

նա

նա 'ի տեղի հօրն իւրոյ։ Եւ վասն ոչ զոհե-
լոյ կուռոցն՝ 'ի մեծամեծ տանջանս մատնէր
զնա Թագաւորն։ Եւ՛ իբրեւ լրա՛ւ 'ի
քեռւոյ աներոյն գրիգորի՝ Թէ զա՛ որդի
է Անակայ, որ եսպան զհայր քո զխոսրով
Էարկ զնա 'ի վիրապն ներքին ամս հնգե-
տասան Եւ՛ յետ հնգետասան ամացն՝
գխ՛ագնեալ եղեւ ամ՛երկիրն հայոց. եւ
ինքն Թագաւորն 'ի մէջ վարազիցն եր-
Թեալ դառջարէր։

Եւ՛ 'ի հրամանէն այ՝ եկեալ նախարարքն
հանին զնա 'ի վիրապէ անտի. եւ նորա ե-
կեալ ժողովեաց զնոսա առ ինքն. եւ 5
օր Թողու զնոսա անօր՛աղ առաջի իւր
կալով եւ լսելով զվարդապետութի նորա։
Այս՝ առաջին պահս եդա՛ւ 'ի սրբոյն
գրիգորէ. զոր եւ սեղբեստրոս 'ի հռոմ
հա՛անեալ պահեաց ինքն եւ Թագա՛որն
կոստանդիանոս, եւ ամենայն քաղաքն ե-
գիպտոսի. զոր եւ առաջա՛որ կոչեմք։
Եւ՛ իբրեւ լցան ա՛ուրք պահոց, Թափե-
ցան մորթքն վայրենացեալ խոզակերպքն

տրդա

տրդատայ. և զօրացան դիւաբնակ մեհ-
ենք նր̄, և ընկալան զբժշկութիւն:
Այս զձեռն ՚ի գործարկել ուսուցանէր
նր̄ շինել տունս տէրունականս. և աւե-
րարտէ քահանայս օծանել. որք հովուես-
ցեն զձեզ: Իսկ հրեշտակն որն՝ հաճա-
նեցոյց զնս̄՝ զկինքն լինիլ նոյն հովիւ:
Եւ իբրև յանձն էառ՝ ժողովէ Թա-
գաւորն իշխանս և զօրս բազումս և տայ
զգրիգորիոս ՚ի ձեռս նոցա և առաքէ յա-
շխարհն կապադովկացւոց ՚ի քաղաքն կե-
սարիա: Եւ երթեալ ձեռնադրի մեծա-
շուք պատուով ՚ի մեծ հայրապետէն
ղեոնդեայ: Որև արարեալ մեծարանս՝ տայ
նմա զնշխարս սրբոյ կարապետին յօհան-
նու, և զաթանագինեայ վկային:
Բայց թէ ով եբեր ՚ի կեսարիա զնշխարս
կարապետին: Յօհաննէս աւետարանիչն
մինչ էր ՚ի պատմոս կղզին՝ եկն յեփե-
սոս. և անտի երթեալ յերուսաղէմ, գը-
տանէ զգերեզմանն նր̄ ըստ հրամանաց
տեսչութեն ա̄յ: Եւ առեալ ՚ի գիշերի

զմարմին կարապետին յօհաննու՝ եւ ետ ցպօղիկարպոս եպիսկոպոսն. որ էր աշակերտ իւր. եւ ետ տանիլ յեփեսոս յեկեղեցին զոր ինքն շինեալ եւ կոչեաց զանուն նորա սբ ածածին։ Եւ յետ փոխման աւետարանչին՝ մնաց յեփեսոս սբ նշխար կարապետին մինչեւ ի ժամանակս դեկոսի թագաւորին։ Եւ ի նորին ժամանակս նստի յեփեսոս՝ աշակերտ ադդէոսի՝ փարմելոս. եւ սա տի հալածեալ եկն ի կեսարիա ընդ իւր ունելով զբովլոր նշխարս սբ կարապետին, բայց ի գլխոյն. եւ եդ զնա ի սբ սիրիդոնն. ոչ ի ծածուկ, այլ յայտնի. եւ այնպէս մնաց ի նոյն տեղւոջն մինչեւ յթագաւորութիւն դիոկղետիանոսի։ Եւ ի գալ սրբոյն գրիգորի առ դեոնդէս մեծ եպիսկոպոսն կեսարիոյ ի ձեռնադրութիւն, բազում անգամ խնդրեաց ի նմանէ զնշխարս սրբոյ կարապետին. այլ ոչ էառ յանձն. մինչեւ հրաման ի տեառնէ առեալ՝ ի վերջնում գիշերին՝ բաժանել տայ ցնա զկէսն։ Եւ ի վաղիւն բազում

պատե

պատերազմ սկսաւ լինել. մինչև նախա
րարքն կշռեցին քաղաքապետուին երկոտա
սան հազար դահեկան. և այնպէս արարեալ
ելին բռնութեամբ ՚ի քաղաքէն. մինչ զի
իշխանն անգեղտան խորհուրդ արարեալ
հարկանել ՚ի գիշերի զքաղաքն. զոր իմա
ցեալ հայրապետին՝ համոզեալ զնոսա ՚ի
խաղաղութիւն. Եւ փոխանակ երկոտասան
հազար դահեկանին՝ ետ նոցա զնշխարս
Աթանագինէի. և հազիւ կարաց արձա
կել զնոսա սիրով և հաշտութեամբ.
Տայր որբոյն գրիգորի և երկուս ակունս
լուսաւորս որք որոշեցեալք էին նմա ՚ի

հռօմայ հայրապետէն.

Եւ եղեալ ՚ի կեսարիոյ մնայ ժամանակս
ինչ ՚ի սեբաստիա՝ հաւաքել զգաս կրօ
նաւորաց. և կոչէր յաղեքսանդրիոյ ըզ
ոմանս վարդապետս և պաշտօնեայս. Որոյ
մինն գեղասիոս. զոր գրէնայ դաշտին
եպիսկոպոս ձեռնադրեաց. Նոյնպէս
և զայլս յասորւոյ. Որ և զիս խակ ոչ եթող
ցաւանալ ՚ի նախատել, հրաժարել յեղբօ
րէն

րէն իմմէ եղկապարու։ Իւ՟ սնտի ելեալ անյաք՝ ի թորթան. և անդ թողաք զնուր տինաս եպիսկոպոսն ամենայն գաւառայ։ Իւ՟ մեք ելեալ անտի՝ կամեյաք անցա նել ընդ կարին և ընդ հարք։

Իսկ ոմանք յիշխանայն զգայուցին սըր բոյն գրիգորի թէ՝ ի գաւառն տարօնոյ են 2 բազկինք մնայեալք որ դեռ ձօնեն գիւլայ։ Իւ՟ նորա դէմ եդեալ գայր՝ ի խորտակել զնտաս։ և եկեալ յերկիրն պալունեայ յաւ՟ան մեծ գիւանէ՝ ի քաղա քադեօղն կուառս. և ոմանք՝ ի քրմայն անդ հանդիպեալ տեղեկայան յիշխանէն հաշտենից եթէ՝ ի վաղիւն խորտակելոց են զմեծ չաստուածն գիւանեայ և դեմեա րեայ։ և գիշերապնայ եղեալ՝ ի տեղի չաստուածոյն, լցին զգանձսն՝ ի տունս դետնափորս. և ինքեանք աղդ արարին յաշտիշատի քրմին՝ թէ ժողովեցէք զամ՟ արս պատերազմօղս. և փութայես ՝ի վաղիւն հասէք առ մեզ։ զի մեծն գիւանէս՝ ի պատերազմելանելոյ է ընդ

ա. րայեալ իշխանացն ։

Նոյնպէս և զզօրսն կռոց սրբեցին
դարանս գործել ՚ի ցանկս այգեացն. և
զոմանս անտառէին՝ դարձուցին։ Եւ
գլխաւոր քուրմն էր անուն արձան. և
որդւոյն Դեմետր։ և առեալ զօրս որ
՚ի կռատանն էին, որս իբրև չորս
հազար. և եկեալ ՚ի լերինն որ հանդէպ
կռոցն էր. և մնային մինչև այլ
զօրք ուստեք եկեալքն յօգնականութե
նց։ Եւ ՚ի վաղիւն եկեալ անցանէին ընդ
ստորոտ լերինն. զորօրինակ սովոր էին
ասպատակել։ Իսկ սոյն գրիգորի առեալ
զիշխանն արծրունի և զիշխանն անձև
ացեաց և զիշխանն անգեղտան. և սակա
ինչ զօրօք իբրև երեք հազար արամբք
եկեալ յերրորդ ժամուն ընդ բլուրն ուր
արձանն էր թագուցեալ. և գնային ան-
հոգս եղեալ բնաւ չունելով կասկած
Եւ իբրև մերձ եղեն Ը երս զառիվայր,
յառաջ մատուցեալ արձանն և դեմետր
հնչեցուցին զփողն պատերազմի՝ և յան

կարծ

դրդնաւթար յարձակեցան ՚ի վերայ. զոր լուեալ իշխանայն ընդդոստեան յոյժ: Զի յորժամ լուան երկիրքն զձայնն՝ վըրընջել եւ պատերազմիլ յուղելն: Իսկ իշխանին անդեղտան ձայն տուեալ ասէ ը ծնունեայ իշխան յառաջ մատիր եւ տես, գուցէ զօրք Հիւսիսայ իշխանին եկեն. եւ նա երթեալ ոչ կարաց գիտել թէ ոյք են Դարձաւ եւ ասէ, դարձի՛ր զգրկորդ յանհոգ տեղիս. զի մի ըմբռնիցի ՚ի թշնամեայն, եւ մեք ամաչիցեմք ՚ի թագաւորէն եւ ես առաքեմ զոք զկնի զօրայն մերոյ, զի դարձցին յետս. զի ռազմ է բազում զօրայ. եւ բազում դրօշք երեւին փողփողեալք: Իսկ իշխանն՝ անդեղտան՝ տայ զգիրն գրիգոր ՚ի ձեռն մոկայ իշխանին եւ ասէ, փութա՛յ զդա յամուրն ողկան. մինչեւ տեսցուք թէ զինչ լինիցի. եւ՝ ինքն առաքեաց զկնի զօրայն ազդ առնել: Իսկ իշխանն մոկայ առնու զգիր գոփիտ եւ դառնայ զառիվայր լերինն. կամելով իջանել ՚ի կոռաւս: Իսկ արք տեղւոյն

տեղւոյն սկսան զանյս Ճանապարհին որս հեղ՝ և տեսեալ սրբոյն գրիգորի թէ մեծ վտանգէ ՚ի տեղւոջն, իջուցեալ ըզ նշխարան մերձ առ իւր յայնկոյս ձորոյն՝ հանդէպ գեղջն դնէր և նշանադրէր. և ծածկեայ տր զտեղին. և ո՛չ ոք կարաց տեսանել զնա, մինչև սբն գրիգոր դա րձաւ անդրէն ՚ի տեղին։ Իսկ արք գեղջն հետամուտ եղեն մեզ։ և մեր հեծեալ իւրաքանչիւր յերիվարս մեր՝ գնացաք փախըստական յամուրն տուղկան. և յա ռաջեալ քան զնս՝ մտաք ՚ի ներքս. քանզի ընդդէմ եկին արք տեղւոյն և մուծին զմեզ ՚ի ներքս։ Իսկ արք գեղջն եկեալ անցին յայնկոյս և զամրոյն պաշարեցին։ Եւ մեր ՚ի վարանս մտեալ՝ յղեցաք զոմն գիշերագնաց առ իշխանն անգեղտան և թղթով ծանուցաք նմա զիրսն։ Եւ նր առաքեալ չորս հարիւր արս ընտիրս և ասպարաւորս։ որք եկեալ ՚ի վաղէն անցին յայնկոյս գետոյն։ և յետ երից ա ւուրց առին զքաղաքն և զամենայն չին

ճածն

ճաճան կործանեցին. և զմարդիկն բերէին
՚ի տեղի անյուսյին: Իսկ իշխանքն ելին
՚ի վերայ բլրին և տեսին զարձանն, զի
որս չորս հարիւրս լուկ թէ ունէր. և
վաղվաղակի յարձակեալ ՚ի վերայ իշխա
նայն ՚ի փախուստ դարձուցին զզօրսն իւր
այլ զօրքն հայոց իբրև լուան զձայն գու
ժին՝ ամենեքեան անդ ՚ի բլուրն հասա-
նէին:

Իսկ արձանն յառաջ մատուցեալ սկսաւ
թշնամանել զիշխանսն հայոց. և ասէ,
յառաջ մատիք ով դժնակորոյսք և ուրա
ցօղք զհայրենի աստուածսն. Թշնամիք
բարեփառին գխանեայ և ուրացօղք
զնա: ոչ գիտէք, զի մեծն գխանէ ՚ի
պատերազմեցեալէ վասն ձեր. և մատ-
նելոց է զձեզ ՚ի ձեռս մեր. և հարկա
նելոց է զձեզ կուրութբ և մահուամբ:
Իսկ իշխանն արծրունեաց ՚ի մէջ անցեալ
ասէ, ով որ խորոխատասոտ ՚ի վերայ մեր,
թէ վս̅ չոծոյն մարտնչիս՝ ստուտ ես.
և թէ վասն երկրին՝ քանա՞ իսկ անմխա-
եք

էք. զի են սաստ իշխանին, անզեղջական եւ
մլուծեալ տանին, և այլք 'ի պատուաւոր ա-
րանցն զորս ճանաչէք իսկ ։ Եւ դեռեւ որ
որդին Արձանայ տէր, լրտարուք մեզ
իշխանք Հայոց, զի այս քառասուն ամ է
որ ծառայեմք մեծի աստուածոյն. և գի-
տեմք զզօրութիւն նոյա ընդդէմ թշնա-
մեայն. Զի ընդ թշնամիս պաշտօնէից
խուրեանց՝ ինքեանք մարտնչին ։ Արդ՝ մեք
պատերազմաւ ընդդիմանալ ձեզ ոչ կա-
րեմք. զի այս տուն թագաւորին Հայոց
է. բայց այս ձեզ յայտնի լիցի, զի թէ
պէտ յաղթել ոչ կարեմք, սակայն լաւ
է մեզ մեռանիլ 'ի վերայ աստուածոյն
մերոյ, քան զնոսա 'ի ձէնջ ապականեալ
տեսանել. որպէս զկեանս ատելի և զմահ
սիրելի ։ Բայց որ իշխանդ ես անզեղջական
յառաջ մատիր զի ձեռնամարտիցուք ես
և դու ։ Յայնժամ 'ի մէջ անցեալ արձանին
և անզեղջական իշխանին սկսան անցանել
զմխմեամբք և աճապարեալ արձանին է
հար տիգաւ 'ի վերայ բազկին նր և մերձ
տարաւ

տարաւ ընկենուլ զնա․ յայնժամ իշխանն ՚ի վերայ դարձաւ և ասէ, գիտեա արքայ, զի արքայանալ պիտի քեզ այսօր ՚ի տեղւոջս յայսմիկ․ և ՚ի վեր ամբարձեալ զձեռն իւր՝ իջուցանէր զաւուրն ՚ի վերայ թիկանցն և իբրև հանէր զգլուխն նորա․ և նա անկեալ յերկիր թաւալէր ։ և կուտեցին արքայն ՚ի վերայ նորա․ և կայ ՚ի թաղման ՚ի նոյն տեղւոջն․ որ և դեռ արքայն կոչեն

զերինն այնմիկ մինչև ցայսօր ։

Եւ մինչ այս այսպէս գործեցաւ, փութանակի եկին հասին զօրք քրմայն ՚ի վերայ շատ քաղաքէ, արք պարխայ և արք մեղտոյ․ և ամենեքեան առ հասարակ անդր հասանէին ։ և այլք յաշտենից եկեալ էին նոսա․ ընդ ամենեսեան (որպէս յետոյ ինքեանք ասէին) հինգ հազար և չորս

հարիւր այր ։

Եւ իբրև հասին ՚ի գլուխ երինն՝ գուժեաց ձայն յերկուսին դունդսն․ և մեաբանեալ պաք քրմայն ընդ միմեանս՝ յարձակեցան ՚ի վերայ զօրայն հայոց․ և փա-

խուս

խատաճան արարեալ զնոսա՝ ՚ի ջուղին դա-
ւխլայր լերինն ընդ դեղջն կողմանս: Իսկ
այլք դեղջն քան զի դարանամուտք էին ընդ
դէմ եկեալ մերոյ զօրացն՝ ՚ի մէջ առեալ
յերկուց կողմանց զզօրսն Հայոց՝ սկսան
կոտորել զնոսա: Իսկ իշխանն Անդեղ-
տան հերձեալ զքրմայ կողմն անցանէր
յետուստ կողմանէ և ուշքլերին առնէր
զի անդ այլք հետևակք որք զաւխլայր
կողմանէն էին՝ բազում վնասս արարին
երխլարայն վիմօք:

Եւ դեմետր իբրև ետես թէ Անդեղ-
տան իշխանն՝ ՚ի բլրոյն էր՝ թողեալ զայլ
զօրսն և ուշ նմա արարեալ. նոյն պէս և
այլ զօրքն՝ սկսան ձիախաղաց անդ ժողո-
վիլ. և իբրև ելին ՚ի վեր բլրին՝ սկսան ձա-
կատիլ դարձեալ ընդ միմեանս: Եւ կա-
յին մնային մեր իշխանքն զօրուն իւրեանց
զի չէին ժողովեալ ամենեքեան. զի չորս
հազար ՚ի մեղտի զդերխան ունէին. և ե-
րեք հազար ընդ բասէն և ընդ հայրքան
ցին. իսկ այլքն դեռ ՚ի դաշտին սփռե-
ցեալ

ցեալ տարապայմանէին։ Եւ՛ երբ Ջանկամե-
յան՝ և կամէին խառնիլ ընդ միմեանս՝ է
հաս նորա երևելոյ։ և ՚ի նոյն վայրի իջեալ
բանակեցան մինչև յառաւօտն. Եւ՛ երբ
առաւօտ եղև՝ ելեալ հասին մնացեալ
զօրքն հայոց և այլք ոմանք ՚ի տեղակա-
տալին քաղաքէ լիէրև հինգ հարիւր օգ-
նեալ քրմայն։ և երբ եկին՝ հարստայան
երկուքին կողմքն։ էին քրմայն արք, վեց
հազար ևինն հարիւր քառասուն և 6.
Իսկ Իշխանայն Հայոց՝ հինգ հազար
ութսուն։

Յայնժամ հնչեցին զփողս պատերազմին
և դիմեցին առ հասարակ ՚ի վերայ միմեանց.
և յառաջնումն յաղթեցին զօրքն հայոց
քրմայն. իսկ իշխանն հաշտեցին ու եր
ընդ իշխանան հայոց՝ կորեալ զկողմն
Հայոց 7 հարիւր արամբք ՚ի քրմաց կողմն
եղանէր. և սկսաւ կռուիլ ընդ իշխանան
Հայոց. զոր տեսեալ իշխանայն Հայոց՝
լքեալ կործանեցան. զի այնչափ էր այրն
այն յաղթօղ և կորովի, և ՚ի գործ պատե-
րազմի

բազմի առաջադէմ. մինչ զի ամենայն
իշխանքն դողային 'ի նմանէ. որ և մկրատն
խակ արեան ձապաղիս հանել անխնայա
պէս. յայնժամ աղաղակ բարձին զօրքն
առաջի սունեայ իշխանին. Եթէ նա ձայն
տուեալ ասէ, ո՛յ գայլս կորիւն, յիշէ
ցեր զբազս քո և 'ի նոյն շաղղակերութի
դարձար. իսկ նա ձայն տուեալ ասէր.
ո՛յ արծրո՛յ ձագ, Թեւօքդ ես հպարտա
ցեալ. բայց եթէ 'ի շորակնատայս անկա
նիցիս' ես ցուցանեմ քեզ զզօրութի քո.
Եթէ չհանդուրժեալ իշխանն հայոց է
Թշնամանսն' յարձակեալ 'ի վերայ նոր է
հար մրճովն 'ի վերայ սաղաւարտին և
կոտրեալ զնա 'ի զօրացն և փախստականն
արար 'ի վերայ լերինն ընդ արևելս կոյս.
Եթէ հասեալ նմա հանդէպ ննակնեանն
վանայն' մտեալ ընկէց յերկիր յերկրորէն. և
իջեալ կոտրեալ զգլուխ նորա. և զմարմ
մինն զահավէժ արարեալ ասէ, տեսցեն
դքեզ անդեղք և գխոսայեն թէ արծո՛յ
հարեալ է զնապաստակդ. և ինքն դար

ձա՛ւ

ձաւ։ Եւ մինչև ցայսօր արծրծէիք ատեն
տեղւոյն։ Իսկ իշխանն արծրունեաց ՚ի
մէջ անցեալ կտրեաց զկողմն քրդաց. և
իբրև եհաս նմա՝ ընդդէմ դարձաւ նմա
մետասկէան և ընկէց զբարձս նորա։ Եւ
նր ջեռւեալ արիւն անձին իւրոյ, աճա
պարեալ կտրեաց զգլուխ նորա, և զա
ռանցեալն ՚ի վայր ընկեց և զձի նորա զա
ռահն առար. որ և մետասակոմ կոչեն ըզ
տեղւոյն անուն։ Իսկ իշխանն արջայ՝ փա
խեալ թաքեաւ ՚ի նոյն վայրս. զոր տես
եալ արծրունեաց իշխանին՝ որպէս ընդ
ջոտեսեալս արար. և գնացեալ յանկար
ծակի յարձակեցաւ ՚ի վր նորա. և նորա
փախուցեալ ընդ անտառն՝ եհաց կտրօն
փայտի ընդ սիրտն և մեռաւ անդէն։
Եւ նորա առեալ զերկոսին երիվարսն
դարձաւ. և անուանեցաւ տեղին արջոյ
ձոր։ Եւ իբրև դարձաւ անտի՝ եկեալ
հանդիպեցաւ, զի դեմետր և անգեղ-
տան իշխանքն մարտնչէին ընդ միմեանս.
և նորա ՚ի վերայ հասեալ՝ կտրեաց զաջոյ

ուս

տուտ նորա և 'ի վայր ընկեց. և կործեալ
զդըլուխն և եդ ի մախաղ իւր։
Եւ դարձան 'ի վերայ զօրացն կատարել
զնոսա անխնայ. և սպանին իբրև արս հա
զար և երեսուն. և զայլսն մերկացուցին
Եւ 'ի նոյն պատերազմին եսպան դեմետր
զորդի մելկայ իշխանին. որ և մեծ սուգ
է հաս իշխանացն։ Այդ՝ իբրև մեռաւ
դեմետր 'ի նոյն պատերազմին հնչեցոյց
իշխանն անուանեալ զփող պատերազմին
'ի խաղաղութիւն. զի զմեռեալս իւրեանց
թաղեսցեն. և թոյլ ետուն երկոցունց
կողմանցն ժողովել զմեռեալս իւրեանց.
և զերեզմանս հատեալ՝ լցին զնոսա 'ի
ներքս. և կանգնեցին արձանս 'ի վր՟ նոցա
Եւ գրեցին թէ՝ այս առաջին պատերազմ
եղև յոյժ պատերազմ. և արձան քրմա
պետն կայ առ 'ի թաղմանն. և ընդ՟ նմա
արք 1038։ և զայս պատերազմ արա
րաք վասն գիտանելոյ կռոյն և վասն քրիս
տոսի։ և զայս գրեցին ասորի և հելլե
նացի գրով. և յոյն և խամացելայի՝ նշանով

Եւ

Եւ՛ իջին ինքեանք երեկօթս առնել յինն ակնեան տեղւոջն. եւ փութայէս կա-ջնականս արարին սրբոյն գրիգորի. եւ ինքեանք մնային անդէն. ոմանք 'ի գ խտա նոյին մնային. եւ այլ զօրքն 'ի մարգաճախին առ այլբերն անտառին: իսկ մեք ելեալ յանտառէն եկաք առ նոյն ճանապարհ ընդ որ փախստական գնայաք, եւ իբրեւ եկաք 'ի վայրս գեղջն՝ մոլորեցաք 'ի ճանապարհէն. զի գիշերէր:

Բայց մինչ դեռ 'գայաք առ ափամբ այգեստանեայցն, յանկարծակի ծագեաց լոյս սաստիկ առաւ՛ել քան զճառագայթս արեգական 'ի նշխարսն զոր պահեալ էր Սրբոյն Գրիգորի. եւ այնչափ սաստիկ եղեւ ծագեցմն, մինչ ամ՛ բնակիչք գեղջն 'ի դուրս ընթացեալ արք եւ կանայք՝ ծերք եւ տղայք՝ 'ի տեսանել փութային. եւ հիացեալ ընդ տեսիլն սկսան զարմանալ. Եւ՛ բարձեալ նոյնժամայն զնշխարսն իջաք 'ի գեօղն. եւ պաշտօն ցնծութեան կատարեցաք մինչեւ ցառաւ՛օտն:

Եւ ՚ի վաղիւն բարձեալ եկաք յարձանն
և ընթերցաք զգիրն. և բազում ժամս
արտասուեաց սբն գրիգոր վն ՚ի զուր կո
տորածին։ Եւ այն առեալ զաջ թևն
սրբոյ մկրտչին՝ տնագրեաց զգաւառն
ասելով, եղիցի աջ տն ՚ի վր գաւառս
այսորիկ պահել ՚ի թշնամեաց։ Եւ թէ վն
մեղաց իւրեանց տանջեսցին ՚ի տնէ, սա-
կայն թշնամիք մի յերկարեսցեն այլ չա-
րեօք իւրեանց սատակեսցին. և մի հերձ
ուածողք բնակեսցին յայսմ աշխարհի.
այլ սրբոյ կարապետին եղիցի պահպան
և միանգամայն եղիցի տուն այս շինուած
յաւիտենական յազգաց յազգս։ Եւ սա
ցեալ զամէնն, ձայն դղրդի եհաս յական
ջս մեր։ Եւ իբրև եկեալ հասաք յինն-
ակնեան տեղին, ընդ առաջ եղեն մեզ
իշխանքն հայոց, աւետիս տալով թէ
դեմետր կործանեցաւ։ Եւ իբրև եկաք ՚ի
տեղին՝ տեսաք զտեղի կռոցն քանդեալ.
և բագինն որ էր հնդետասան կանգուն՝
ընդ 4. բաժանեալ. և քրմացն աղաղակ

բար

բարձեալ չարաչար։ Որ և դևքն իսկ 'ի լսելիս մարդկան կոծելին ասելով. վայ մեզ զի ոսկերք մարդկան մեռելոց հալածեն զմեզ յերկրէ. և մարդկօրէն տեսլեամբ որպէս զթևաւոր ելեալ գնային յաշխարհ կուռուոց։ Իսկ այլք 'ի դիւացն ոմն պղծակս անհուն բազմութե՛՝ և որպէս թանձրամած տարափ՝ յարձակէին 'ի վերայ բազմութեանց զքուրմն առ հասարակ լլկեալ թողին իբրև զմեռեալս։ Եւ մատուցեալ սե՛ն գրիգոր բժշկեաց զնոսա. և հրամայեաց կործանել զկուռսն գխանեայ. զի պղնձիւք. ուր երկայնութիւն էր երկոտասան կանգուն։ Եւ իբրև մերձեցան կործանիչքն՝ տեսեալ պաշտօնէիցն. բազում ողբովք 'ի վերայ յարձակեալ ասէին, մեռցուք նախ մեք, և ապա մեծամեծք մեր։ Իսկ զօրայն 'ի մէջ առեալ սպանին առս մէջ. և ապա կարացին կործանել զդուռս մահուն։

Իսկ դևքն ձայն բարձեալ ասէին, թէ պէտ հալածէ՛ք դուք զմեզ սաստի, բայց

այս

որ կամին աստ բնակիլ՝ ունա մի դոյն հանգիստ. բայց ոչ է հաստատալի։ Զոր օրինակ՝ ՚ի դուրս քաղաքի բազում զօրք մտանեն, այսպէս և այս տեղի՝ դիւայ ցուռնէ. և այնչափ բազում են ՚ի տեղիս դևքն դիւանեայ՝ որչափ ՚ի սանդղարամետս անդընդոց։ Եւ՛ իբրև կործանեցին զօրքըն զկուռսն՝ ապա՛ սբն գրիգոր եկեղեցիս հիմնարկէր. և զի ոչ գոյր նոյա նիւթ պատրաստեալ՝ առեալ քարինս անկազմս և անտաշս, և դրոշեալ կիր ՚ի բնակութիւնս կռոյն՝ ակիզբըն արարին եկեղեցւոյ ՚ի տեղիսն ուր բագինն դևմեհարեայ էր լեալ. և արար անդ ա՛ուրս երկոտասան։

Եւ՛ զնշխարս սբ՛ կարապետին դամբնն աստ կամէր դնել. բայց ոչ էառ հրաման ՚ի տեառնէ. այլ զհրամայելն առեալ դնել ՚ի տապան բրտեայ. զի հողեղէն է և ոչ ոսկեղէն. վասն այնորիկ ոչ է պարտ ոսկւով ծեփել զմեռեալ մարմին մարդոյն։ Եւ՛ եդ զնոյն տապանն ՚ի նոյն պը-

ղնձի

ղնձի տապանին. և եդ անդ զմիակն լուսոյ զոր եբեր ՚ի կեսարիոյ անտի. ըրգրօն : Եւ՛ ո՛չ եթէ յայտնապէս ումեք դնէր զիրսն, այլ ՚ի ծածուկ. առեալ ՚ի գիշերին բրինչս ես և աղբիանոս եպիսկոպոսն բրեյաք եղիտ առնաչափ. և արկեալ ՚ի ներքս խիճս քարանց, եդաք անդ ըզ նշխարս սրբոյ կարապետին : Եւ՛ այսօրիկ էին զօրս եդաք. Թիկնամէջն արմկօքն. և ձախ Թևն Թիկամբքն. և ՚ի բարձին աջակողմեան բարձն. և այլ մանր ոսկերք ՚ի մարմնոյն : իսկ և սրբոյն աթանագինէի զգլուխն և զաջ Թևն մինչև ցգօտին հատեալ եդաք. և է՛ նորոյն ՚ի կա՛մէ՛ տապան : Եւ՛ եթէ կամիք զատոյգն իմանալ՝ զգլխոյդրոն ասորի Թարգմանիչն հարցէք, և նա ասէ ձեզ : քանզի կարապետին սրբոյ՝ էառ անկեան զրանն արշակունի. Թզա՛մբ հեռի դատանես զբևեռ նշանակըն. կէս Թզա՛ բարձր ՚ի գետնոյն. և յաջմէ եկեղեցւոյն : Եւ՛ գրեալ սուրբն գրիգոր ՚ի պղնձի տախտակս և եդ ՚ի բևմի

անդ

անդ, եթէ կին ոք մի իշխեսցէ մտանել ՚ի դուռն եկեղեցւոյս. զի մի կոխելով զպատուական նշխարսն՝ անհաշտ խաւարութի̃ լինի ընդ նմա. որք մտանեն և ակնարկեն ՚ի նա. զոր և ականատեսն իսկ ընթերցեալ է զտախտակին: Իսկ անթանագինեալ կայ հուպ առ սեամն ը̃ձ ձախակողմեանն. և այսպէս անյայտ կան ՚ի պահեստի: զի թէ և գտանել ոք կամի՝ ոչ կարէ. զի պատճառ իրայն այս եղև: Իսկ իբրև եղաք ՚ի տեղւոջ իւրում և ծածկեցաք, երկու անգամ ծունր կրկնեալ սրբոյն գրիգորի մեօք հանդերձ, և յարուցեալ տարածեալ զձեռս իւր ընդ արևելս և ասէ:

Ա̃ծ աստուծոց և տր̃ տէրանց, որ կատարես զկամս երկիւղածաց քոց, և ոչ անտես առնես զաղաչանս այնոցիկ՝ որք խնդրեն ՚ի քէն. դու տր̃ պահեցեր զսա և ածեր մինչև ՚ի տեղիս այս: Ձգեա զաջ քո ՚ի վերայ տապանաց սոցա. և կնքեա անվթար զօրութ̃բ քով զոսկերս սոցա. զի մի

մի ոք կարասցէ հանել լատտանի մինչեւ յօր կատարածի աշխարհի, եւ նորոգման սորա եւ ամենայն սրբոց։ Թէեւ 'ի սրբոց ոք ջանայցէ աղօթիւք, մի յայտնէր․ այլ որ յուսով հաւանեալ եւ հաւատով դառն 'ի բժշկութիւն 'ի դուռն եկեղեցւոյս, խոր-հրդածովք կարապետովս այսորիկ՝ բըժ-շկեա զնոսա։ Բայց թէ կամք իցէ քո Թո-ղուլ զնոսա 'ի ցաւս խարեանց, զի տան-ջեալ մարմնով՝ ապրեսցին Հոգւով 'ի հանդերձեալսն, եւ տեսցեն զամենն։ Եւ եղեւ ձայն յերկնից որ ասէր, եղիցի քեզ որպէս եւ կամիս. Եւ մի ոք գիտասցէ զդուռս ըստ հանելոյ կողմանց։ Եւ որ ոք ծառայեսցէ ինձ ամ̅ եւ անկեղծաւոր մա-քուր 'ի դոյն տեղւոջ՝ մասնակից լիցի ս̅ց բարեայն։ Եւ շարժեալ տեղին ծածկե-ցաւ։

Եւ իբրեւ լցաւ նոցա անդ ինն օր, եր-թեալ իշխանին՝ սպանեալ յաւանն կոչա-ւոյ՝ հաւանեցոյց զզօրս գերեզն գալ 'ի միաբանութիւն. եւ առեալ սրբոյն գլխոյն

իջոյց

ծերոյն զնոսա ՚ի ձորն այծեմնայ և մկրտեաց զնոսա։ և որք մկրտեցանն՝ էին արք չորք հազար։ Եւ առեալ էած զնոսա ՚ի տէրունական տաճարն և տօնս սրբոյ կարապետին տայր կատարել. որ օր մի էր ՚ի նաւասարդի. և տարեալ զնոսա ՚ի ձեռս քահանայիցն եւ տանել ՚ի գեօղն։ Եւ հրամայեաց քահանայիցն խաչ կանգնել ՚ի տեղւոջն, ուր զնշխարսն եդին։

և եւս մկրտել անդ զկանայսն։

Իբրև այս ամենայն եղև՝ ժողովեալ սբն գրիգոր զմանկունսն քրմացն և զպաշտօնեայս կռոցն՝ աղաչէր զնս դառնալ ՚ի տէր ած. իսկ նոքա ոչ առնուին յանձն՝ այլ ասէին ց՚իշխանսն զայս ՚ի միտ առէք որ թէ ապրիմք՝ փոխարէնս առնեմք ձեզ և թէ մեռանիմք ածքն հատուցանեն ըզվրէժս մեր։ Եւ լուեալ զայս իշխանն անգեղտան՝ եւս տանել զնս ՚ի փայտակրն քաղաք առ չորս հարիւր երեսուն և ութ, գերծեալ զգէսս նց։ Այլ և յոյժ զարմանալի իսկ էր տեսիլ նոյա. զի սեք

էին

քէին և գիտաւորք, և զապաստանեալք· զի ցեղով 'ի հնդկաց էին. քանզի կուռպաշտն որք յայնմ տեղւոջ էին՝ պատճառաւն այսէ.

Դեմետր և գիսանէ իշխանք էին հնդկաց և եղբարք ցեղով. և փախուցեալք 'ի թագաւորէն հնդկաց՝ հալածեցան և եկին մինչև յաշխարհս հայոց. Եւ իբրև եկին առ թագաւորն հայոց վաղարշակ՝ ետ նա զերկիրն տարօնոյ ընդ իշխանութեամբ նոցա. յորում շինեցին քաղաք և կոչեցին վիշապ. որք եկեալ յաշտիշատ՝ կանգնեցին զկուռսն զայնոսիկ զոր 'ի հնդիկս պաշտէին. Եւ յետ հնգետասան ամի եսպան թագաւորն զերկոսեանն և զտեղւոյն իշխանութիւն ետ որդւոց նոցա կուառայ և մեղտեսայ և հոռեայ. Եւ շինեաց կուառ իւր աւան, և կոչեաց յանուն իւր կուառս. և մեղտես շինեաց աւան 'ի դաշտին, և կոչեաց մեղտի. Իսկ կրտսերն անցեալ 'ի գաւառն պալունեաց՝ շինեաց անդ աւան և կոչեաց հոռեան

հոտանա։ Եւ յետ ժամանակաց խոր-
հուրդ առեալ կուռարս եւ մեղուս եւ հու-
ռեան՝ ելին ՚ի լեառն քարքէ. եւ տեսեալ
զայն տեղի զի ընդ արձակուն էր որոյ,
եւ հովաբեր խոտոյ, եւ փայտի առատա-
ձեռն շինեցին զնա դաստակերտ. եւ կանգ-
նեցին ՚ի նմա երկուս կուռս՝ զմինն յա-
նուն գիսանեայ՝ եւ զմիւսն յանուն դեմե-
տրեայ. եւ եդուն ՚ի քրմապաշտութիւն՝
զազգն իւրեանց։ Եւ դիսանէ, զի գիսա-
ւոր էր. վասն այնորիկ եւ պաշտօնեայքն
նորա գէսս ունէին. զի յորժամ ՚ի քաղ
դարձան՝ չէին կատարեալ ՚ի հաւատս.
եւ զհայրենի օրէնսն չիշխէին յայտնի ու-
նել. այլ խաբէութբ զայս հնարս խնա-
յան. ծամ թողին ՚ի գլուխս մանկանցն.
զի զայն տեսեալ՝ յիշեսցեն զառաջին
պղծութիւն իւրեանց։ Որ եւ ես աղաչեմ,
զգոյշ կացէք. զի մի այս եւ ՚ի ձերում եր-
կիրդ սերմանիցի։

Արդ՝ մեք դարձցուք յառաջին կարգն։
Հիմնարկեալ զեկեղեցին եւ եդ անդ զնշ-
խարան

խաղան, և կանգնեալ զնշան տէրունական
խաչին ՚ի դրուռն եկեղեցւոյն ՚ի տեղի
կռւոյն գիտանեալ: Իսկ եթող անդ պա
շտօնեայս եկեղեցւոյն՝ զմանաւոն և զկրօնաւո
րդէս. և զեպիսկոպան Հայր Հաստատեալ վա
նայն ընդ ձեռամբ իւրով: և եթող ՚ի տե
ղւոջն այս կրօնաւորս քառասուն և ե-
րեք. և ետ նոցա երկոտասան դաստակերտս
զի ծառայեսցեն տեղեացն: Յորոց միոյն
կոչուաս և մեղտի և բրեխ և մուշ և
խորնի և կեղք և բուզու: քանզի ա̃նք
են սոքա քաղումք և մեծամեծք. որք և
կայ իսկ ՚ի գիրս իշխանացն մամկոնէից:
Քանզի կոչուաս ունի երդահամարս
612. և հեծեալս 1030: և տուրք
ծուխս 900: և հետևակս Բ̅Ռ̅. և երկե
րիւր: Մուշ և մեղտի ունի ծուխս Բ̅Ռ̅.
700: և հեծեալս 800: և հետևակս
1030. Խորնի ունի ծուխս 1906 և հե
ծեալս Է̅Ջ̅. և հետևակս Ռ̅Է̅Ջ̅: Իսկ՝ բերեխ
ունի ծուխս 1180: և հեծեալս 800: և
հետևակս 6 հազարս: Իսկ բուզու ունի
ծուխս

Ցուխա հինգ հարիւր։ և հեծեալս 2040
և հետևակս աղեղնաւորս եօթն հա
րիւր քառասուն։ և տիգաւորս վեց հա
րիւր ութսուն։ և պարսաւորս 280։
Արդ՝ այսոքիկ ա՛անագեօղք որ՛եալք
էին ՚ի բնէ ՚ի ծառայութե կռոցն։ զորև
իշխանքն հաստատեցին դարձեալ ՚ի վե
եկեղեցւոյն ամս   և 2 Թր՛ոլ։
Զայս այսպէս պահեալ է որբոյն դրկ
գորէ։

Արդ՝ յետ երկոտասան ա՛ուր՝ երթեալ
իջանէաք ՚ի քաղաքագեօղն մեղտի անդ
երեկօթս արարաք։ Եւ ՚ի մէջ գիշերի
եկն այր մի և պատմեաց Թէ, որք հիւսի
սոյ գան ՚ի վե մեր։ և մեր դէմ եդեալ
կամէաք անցանել յայնկոյս գետոյն յամ
բոյ մի կոչեցեալ Թարձէնք և իշխանքն
անցեալ գնացին մինչ ՚ի ջուռն մուշ քա
ղաքին։ և տեղեկացան դի ոչինչ էր։ և
ապա դարձեալ եկին ընդառաջ մեր և
դարձուցին զմեզ յերեւայ արածանու։
Ամենեքեան յառաջ գնացեալ մինչ

՚ի քաղաքն. և ունիմք ընդ մեզ երթային։
Իբրև հեռացաք ՚ի դետոյն իբր ձիոյ ար-
շա՜ւանօք երկու կամերեք, և մերձե-
ցաք ՚ի վիմօքն ձորակն, և կամեցաք անցա-
նել և գնալ ՚ի տեղի մեհենիցն, քանզի
անդ խակ էր խորհեալ գնել զմնացեալ
ճշխարսն. Ջորիք կառայն ոչ կարացին
անցանել ընդ ձորակն։ Յայնժամ հրեշ-
տակ տն՟ արդել զմէն գրիգոր առեալ
համձեցա՜ւ տր՟ ընակիլ մեզ ՚ի տեղւոջն
յայդմիկ. և վասն պաշտամնելոյ ՚ի հե-
ռաւորոյն տեղւոյ անտի զզօրութիւն ա՟յ կեն-
դանւոյ սքանչելեայն՝ անդէն զձեռն ՚ի
դործարկեալ շինուածոյ եկեղեցւոյ։ Եւ
նոյն օրինակաւ կազմեցաք ՚ի գիշերի ըն-
տեղին ճշխարայն. և եդաք զնոսա ՚ի քարեայ
տապանի իբրև առնաչափ. և զերկուց
վկայիցն մերձ առ դուռն՝ յաջ կողմն ե-
կեղեցւոյն. և զմիւս ակն ըսսայ՝ դնէր
՚ի տապանին, յաղագս մեծի ըսսայոյն զոր
ունէր։ Եւ զորս եդաքն՝ այս են. զաթա-
նագինէին զհայաստանեայն. և զկարապետին
սրբոյ

ոսկերայ զերկուս բարձանս ձախակողմեանն. և զերկուս սրունեան. և մասն ինչ յոսկե-րայ ողինն: Իսկ զայլն ՚ի կեսարիա ա-ռին իւրեանց մասն. զերկուս ոտսն եղա Հեկ բոյթն և զաջ ձեռն մինչև ցարմուկն Արդ՝ ՚ի բերև եղաք ՚ի ներքս ՚ի տապանն իւ-րագոյն ըստ չափոյ նշխարացն որպէս բզ-ինանկնեան տեղեացն. նոյնպէս ծունր կըր-կնեալ սրբոյն գրիգորի մեօք հանդերձ զնոյն աղօթս մատուցանէր առ ած, զի մի ոք յանդրգնեսցէ հանել զնոսա: Իբր նոյնպէս եկն ձայն յերկնից թէ զոր ինչ գրեցերն եղիցի. և ոչ ոք իցէ որ հանի-ցէ զդոսա առ ՚ի գտանել զոր եդեալ եմ և զայս ասացեալ՝ խաղաղացաւ տեղին ՚ի մէնջ և յայտնի եղև փառաւորողացն նշա-նաւ բևեռացն: Արդ՝ որ զկնի այսորիկ է՝ թողաք զայն այլ պատմագրի. մինչև դառնայ դարձեալ պատմութիւնս ՚ի տարբն. զի որպէս զայլ տեղեաց չէ ինչ գրեալ. նոյնպէս և զիմս չիշխէ ոք գրել. զի

Թագաւորաց ժամանակագիրն է:

Այս Պապիէլն, առաջին Պապէքուղին է:

Պապածէն Եւնէրուրսը հայրն Պապուէրաւշին որ յաւէջնա֊
նայ. 13.

Սրբ՝ մինչ դեռ տրդատ և սբն
Գրիգոր կամէին անցանել և գը
նալ առ կոստանդիանոս թա
գաւորն՝ եկեալ հասին
'ի գաւառն ապահունեաց 'ի քաղաքագե
ղըն մանձկերտ: Արքայն հիւսիսոյ զօրս
գումարեալ եկն 'ի վե͞ր աշխարհին վրաց,
և միախառատական արար զիշխան նր͞ և ե֊
րեր մինչև 'ի կարնոյ քաղաքն. և զերկիրն
գերի վարեալ տարան իբրև ոգիս քառա
սուն և ութ հազար: Եւ՛ իբրև եհաս
պատգամաւորն վրաց իշխանին առ
թագաւորն տրդատ և խնդրեաց 'ի նմանէ
զօրս յօգնականութի͞ իւր և եւ թագաւորն
տրդատ՝ 30000. զօրս 'ի ձեռն ապա
հունեաց, և առաքեաց յօգնութի͞ իշխա
նին վրաց: Որք երթեալ յամեցին յամս
օրեայ ճանապարհ. որք և զսակաւ մասն
զերելոյ՝ դարձուցին. և երեք իշխանք ըմ

բռնեցին

բուռնեցին և ածին. և կողմնակալաց Թողէլ
տեղւոյն դարձան ինքեանք առ Թագա
ւորն։ Իսկ ես աղաչեցի զտէրն Գրիգոր
դնալ ՚ի վանս իմ զոր հիմնարկեալ յա-
նուն սրբոյ կարապետին. իսկ և Թագա
ւորն յանձին կալեալ գալ ՚ի տեսութիւն
տեղեացն զոր հիմնարկեալ։ Եւ եկեալ
յաշխարհ տեղեացն գնացաք ՚ի քեառնակող
մին՝ և եկեալ բանակեցաք ՚ի գլուխ առ-
ձանին, վասն ընդարձակութեան վայրացն։
Եւ իբրև եկաք յիմնակնէն տեղին Հան
դերձ Թագաւորաւն, խնդիր արարաք
սրբոյն անօթնի և կրօնիցեալ, իսկ պաշ
տօնեայքն ասեն՝ այս ամ մի է որ ոչ տե-
սանեմք զնոսա. և տրտմեցաւ Թագաւորն
յոյժ. զի ՚ի վաղնջուց ցանկայր տեսանել
զնոսա։ Եւ տէրն Գրիգոր առաքեաց խըն
դրակս զայլբնակոս եղիակոյսն Համ
դերձ երկու սարկաւագօք. տարեալ
նոցա խորանս զայս. ընդ առաւօտն եկա
նեն նոքա առ է յանտառէն ՚ի բլուր ու-
ըերձ. կայենք զուսք անոյ զզոյշ զքումն կձեց-
տեա

տեսեալ փախիցեն։ Որք երթեալ՝ դա-
ձուրս Գ. ոչ կարացին տեսանել. իսկ ՚ի
լուսանալ աւուրն հինգերորդի լուան
զձայն սաղմոսերգութեն նոցա, զի գային
յանտառէն յարեւմտից կողմանէն ՚ի քաղ-
ցրահամ Աղբերէն. եւ եկեալ ելին ՚ի
բլուրն արեւելական տեղւոյն յարարոյն
դեմնաւորեայ.. զոր կոչեմք յարու բլուր.
զի անդ՝ խակ էին զարափուք խորոյնդ։
Իսկ եկեալ ՚ի գլուխ բլրին՝ սկսան սաղ-
մոսել այսպէս. Լսելի արա ինձ տէր յա-
ռաւօտու զողորմութիւնս քո։ Իսկ աղ-
բիանոս ասէ, հոգի քո բարի՝ առաջնո-
որդեսցէ ինձ ՚ի յերկիր ուղիղ։ Իսկ ա-
ղօթեալ անդ անտօն՝ ասէ ց՚աղբիանոս՝
բարի եկիր ճանապարհ խաղաղութե։ Եւ
նա ասէ, բարւո՞ք գտի զձեզ օթեւանք
հոգւոյն սրբոյ եւ ճրագունք լուսոյ։ Եւ
աւետիս ձեզ, զի սբն գրիգոր եւ տրդա-
տիոս՝ ՚ի բնակութիւնս ձեր եկեալ են եւ
յոյժ խնդրեն զձեզ։ Իսկ նոքա ասեն, եւ
ձեզ աւետիս. զի սատանայ կործանե-

ցաւ

ցա՟ն. և ա՟ծ կըրկին ուրախութբ ելից զսա
րարմնս իջմամբ Հոգւոյն սրբոյ։ վասն
որոյ կոչեցան բլուրն այն ա՟ետեայ բը
լուր։ Եւ առաքեաց Աղբիանոս զերկուս
սարկաւագունսն ա՟ետաւորս. զոր լը
՟եալ ուրախ եղաք յոյժ. և առաքեցաք
զնոյն սարկաւագունսն ա՟ետաւորս առ
տըրդատ ՚ի ստորատ արձանին. որ լը՟եալ
լըցան խնդութբ, և եկն ՚ի վանսն Հան-
դերձ գլխաւոր իշխանօքն։ և ՚ի տե-
ղին ուր զա՟ետխան ետուն՝ Հրամայեաց
վէմս ժողովել. զոր կոչեմք ա՟ետեայ
խաղ։ Եւ առաքեաց սրբոյն Գրիգորի
զդասս պաշտօնէիցն և զնշան սուրբ խա
չին՝ Համդերձ քահանայիւք և անուշ
խնկօք. որև ձայն պաշտօնէիցն Հնչեցու
ցանէր զանտառն։ Իբրև մերձեցաք ՚ի
բլուրն՝ նոքա ընդ առաջ եղեն մեզ. և
միաբան ելաք ՚ի բլուրն և աղօթեցաք։
Եւ յետ ողջունին, առէ սուրբն Գրի-
գոր, բար՟օք գտաք զձեզ առաւօտք
խաղաղութե. և նոքա ասեն, բարի եկիր

արդ

առուսեալք արդարութեն, որ զտիեզերս
լուսաւորեն. մշակք առանց ամօթոյ եւ աշ-
խատեալ բարձրագոյն քան զերկինս։ Իբր
համբուրեալ զնոսա յերկար, ապա ելաք
յեկեղեցւոյն. քանզի չէր բոլորն հեռի
՚ի տեղւոյն. այլ տակաւ մի բացեալ ընդ
հիւսիսոյ կողմանէ որ հայի ընդ արեւելս
բարեհամբաւ եւ գիտնոյ։ Իբր երբեւ
տեսաք զնոսա առ թագաւորն, յարուցեալ
համբուրեաց զնոսա եւ նստաւ առաջի
վկայարանին, եւ հայցէր օրհնիլ ՚ի նոցա
նէ. եւ նորա բազում վարդապետութբ խօ
սեցին ընդ նմա, եւ ուսուցանէին զսր
բութեան կրօնին։ Իբր եկաց թագաւորն
՚ի նոյն տեղւոջն առաւուրս հնգետասան.
եւ կանգնեցին վնշան տէրունական խաչին
մեծ. անդ ամ քարակոփին ՚ի տեղի տաճարին
ուր դիտանեան էր. առաջի աղբերն ուր
զբժշկութիւն առնէր հիւանդաց. եւ տօն
ցնծութեն կատարէին բազմամբոխ ժողո
վրդեամբ. Զի կոչեցան ՚ի տեղեաց
տեղեաց. եւ եղեն թրքով իբրեւ հարիւր

հա

հազար չորս հարիւր յիսուն, թող զզօրս թագաւորին և զպաշտօնեայս արքային Գրիգորի՝ զորս թագաւորն հրամայեաց թողուլ և գրել ՚ի բուն խաչին. զի լիցին

յիշատակ ազգաց անցելոց։

Եւ իբրև կատարեցին զնա պաշտամունսն՝ եկեալ հասին զօրքն որք ՚ի վերայ էին՝ առ թագաւորն, և ածին ընդ իւրեանս երեք իշխանս և չորս հարիւր արս ընտիրս. և տեսեալ թագաւորն ուրախ եղև յոյժ և գոհացաւ զնոյ. որ ետ ՚ի ձեռս իւր զթշնամիս իւր. և առեալ զնս առաքեաց յամուրն ուղկան։ Եւ ինքեանք յառաջ եկեալ խաղացին ՚ի քաղաքն աւուրս և դարձեալ մեծաշուք պատուով և քաղաքն ուրախութբ գային հասանէին յեկեղեաց գաւառն։ Եւ յետ երից աւուրց եղեալ անտի գային և հասանէին ՚ի գաւառն պալուննեաց. և եկեալ ՚ի գեօղն կոմատաւ՝ քանզի աշխատեալք էին՝ որ

մի հանգիստ եառուն իւրեանց։

Արդ՝ յորժամ գնացին իշխանքն ՚ի վերայ

և դարձուցին զվերիսն՝ կողմնակալսն Թո-
զլին անդ զիշխանն Աղձնեաց՝ դուժկ-
անուն Նորա. և Նորա կաշառս առեալ ՚ի
Թագաւորէն հիւսիսոյ վաթսուն հազար
դահեկանս՝ գնաց յաշխարհն իւր. և այս
եմ ջան նենգութե՝ վասն Թագաւորին
էր: Եւ՛ այնպէս հմտութ եկն և գիտաց,
մինչ զի զԹագաւորն ՚ի նեղ տեղին Թա-
կարգեաց. բայց առ Թագաւորն տրդատ
30000 այր միայն էր մնացեալ. և
այլն ամենայն գնացեալ էին ՚ի մուշնուաճան
Արդ ՚ի հառաւակիլ գիշերոյն մինչ մեք
զպաշտօն մատուցանէաք առաջի սրբոյ
խաչին զոր կանգնեաց իշխանն սիւնեաց
հրամանաւ սրբոյն գրիգորի. զի մինչ
տրդատ զիննակնեանն կատարեաց՝ իշ-
խանն անդեղտան զխոտենից կանգնեաց.
և սիւնեանց զկոչաւայն կանգնեաց. և
սրբն գրիգոր երթեալ օրհնէր զխաչսն
և յերկոսեանն հիմն եկեղեցւոյ արկա-
նէր: Արդ ՚՚ի նոյն աւուրսն ՚ի պաշտաման
գիշերոյն մինչդեռ զօրհնութիւն երգէ-
մանք

Մանկանցն ատեաց, և թագաւորին ե-
կեալ առ մեզ աղօթեր իշխանօքն համ
դերձ, և չունէաք բնաւ յիրաց կասկած
յանկարծակի ձայն ահեղ իբրև ամպոյ որ
յոյժ դղրդէ, եկն էհաս ՚ի վերայ մեր.
և զառաջին կողմն գեղջն պատեալ էին
հետեւակքն, և զներքինն հեծեալքն. և
սկսան հնչեցուցանել զփողս պատերազ-
մայն. և թնդիւն սաստիկ լինէր շուրջա-
նակի. և անդ էր տեսանել զձիոյն վրն-
ջիւն։ Յայնժամ սկսան և իշխանքն մեր
ընդ առաջ ելանել նոցա ՚ի պատերազմ. զի
բռնաւորն միջօրէյէր բայց ՚ի պատերազմէն
արգել զնոսա թագաւորն, ասելով գիշեր
է այժմ. և մեք ոչ գիտեմք զչափ թշնա-
մեայն։ այլ թէ իմաստութիւն կամիք առ-
նել զգործն, ելէք վեց հազար ընդ մէջ
այգեստանեացդ և թաքերուք ՚ի գլուխ
արձանին մինչև ց՚առաւօտն. և 4000
ընդ հաշտենից կողմն և չորս հազար ընդ
մէջ նոցա գնացեն առ այգեստանեօքն
ընդ վերին դահան, և մեզ ուշ կալցեն.

բայց զձէզ մի իմացին և դարձեալ փա
խոյսեն նենգութե. և 'ի մէջ առեալ վտան
գեսչիք զնոսա. և բաժանեալ զ զօրսն
յարձակեալ ուղ խորհեցաւ. Բայց Թա
գաւորն և սէն գրիգոր 'ի փոքր ամրոց
անդ. մտեալ մեօք հանդերձ աղօթէին։
Իբր մի ոմն 'ի սիւնեաց զօրացն ըմբռնել
պատանի մի 'ի հիւսիսական զօրացն՝ էած
առ Թագաւորն. և իբրև տեղեկացաւ
'ի նմանէ իրացն Թէ 'ի քոց զօրացդ. և իշ
խանացդ են իբրքն, և Թագաւորն է դե-
դուեհօն, և վասն ունելոյ զքեզէ եկել
յիսուն և ութ հազարաւ հրամայեաց յայն
ժամ զօրացն պատրաստել զինքեանս յետին
աւուրն և մահու. եւ իբրև առաւօտ ե-
ղև՝ ասացաւ Զօրս կազմել յամրոցս Թա
գաւորին 'ի վերայ արձանին։ Իբր Թագա
ւորն հիւսիսոյ հրամայեաց զօրաց իւրոց
ունել փախուստն վեց հազար սպառազի
նօք. զի կամէր արգելուլ զԹագաւորն.
զոր յառաջ եկեալ արգելուին 'ի գլուխ
արձանին. որ զբաղում ժամս ոչ կարաց
եղա

Ելանել ՚ի վեր։ Զոր տեսեալ սրբոյն Գրիգորի և յարտասուս հարեալ ձայն երբարձ և ասէ, մկրտիչ յօհաննէս կարապետ քո՝ չտեսանե՞ս զինչ գործեն. արք հաւ յօգնութի՛, և արա զզօրս զայս նշանաւորս յազգս։ և առեալ զնշխարս առաքելոյն տնապրէր ՚ի վերայ նոցա։ Յայն ժամ՚ուժ առեալ տրդատայ քաջառնաբար ձայն տուեալ յօգնութիւն կոչէր զն̃է կարապետն. և կոտրեալ զուազմ առաջապահոյն էանց ՚ի գլուխ բլրին. և որք ՚ի գիշերին թագուցեալ էին զօրքն յարուցեալ ՚ի մէջ առին զայն զօրսն. և կոտորեալ փախըստականս արարին զնոսա և զորս փախուցին՝ իջուցէ՛լ ՚ի հարաւոյ կողմն անտառին ո՛չ ՚ի թակարդ արգելլով կոտորեցին զնոսա անխնայ. և անուանեցաւ տեղին՝ թակարդ։ Իսկ զօրքն հիւսիսոյ որպէս դիպօղ ժամանակ գտեալ յարձակեցան ՚ի վերայ գեղջն. և դեհանէին զմեզ յամրոյն. զոր տեսեալ չորս հազարայն որ ՚ի վե՛ր գեղջն էին, յա

րու

բուսեալ վաճառականս արարին զնա ՚ի ներ-
քոյ գեղջն՝ զոր ոմանք յագուրդայն գլա-
ջարդս արարին զՃահաւոս երկվարայն. և
բազումք ՚ի հեծելոյն ձեռաւն ՚ի վիմայն։
Իսկ զօրքն մեր կրեալ զնոսա ընդ այ-
գեմէջան, յաւելաւք պըրծեցան ՚ի նոցանէ.
և անկան ՚ի տեղւոջն վեց հարիւր այր։
Իսկ ՚ի Թանկորդան 1700 այր. և զոր
պարսաւորքն կոտորեցին, ութն հարիւր
վեց։ և ընդ ամենայն, երեք հազար հա-
րիւր վեց այր։ Եւ այս դարձեալ Թա-
գաւորն ՚ի խոքը կոտորածէն՝ եւ ՚ի գը-
լուխ արձանին. և հարեալ զպարտարար փող-
արն մնայ անդ մինչև ցամ զօրքն ՚ի մի վայր
ժողովեցան։ Եւ իբրև եկին հասին ՚ի
տեղին, զորն գրիգոր իջուցին յանտա-
ռէն և պահեցին զնա առք 4000։ Իսկ
Թագաւորն հիւսիսոյ առեալ զզօրս իւր
գնայ ՚ի հաշտենից տանին, և առաքեաց
Թուղթս առ Տրդատ, եթէ ՚ի վաղիւն
եկ և տացուք պատերազմ. և եղիցի օր յա-
ռերեսնական ՚ի մէջի մերում. զի կամ տա-
ցեա

ցես զիշխանս իմ յիս, և զհարկսն հրն̃
զետասան տարւոյ. ապա թէ ոչ՝ քանդեմ
զերկիրդ քո սրով և գերութ̃բ. ոպ̃ զի
ծանիցես զխոզութի̃ քո զոր արարեր ա-
ռաջի զօրայ քոյ: ա՛րդ արա այդմ պատաս-
խանի: Եբ̃ ընթերցեալ զթուղթն՝ ոչ ա-
րար նմա պատասխանի. այլ յարուցեալ
գնայ երեսուն հազար արամբք՝ ի պատե-
րազմ: և երթեալ յանդիմանանոյա իշա-
նէր 'ի մուշեղայ գեօղն հաշտենից: Եբ̃
'ի վաղիւն ըսկըսան ռա՛զմ կազմել և հրն̃
չեցուցանել զփող պատերազմին. և զօրա-
նայահս ահեղեայն զբագրատունեայ իշ-
խանն կայուցանէր: իսկ զաջ զօրուն
թեւն տայր 'ի ձեռն իշխանին սիւնեայ.
և զահեակն 'ի ձեռն իշխանին անձեւ-
տան: իսկ զգահերէց իշխանն կայուցա-
նէր թիկնապահ իւր՝ և այնպէս յօրինե-
ցան 'ի պատերազմ: Եբ̃ իբրև տեմ̃ զօրքն
ոսկան ընդդեմ իրերայ անցանել՝ ձայն բար-
ձեալ արքայն հիւսիսայ ասէր, արքայ հայ-
ոց յառաջ մատիր: և իբրև եկին ընդդեմ
իրերաց

իւերայ՝ սկսան իբրեւ զմըրճաւորս քարա-
հատաց՝ կամ իբրեւ զուռնաւորս՝ մինն
առնոյր եւ միւսն իջուցանէր։ քանզի եւ
արքայն հիւսիսոյ զօրաւոր էր իբրեւ ըզ-
տրդատ եւ ահաւոր։ Բայց ՚ի բազում կո-
չելն միմեանց։ արքայն հիւսիսոյ սկսաւ
պակասիլ. եւ գիտացեալ եթէ մեռանելոց
է քանզի խոցանաւոր էր, աճապարեալ
ճգնեաց զխոցանն եւ էարկ ընդ աջթիկն
եւ պարանոյն տրդատայ. եւ այնչափ փու-
թանակի դարձաւ ՚ի կըրթել զխոցանն,
մինչ զի ոչ կարաց տրդատ շարժել զձե-
ռըն իւր։ Յայնժամ ուժ առեալ տրդա-
տայ՝ մերկացեալ զերկսայրն իւր ըզկնի
զեթուեհանի այնչափ փութայէս, մինչ
ոչ տալ քայլս տասն ոտից նր̃. եւ իբրեւ
էհաս նմա, աստ՝ կատաղի շուն՝ խածնե-
ցէր զկնի քոյ ջլայդ. եւ անդէն բարձեալ
զաջ ձեռն ՚ի վեր՝ իջուցանէր զսուրն ՚ի
վերայ ձախոյ թիկանն նր̃ եւ անցուցանէր
ընդ գօտին. եւ զայն երկխարին հանդերձ
գլխովն երկոսեան կործեալ յերկիր ընկեց

էր

Եւ՞ այն էր զարմանալին, որ գլուխն և աջ ձեռն և աջ ոտն գեթուեհոնի, և երիվարէին որն ընդ մէջ հերձեալ էր մի-մեանս թուալէին։ Զոր իբրև ետես իշ-խանն անգեղատան ի վէր ածեալ զահեակ թեւն՝ ձայնէ բարձ առ իշխանն սիւնեց ՚ի մէջ ածել զգունդս այծուց․ զի անկա՟-քօշն։ Եւ՞ նա ՚ի մէջ ածեալ է հատ զզօր-ըն. և անցեալ յաջ թեւացեան հիւսիսոյ ասէ, սատեղահաչ՝ յառաջ մատիր և մար-տիցուք։ յայնժամ աճապարեալ հիւսի-սայինն կտրեաց զգլուխ երիվարին սիւ-նեաց իշխանին։ Իսկ նա վտանգեալ էած զսուրն փութապս և կտրեաց զոտս երի-վարին հիւսիսոյ իշխանին. և երկոքեան յերկիր անկեալ բուռն զմիմեանց հարին Յայնժամ ոմն ՚ի ծառայից սիւնեաց իշխա-նին մղեաց զոմն և ընկէց յերիվարէն իւր-մէ. և ածեալ զերիվարն սիւնեաց իշխա-նին ասէ՝ հեծիր տէր. և նա աճապարեալ երիվարաւն կտրեաց զգլուխ հիւսիսոյ իշխանին և ընկեց ՚ի մախաղ իւր։ Եւ՞

իբր

իբրև ետես ։ իշխանն անգեղտան զիջան՝
և զզօրսն թէ 'ի փախուստ դարձան, այլա
զձեռն 'ի գործ արկեալ բախեցին զպա-
տերազմն առ իւրեարս. ուր և թագաւորն՝
զհետ մտեալ մինչև 'ի մուտս արեգական
կոտորեցին զնոսա անխնայ. և ո՛չ ոք
դիմադարձ դառնալ նոցա ։ և 'ի նորին տե-
ղիս դիմեալ օթևանս առնէին առ եզեր
գետոյն, որ անցանէր ընդ մէջ գա-
ւառին Հաշտենից. և բանակեցան անդ յայ
նում կողմանն 'ի նոյն գիշերին ։

Եւ՛ իբրև առաւօտ եղև՝ պատրաստե-
ցան միաբանեալ զօրքն հիւսիսականաց, և
յարձակեցան 'ի վերայ զօրացն Հայոց. և
սկսան կոտորել զնոսա ։ և այնչափ յան-
դգնեալ՝ մինչ զ'իշխանն Ծոփաց 'ի մէջ ա-
ռեալ պատեցին բազումք. որ աղաղա
կեալ ասէր, ո՞ւր ես իշխանդ Սիւնեաց
հաս ինձ յօգնութիւն ։ Եւ՛ նորա հասեալ
իբրև զսրաթռուիչ արծիւ՝ հալածեաց ըզ
զօրսն 'ի նմանէ ։ և տեսին զի խոցեալ
էին չարաչար է՟ երեսօք նորա՝ առեալ

տարան

տարան 'ի բանակն և անդ մեռաւ։ Իսկ ընդդէմ դարձեալ Տրդատայ՝ սպարապետն Գեղուեհամն բազում մեքենայիւք խուռնք. և կարծէր լուցեալ զահեակ թեւն նորա։ և նորա բարկացեալ և մըրմռեալ իբրև զառիւծ՝ յարձակեցաւ 'ի վերայ նր, և հարեալ 'ի վերայ գագաթանն ձեղքեաց ընդ երկուս. և անկեալ զինի զօրացն փախստականս արար զնոսա մինչև 'ի հարք. և այլք ոմանք հետամուտ եղեն նոցա մինչ 'ի կարնոյ քաղաքն։ Եւ իբրև դարձաւ Թագաւորն և իշխանն յարձանին՝ և իջին առ ափն գրիգոր 'ի տեղին ուր սբ կարապետն էր, մեծ գոհութե մատուցին այ. և առնէին պատարագս ողջակիզաց սպիտակ զուարակաց և նոխազաց, և բազում զառանց։ և տային ողորմութիւնս աղքատաց բազմաց։ Եւ իբրև եկեալ ժողովեցան զօրքն ամենայն՝ համար արարեալ՝ գտան պակասեալ 'ի մերոց զօրացս հազար և ութսուն. իսկ 'ի նոցանէ, տասն և հինգ հազար իննհարիւր

ըիւր քառասուն երկու։ Նոյա փախստա-
կան եղեալ մինչև ՚ի Հարք. և իշխանն
Հարքայ անկեալ ՚ի վերայ ՚ի վեց տեղիս
կոտորեաց ութ հարիւր յիսուն և վեց
այր և ինքն մտեալ ՚ի բազում տեղիս
կոտորեցին զնոսա. և որք գնային ՚ի գա-
ւառն Լուբեանց՝ էին վեց հազար. իսկ
մինչ ՚ի տարօն մտին էին 8000. և 50։
Այս. ամ գործեցաւ ՚ի գաղթն Նոյա ՚ի Հռօ-
մայ. բայց եղև ՚ի ձեռն նենգաւոր իշ-
խանայն աղձնեաց։ Որք իբրև կային ա-
ւուրս երիս ՚ի տեղիս ինձակնեան, ապա
խաղային միաբան և գնային ՚ի գաւառն
ապահունեաց, տանելով ընդ ինքեանս
զիշխանն որ ՚ի բերդին ուղկան. և չորս
հարիւր այր ՚ի գիւղն արքունի տայր ար
կանել։ Եւ իբրև հասանէ զօրայն որ յա
ռաջէին ուղարկեալ՝ հրամայեաց Նոյա
ունել զիշխանն աղձնեաց և ծայրաքաղա-
նել. զոր արգել սրբն Գրիգոր ՚ի պատու
հասիլն. բայց ՚ի պատճոյն հերքեալ մեր
ժեաց և վարեաց ՚ի գաւառէն հայոց։

Եւ

Ե՞ս զկնի այսորիկ եթէ խնամել ոք կամի-
ցի՝ գալ պատմագիրս Հարցյն: Արդ՝ այ
տաքիկ ՚ի մէնջ պատասխանի և ձեզ բա
ճական լիցի: Բայց եթէ դուք գալ կա
միք՝ երկիրս բարի, վայրքս և օդս անուշ
և ջուր բազում: Երկիր դաշտ և շուր
ջանակի լերամբք պարապեալ ՚ի բազում
ամրոցօք· երկիր խոտաբուղխ և մեղրա
բուղխ: և ոչ մանաւանդ որ յերկնից իջա
նէր, նոյնպէս և աստ իջանէ ինքն անտառա
ցին, զոր դադպին կոչեմք. Ե՞ւ զի ձեր-
երկիրդ խորշակահար է և հողապակաս:
Իսկ մերս ամենայն բարութեամբ լցեալ. իշ-
խանքն կրօնաւորաւորք աղքատաւորք,
որբոց խնամածուք և սուրբք ՚ի չարեաց
Արդ՝ աղօթիւք ձերովք պահեսցէ տէր
զհօտս մեր և զձերդ ՚ի խաղաղութեան.
շնորհիւն ամ. ողջ լերուք ՚ի տէր. ամէն:

Ասա՛ ինձ ոյք էին որք յաջորդեցին զառաջնորդու-
թիւն սրբոյ հայրապետութեանն, որ կոչի Գլակայ վանքն :

14 :

Զենոբ. և կայ հայր վանացն Գլա-
կայ ամս 20 : Յետ նորա աշա-
կերտն Անտոնի ամս 30 'ի սր̃
տասն ամին եկն սբ̃ն Գրիգոր 'ի վանս Գլա-
կայ, և եկաց յա՛ետեայ ըղուրբն առ Ան-
տօն և Կրօնիդէս 4 ամիս : և գնայեալ
Անտոնի 'ի մանեա՛յ այրն՝ և կայեալ անդ ամս
7 . վախճանի 'ի կենայ 'ի փառս ա̃յ : Ստե-
փաննոս աշակերտ նորա ամս 15 : սա՛ շի-
նեաց եկեղեցի յանկոյս կոճառայ առ
յորդաբուղխ աղբերն, յորում առուրբն
Գրիգոր զնշխարսն պահեաց : և կայոյց
անդ կրօնաւորս վանացն : Եփրեմ ամս
28 Յօհաննէս ամս : 10 : Մարկոս ամս
18 : Կիւրեղ ամս քսան երկու : Գրիգոր
ամս վեց Անդրէաս ամս 11 : Ներսէս
ամս 7 : Յօհաննէս ամս 3 : Սա՛հակ ամս
5 : Բարդուղիմէոս ամս 4 : Աթանաս ամս
10, սա՛ էր 'ի ժամանակս մովսէսի հայոց

կաթո

կաթողիկոսի, յորում Թվականն եղաւ ե
սաէր տեղեակ տումարի ամենայն ազգաց
Կամիտաս ամս ութն։ Ստեփաննոս ամս
վեց։ Բարդողիմէոս ամս ութն։ Թա
թէոս ամս երեսուն։ սա ստացաւ զպա
քինութի. և եղև սիրելի մուշեղայ իշխա
նին մամիկոնէից վասն սրբութե խորոյ։ սա
բազում կրօնաւորս կարգեաց 'ի վանս
գլակայ. և եղեն առ սոքաւ արք երեք
հարիւր ութսուն և ութն։ 'Ի սորա ժա
մանակս եկին չորս մարդ 'ի յունաց սեք
և Ջգնաւորք, և բնակեցան յանապատ անդ
ամս քսան։ Եկին և այլ սուրբք, և բնա
կեցան ոմանք 'ի նոցանէ յիննակնեան վան
սըն. և այլքն 'ի քար այրն որ 'ի հարաւոյ
կողմն է, 'ի Թագուցած խաչին կողմանն։
Արդ 'ի ժամանակսի իշխանութեանն մու
շեղայ մամիկոնէից տանն, և 'ի հայրա
պետութեանն Թոթկայ՝ հրաշալի իմն
գործ գործեցաւ 'ի վանս գլակայ 'ի դու
ռըն սրբոյ կարապետին իշխանն արծրու
նեաց որում կոչէին վարդպատրիկ՝ չինեաց
բաղում,

քաղում եկեղեցիս և վանորայս. և ունէր
կին մի բարեպաշտօն մարիամ անուն. ե-
ղևնմա գնայ 'ի կեսարիա, ետ ու զկին իւր
և եած առ հայր նորա, և ինքն գնաց։
Եւ կինն քանզի յոյժ փափագէր տեսու-
թե սրբոյն որ էին 'ի վանս սրբոյ կարա-
պետին, առեալ յաւուր միում զմանու-
կըն փոքրիկ 'ի ստեան՝ որ էր անդրանիկ
իւր՝ քաղում յօժարութ գայր 'ի դուռն
սբ կարապետին. և աղաչէր յոյժ զկրօնա-
ւորսն մտանել յեկեղեցին. իսկ սպասա-
ւորքն արգելուին զնա յայնմ խորհրդոյն
քայց զմանուկն առեալ 'ի գրկայ տիկնոջն
տարան յեկեղեցին առաջի սրբոյ սեղա-
նոյն, երկրպագեցուցին առաջի ածն և
բերեալ ետուն զնա. իսկ նորա առեալ
զմանուկն սկսաւ արտասուել լալ և ասել՝
վայ ինձ մեղաւորիս որ զրկեալ եմ 'ի բա-
րեաց. ողորմեցէք զիս ամենայն կանայք.
ահեղի տուք ամ արտասուաց իմոյ ամենայն
ձայնարկուք։ ծածկեսցեն զիս լերինք և
ողորմեսցին ինձ բլուրք։ գազանք եղկե-
ցեն

ցեն զիս, և թռչունք խնթացեն ընդ
մեզ. Հրեշտակք աղաչաւէին զանձն իմ
և դևք յարձակեցան ՚ի վերայ իմ: Որոց մե
ծարուք ինձ սպասաւորք սոյ կարապե
տին. և տուք տանել զիս ՚ի տաճար անդր
Եւ յմանուկն ասէր, որդեակ՝ ընդէ՞ր
բաժանեցար ՚ի գրկաց իմոց՝ զիա՞րդ ոչ
ողորմեցար մօր քոյ. ո՞չ ես ծնայ և սնու
ցի զքեզ. և զիս միայն թողեր: Եւ զայս
ասացեալ կնոջն՝ հանեալ բազում անու
շահոտ խունկս տայր սպասաւորացն և
ասէր, առէք զայս և տուք տանել զիս
ի ներքս: Եւ պատգամաւորք ուղարկեր ցտէն
Թովթիկ զի առցէ զիրսն և թողցէ զնա ՚ի
ներքս. և նա ասէր՝ ոչ առեալ եմ զայդ
հրամանս յառաջնոյն, և ոչ մեք իշխեմք
առնել: այդ՝ եթէ վասն հաստոյ ես՝
ընդունելի է այդ չափ աշխատութեանդ.
և մի վասն պատասխանւոյս ձանձրանար
՚ի մէնջ. այլ երթ խաղաղութեամբ: Եւ նա
ասէ, ոչ այդպէս. այլ եթէ վասն իշխա
նութեան՝ ես չերկնչիմ ՚ի ձէնջ. իսկ թէ
վասն

վասն թշնամութեն քոյ կալապետին է ընդ
մեզ, ո՞չ ապաքէն և նա ՚ի կնոջէ է ծնեալ
Եւ դարձուցեալ զբան իւր՝ ասէ, արդ՝
ես մտանեմ ով տէր, և զքո մայրդ ինձ բա
րեխօս ունիմ. մի առներ յիս զպատուհաս
բարկութեան քոյ. և մի եղեց նշաւակ
երկրի։ զի թէ և դու զկնոջ կաթն ար
բեր, դոնեայ և զիս տաճարիս արժանա
ցո. և զայս ասացեալ եմուտ ՚ի ներքս՝ համ
բուրելով զորմն տաճարին։ Եւ գնա
ցեալ առաջի սրբոյ սեղանոյն ծունր կրկի
նեաց և ասէ, տէր տէր զբեկեալս սըր-
տիւ, և ողորմութի արա ինձ վերաս
րելոյս. զի դու ողորմած ես ո՛չ յիշես
զբարկութի քո. արդ՝ օրհնեալ լիցի ա-
նուն քո յաւիտենի։ Եւ իբրև ել արտաքս
խստացան, ոխացան և տրտմեցան ընդ իւրեան
սպասաւորք եկեղեցւոյն. և ո՛չ պատրաս
տեցին կնոջն կերակուր։ Իսկ նա հրա-
մայեաց իւրոյ սպասաւորայն պատրաս
տել ճաշ կրօնաւորայն. որք եկին ՚ի սե
ղան տիկնոջն. և էին արք երեք հարիւր
իսն

իննաւուն. Եւ յորժամ ճաշէին՝ ասէ
տիկինն, ով սրբասէրք և փոյթք յածային
պատուիրանաց, ուրախ լերուք ընդ իս այ-
սօր ՚ի տէր. զի ներեաց ինձ և կատարեաց
զփափագումն սրտի իմոյ: արդ՝ օրհնե-
ցէք զիս և արձակեցէք: Իսկ եկեղեցա-
պանն և մի ոմն ՚ի կրօնաւորացն յարու-
ցեալ ՚ի դուռն եկեղեցւոյն գնացին ՚ի
սուրբ կայարանն՝ և ծունր կրկնեալ
անդ ասեն, ով տէր դու ներեա կնոջն որ
զայն գործեաց, և այլ կանանց համարձա-
կեալ մոյծ. արդ՝ արա զնշան զօրութեան
քոյ ՚ի նմա. զի վկայ լիցի ազգաց և օրէն
բազմաց: Եւ իբրև ուղարկեցին զկինն
և խնջեանք դարձան, և մերձեցան կինն
ելանել զառիվեր լերինն որ ՚ի գլուխ սա-
դակայ է և ՚ի փոքր ամրոյն հայի. ետես
կինն ՚ի հիւսիսական կողմանէ տեսութիւն
զարմանալի. ընկէց զմանուկն ՚ի դայեակն
և ասէ, տեսանեմ այր մի գեղաւոր ընդ-
ամպս որոտացեալ և ելեալ յեկեղեցւոյն
գայ առ իս. տեսանեմ առ նա սուրբ սրբել

և

և թաքուցեալ և յարեան ներկեալ։ Եւ ընդ բանան է հար զնա, և սատակեցաւ անդէն. զոր տեսին սպասաւորք եկեղեցւոյն. Իսկ հայրն եբեր յոյժ բարկացաւ եկեղեցպանին, և որոտմեալ արտաքեաց բազում ժամանակս։ Եւ ապա առեալ զնա սպասաւորայն պատրաստեցին նմա գերեզման և եդին 'ի նոյն տեղւոջն և կանգնեալ 'ի տեղւոջն խաչ քարեղէն գրեցին 'ի նմա այսպէս. որ յանդգնիցի մարտնչիլ ընդ եկեղեցւոյ այ՝ այս սուր եղիցի 'ի վզ̃ նորա. և հաստատեալ կայ այս գրով 'ի նոյն տեղւոջն։

Իսկ զմանուկն առեալ ետ 'ի դայեակն մինչև յարբունս է. հաս. և ապա ուսուցեալ արար զնա հայր վանայն յառաջ քան զմահ իւր։ Իսկ հայր նորա իշխանն Արծրունեաց եկեալ 'ի Կեսարիա լուաւ զմահ տիկնոջն և սորջացաւ։ Իսկ հայրն մխիթարեաց զնա։ Եւ խորհեցաւ շինել եկեղեցի՝ բայց գնայ 'ի մանրավանսն վրց̃ ցնխութ գտանելոյ. և շինեաց անդ վայե

լուչ

ըուց եկեղեցյ և կոչեաց զանուանն նմա-
ծին, վն՟ կնոջ իւրոյ. և զարդարեաց զնա
հրաշալի ապասիւք։ Նոյնպ՟ և զնբ՟ կարա
պետն զգլխկայ վանան զարդարեաց։

Սա դարձոյց ՚ի սբ՟ կարապետ զկ՟առս
և զպարեխ. քան զի իշխան ոմ՟ն անօրէն
կտրեաց զերկոսեանն և եա դուսանի
միոյ. և կիւրեղ հայր վանացն անէծ զնա.
և յետ սակաւուց յորս ելեալ իշխանն ան
կաւ յերիվարէն և էհ հան զոգին. բայց
որդին թէպետ և դարձոյց զառանսն՝
այլ նորքա ոչ առին մինչև ցիշխանս այս։
Արդ այս իշխան կշուեաց 22 հազար
դահեկան. և տրեալ տարօնոյ իշխա-
նին գնեաց ՚ի նմանէ զերկոսին առանսն։
և եա վանից սրբոյ կարապետին վկձուով
Սա եա և երկու առանս յիւր իշխանու-
թենէն սրբոյ կարապետին, զարտամեա
և կգոմս։

Ընդ նոյն ժամանակս ապանին զորմիզդ
զպարսից արքայն. և ջամբ խոսրով որդի
նորա եկն փախստական ՚ի հռօմաս մօ-
րիկ

ընկ՚արքայն· և կնքեալ քաղդեական հա-
ւատով՝ դարձաւ զօրօք ՚ի պարսից գործ-
աւորան, և առնու զերկիրն։

Արդ՝ մինչ ՚ի յունաց գայր խաւարով՝ ա-
ռեալ զմուշեղ զորդին մշու, և զխութա
զտարօնու իշխանն և զսամսոյ, տարաւ
՚ի դ.վին և հայոց մարզպան հաստատեալ
և տուեալ ՚ի ձեռս ն.ժ զզօրս հայոց
երեսուն հազար, ինքն առեալ զզօրսն
յունաց 70000 գնայ ՚ի քաղխասատան·
և ընդ հայոց հազարաւորացն բնակիլ· այլ
գնային անդրէն յաւուր միոյ ճանապարհ ՚ի
դաստակերտն և անդ իջին։

Իսկ նիհորաճէն նորմիզդ գումարեալ
զզօրս պարսից ութսուն հազար՝ եկն ՚ի
վերայ մուշեղայ· և նորա քաջալերեալ
զզօրս հայոց՝ հանդէպ հաւանեցոյց մտա-
նել ՚ի պատերազմ։ Եւ բանս ՚ի բերան
զօրացն կոչել յօգնութիւն զքս կարա-
պետն· և միաբան զայս բան ասացեալ յար-
ձակեցան ՚ի վր զօրսն պարսից· և ետ
տր զթշնամիս ՚ի ձեռս նց։ Եւ գիտա-

ցեալ

ցնէ մուշեղայ թէ թագաւորն է՝ մատնէ՞ նմա. և սկսան բախել իրերաց. յոր յոյժ վաստակեցաւ մուշեղ. և 'ի վերկալեալ զմուրճն իջուցանէր 'ի վերայ գագաթանն. որոյ ցնդեալ ուղեղն իջանէր ընդ քիթն. և կտրեալ զգլուխ նորա եդ 'ի մախաղ իւր։ Եւ յորդորեալ զզօրսն 'ի պատերազմ, զօրացեալ եդ զնոսա 'ի փախուստ. և կալան քառասուն և ութ իշխանս կենդանի. և համար կոտորածոյն ոչ երևեցաւ վասն բազմութեանն. և ըմբռնեալ յիշխանացն 1000 այր՝ դարձան 'ի կոտորածէն մեծաւ յաղթութեամբ։ Եւ իբրև ազդ եղև առ խոսրով թագաւորն պարսից՝ խնդայր յոյժ. իսկ զօրքն յունաց տրտմեցան սաստիկ յամօթով։

Արդ՝ իբրև կոչեաց թագաւորն զմուշեղ և պատրաստեաց պարգևս տալ ամենայն զօրացն, յղեաց առ խոսրով մօրիկ արքայն յունաց, (քանզի թագաւորին փոխան կարգեալ էր զնա.) եթէ՝ գիտե՞ս դու զայդ, որ արքայից սպանմանն սպառնայ

ունայ մուշեղ։ Եւ՛ նա խորհեցա՛ւ գոր-
ծել նմա դարան մահու. և առաքեալ
կոչեաց զմուշեղ առ ինքն. և իմացեալ
քոյրն խոսրովու՝ ազդ առնէր նմա զնեն-
գութի՛ եղբօրն իւրոյ։ Եւ՛ մուշեղ ա-
ռեալ ընդ իւր քառասուն այր միայն ա-
ռանց ուրուք, և կազմեաց զնոսա զօրէն
պատերազմի. և սուսեր ընդ մէջ ածեալ
այնպէս եկին առ թագաւորն երկվարօք
մինչ՝ ի դուռն խորանին. և ա՛մ խստու-
տուեալ պատասխանի, և՝ ի լոյս ածեալ
զդարանն մահու՝ թքակոծեաց զանմտու-
թի՛ նորա. և յարուցեալ մեծա՛ բարկու-
թե՛ ել՝ ի թագաւո՛րէն։ և իբրև լուա՛
թագաւո՛րն՝ երկեաւ՛ ՝ի նմանէ. զի մանու-
կէր։ Եւ՛ իշխանն մուշեղ առաքէ՛ց առ
յունաց զօրապետն և ասէ, կամեցայք
դուք նենգութե՛ սպանանե՛լ զիս. արդ մի
զարթուցանէք զառիւծն ՝ի քնոյ, և մի
զգայլ՝ որ զբարս իւր մոռացեալ է։ ապա
թէ ոչ՝ որ զութսուն հազարն յաղթահա-
րեաց, կարօղէ և զեօթանասուն հազարն

յաղ

յաղթահարել։ և ինքն թողեալ զզօրսն ՚ի դվին՝ ՚ի բաց եկաց ՚ի մարզպանութենէն. և առեալ զզօրս իւր որ ՚ի մամիկոնեան տանէն՝ եկն ՚ի գառնաւ իւր։ Եւ յետ սակա ա̃ուց եսպան փոկաս զմօրիկ, և ինքն նստաւ յաթոռ նորա. զոր լուեալ խոսրովու գնաց վրէժխնդիր լինել մօրկայ. և եկեալ անցանէր ընդ կարնոյ քաղաքն։ և առաքեաց առ մուշեղ իշխանն տարօնոյ թէ արի եկ ընդ իս ՚ի դուռն թագաւորին յունաց. ապա թէ ոչ՝ յորժամ դառնամ ապականեմ զերկիրդ քո՝ և զքեզ և զընտանիս քո տանիմ կապանօք ՚ի դուռն արքունի։ իսկ նա ոչինչ տուեալ պատասխանի՝ սկսաւ զերկիրն ամրացուցանել։ Եւ իբրև գնաց խոսրով և էառ աւար և գերութի̃ յերկրէն յունաց՝ անցեալ գնաց ընդ կողմանս բասենոյ։ Բայց յորժամ եկն խոսրով ՚ի քաղաքն կարնոյ՝ զմիհրան ուղարկեաց զօրօք ՚ի տարօն, զի կալցէ զտէր նորա և տարցէ ՚ի բալխ. և զտեղիսն զօրանա հաստատ ունէր՝ կործանել հրամայեաց

տալ. և զԿրօնաւորսն սպանանել, որք եկին և արարին զիրսն։

Գլուխ ութսուներորդ պատմութեան. և զան Բերտանայ ՚ի պատերազմ երեսուն հազարաց, և [illegible] Գայլան վաճառեալ յօձ փաղաց։ 15։

Յառաջին ամի թագաւորութեան Փոկասու՝ մեռաւ Մօրիկ կայսրն ՚ի ծառայէն իւրմէ. որև նստաւ յաթոռ նորա յիշխել խստագոյն զրուխ-տըն [illegible]ր և եկն է առաւար և գերութի. և բերեալ քաղաքաց աւանս և քաղաքս, և եղեալ գնայ։ Իսկ զմնացորդս քրիստոնէից իւր՝ առաքեալ ՚ի տարածոյ 30000. և իբրև եկն ՚ի գաւառն Հաշտենից՝ կալեալ զոմն իւրեանց առաջնորդ՝ եկին մինչև յարձանն. Եւ իբրև ընթերցան զգիր արձանին՝ խոստովանեցին զարձանն քարեալ՝ և ինքեանք ուխտ հաստատ այր դնացին ՚ի ժողովս և յաստեղծն ամպոյն. Իսկ 22000

22000 դեռ արձան անդր կային զերտե-
լով զփախուցեալսն։ Եւ՛ իբրև գիտացին
եօթն արքն որքեին խոստաձարակք՝ ի
վանսն, զամենայն կրօնաւորսն փախուցին.
կորոյ ոմանք փախեան և ոմանք մնացին։
Բայց պօղոկարդոս ուղարկեաց զամենեսեան
յամուրն ողկան. և ՚ի տեղւոջն զհայրն
Թոթիկ և զլուսաւորն եկեղեցւոյն
միայն արգել. և հրամայեաց ոսկաւորա-
ցւն պատրաստել զանձինս տէրունական
մարմնոյն։ Եւ՛ իբրև մատուցին պատա-
րագն եօթնեքին խոստաձարակքն՝ հրա-
մայեցին նշանագրի միում որ եկեալէր ՚ի
յունաց՝ գրել զա ՚ի յինքեանց աստ-
ցեալսն։ և ինքեանք տարածեալ զձեռս
խաչեանց առաջի ուխտոյ սեղանոյն սկսան
ասել այսպէս.

Տած զօրութեանց և արարիչ ամ-
ենայնութեանց, որ ստեղծեր
զմարդն ՚ի պատկեր քոյոյ բա-
րերարութեանց, և կացուցեր զնա իշխան

՚ի

'ի վեր երկրէ. և ետուր նմա զփառս և
զպատիւ յաւիտենական անմահ, ուստի
նախանձու բանսարկուին մտին մեղք
յաշխ, և 'ի մեղաց մահուծումն, և 'ի մահուայ
մանէն կորուստ յաւիտենական: ուստի
զորդեգրութիւն որ յոյ էր ջնջեալք
պատրանօք մեղացն. ուստի փրկութե
ճանապարհն բարձեալ էր և մահ թագա-
ւորեալ: Այլ դու տր գթացար 'ի ստեղ-
ծածս քոյ ածային ձեռաց, և առա-
քեցեր զմիածին որդին 'ի փրկութի ա-
շխարհի. որ եկն և ծնաւ 'ի սբ կուսէն
'ի մեր նմանութիս: Արդ՝ յիշեա զգինս ա-
րեան քոյ. և փրկեա 'ի ձեռաց նեղչաց
րդ հաւատացելոց անուան քում. ձգեա
զամրածածուկ աջ քո 'ի վեր բանաւոր փա-
րախիս այսորիկ. և մի տար զժառանգու-
թի քո 'ի բնակութի անհաւատից: Տուր
տր անձանց մերոց մասն ժառանգութե
'ի վերինն երուսաղէմ. զի վս քոյ մեռա-
նիմք զօր հանապազ: Լո՛ւր տր ձայնի ա-
ղօթից մերոց, և խոնարհեցո՛ զունկն քո
'ի

՚ի մաղթանս ծառայից քոց, բարեխօսու-
թբ̄ սրբոյ կարապետին և մկրտչի։ ՚Ի սմա
նէ դնեք պատկառեսցին, ո՛չ իշխելով
դժրել սպասաւորաց սորա։ Եւ որք գայ
ցեն ՚ի սա վս̄ կարեաց անձանց իւրեանց,
ողորմեսցիս նոցա և բժշկեսցես յիւրա
քանչիւր ախտից։ Եւ որք հաւատով յի
շեն զանուն սբ̄ եկեղեցւոյս ՚ի նեղութե̄
իւրեանց՝ կամ ՚ի վիշտս՝ կամ ՚ի յանկու
թիւս չարեաց՝ կամ ՚ի լլկմունս դիւաց՝
կամ ՚ի դետալիժութե̄՝ կամ ՚ի գազանաց
բեկութիւս՝ և կամ ՚ի վիշտս անհնարինս
որոգայթից, դու տր̄ ած̄ մեր՝ լուիցես
նոցա քոյով մարդասիրութբ̄. և ողոր-
մեալ զերծուսցես զնոսա։ Զի դու կա-
րօղ ես ամենայնի. և քեզ փառք յաւի
տեանս. ամէն։

Եկն ձայն յերկնից որ ասէ՝ եղեցի ձեզ-
ող̄ և կամիք. և որ ոք վս̄ անուան իմոյ և
կարապետիս՝ պանդխտութբ̄ քաղաքա-
վարիցի, հատուսցից նոցա զհատուցումն
բարի յաւէտուր այցելութե̄. և զմեղս թո-
ղից

ղին Նոյա։ և դուք եկայք՝ ի տեղւոջ լու
սաւորս. զոր պատրաստեալ էք ձերով
ջգնութեամբ։ և լցեալ սրբոյն երկրպա
գեցին առաջի սրբոյ սեղանոյն։ Եւ արտա
քըս ելեալ պօղիկարպոս գնաց առաջի
սրբոյ խաչին և սկսաւ աղաչել զա̅ծ վ̅ս
փրկութեան աշխարհին՝ զեկեալ թշնա
միսն խորտակել, և մնալ ալքատայ ՝ի
տեղւոջ իւրեանց։ Եւ յանկարծակի հա
սեալ զօրքն պարսից. իբրև տեսին զպօ
ղիկարպոս՝ հատին զպարանոց նր̅ և ընկե
ցին առաջի խաչին։ և եկն և մխութայես
՝ի դուռն եկեղեցւոյն՝ տեսին զկրօնա
ւորսն յարտասուս և ՝ի պաղատանս առ
ած. և յարձակեալ ՝ի վերայ նոյա, սպանին
առ ժամայն զեօթնեքին խոստաձարակսն
որոց անուանք են այսոքիկ, Թէոփիլաս.
Պօղիկարպոս։ Սիմէօն։ Յօհաննէս. Ե-
ալիփան. Դեմառէոս. Նարեսոս։ Սոքա
եօթնեքին կատարեցան ՝ի զօրայն պար
սից մեհրանայ. յամսեանն քաղոցի ՝ի չորսն
ընդերձակս աւուրն։ Եւ ինքեանք զօրքն

պար

պարտից մնայլին առդ մինչև յառաւօտն.
բայց գլուխն` եկեղեցւոյն ոչ գտին. զի
ծածկեալ տր ՚ի նոյանէ, և սկսան մրճօք
հարկանել. և զարհուրեալք ՚ի դղրդմայն
փախեան ՚ի տեղւոջէն: Իսկ նշխարք սըր-
բոյն կային անթաղ զաւուրս երիս. քան-
զի փախեան ամենեքեան. և յետ երից ա-
ւուրց եկն սպասաւորն եկեղեցւոյն և
թօթիկ հայրն` և տեսին զնմ զի վախճա-
նեալ էին` յապաստանս հարեալ տրտմե-
ցան յոյժ: Այս առեալ զնշխարս նոցա
իջուցին ՚ի մէջ դրախտին ՚ի կողմն հարա-
ւոյ, և եդին զնոսա առդ առ ջամանօն և
կրօնիդես, որք եղեալ էին ՚ի կեսարիոյ
զինի սրբոյն գրիգորի. և կանգնեալ խաչ
՚ի վերայ նոցա` բազմաց բժշկութի լինէր ՚ի
տեղւոջն: Իսկ ոմանք հասեալ յիշխա-
նէն մուշեղայ: տեղեկանալ վս զօրայն.
և իբրև տեսին զնոսա կոտորեալս` հիա-
ցան յոյժ, և փութանակի երթեալ պատ-
մեցին իշխանին մուշեղայ. և նորա լը-
ւեալ` զերիս աւուրս անկեալ դնէր ան

խօ։

խօս իբրև զմեռանելս։ Իսկ զօրքն ամաստու-
յին նմա թուղթ քրիստոնէական մխիթա-
րութե՛ և ասեն, Ճշմարիտ շառաւիղ-
երանելի՛ն յուսոյդ երջանիկ սպարապետ,
մի տրտմիր վասն նորա. զի աղօթիւք իւր-
եանց՝ ամուր աշտարակք եղեն աշխարհիս
բարեխօսք և օգնականք առ ած։ Բայց
դու առաւել գոհութի մատո՛ այ, որ ՚ի
քո ժամանակս յայսքան աստիճան առաքի-
նութե հասին. և հանդստեամբ փոխե-
ցան առ ած մարտիրոսական արեամբ. յաշ-
խատութե՛ ՚ի հանգիստ. ՚ի խոստացեալ
կենացս ՚ի դրախտին փափկութե. գոլով
մեզ միշտ բարեխօսք Արդ՝ արի սթափեա
և զեկեալն ՚ի վր մեր զմիհրան ուղարկեա
Եւ նորա իբրև ՚ի քնոյ զարթուցեալ՝ հրա-
մայեաց կոչել առ ինքն զվահան, զոր
իշխան կացուցեալ էր տարօնոյ, մինչ-
ինքն մարզպան էր. և ասէ ցնա, որդեակ
վահան՝ գիտես դու զաւուրս կենաց իմոց
զի այս 120 ՚ամ է՝ որ ես պատերազմ
եմ մղել. և սլաքով սրբել եմ զքիրոն ՚ի

Հայկա

Ծակմատէս ։ Իսկ այժմ ծեր եմ և գողդո
ջուտ. և ազնուական իմ ա͞ծ է և գիտէ. և այլ
ոչ ոք ։ զի որդին իմ մեռաւ երկոտասան
ամեայ ։ Արդ՝ դիր որդեակ զայս՝ ՚ի մտի
քում. եթէ վ͞ն եկեղեցւոյ մեռանիս՝ մար
տիրոս ես ։ Իսկ եթէ ՚ի վերայ մարմնա-
ւոր լինելոյ իջանես ՚ի մարտ, և այն գործ
քաջութեան է ։ Զի ես այլ ժառանգ ոչ
ունիմ. և երկիրս քեզ եղիցի և զաւակի
քում Արդ՝ արի և գնա՛ և իմաստութ͞բ
տիրեա զնա. և ս͞բ կարապետն եղիցի քեզ
ազնուական և պարիսպ. և աղօթք ս͞բ կրօ
նաւորաց յաջողէ և յաղթէ ։ Եւ Վահան
յանձին կալեալ զիրսն սկսաւ դեսպանս
կազմել և ուղարկել առ Մեհրան. զի
հաշտեսցի և գնասցէ ։ Իսկ նա ասէ, ոչ
այլ մինչ զիշխանն Մուշեղ կալեալ տա-
րայց առ արքայն պարսից Եւ Վահան ա-
ռաքեաց և ասէ, եթէ զերկիրս ինձ տաս
իշխանութ͞բ, ես տամ զիշխանն Մուշեղ
՚ի ձեռս քո. և ես կամիմ գալ առ քեզ
ապստամբութ͞բ ՚ի նմանէ, և հատանել
զերկիր

զերկնուղն ՚ի մէնջ։ Եւ նորա արձանեալ
կոչեաց զնա փութով։ քանզի յօժար էր
ծրայն. և ինքն իջանէր ՚ի մուշնանան. իսկ
մուշէղ յամուրն տղկան։ և այն զօրքն
որք զկրօնաւորսն կոտորեցին՝ անցեալ
յաստեղօն ամուրն՝ կային աւուրս եր-
կուս և ոչ ինչ կարացին առնել՝ ապա եր
թեալ կային առ միհրան. և մատուցին
նմա զնամ ձև ամրոցին. և նա խնդրեաց ՚ի
նմանէ զաստեղօն ամրոյն։ առէ վահան
ոչ այդ պէս տէր. այլ տուր ՚ի ձեռս իմ
4000 այր, որ գնամք ՚ի վ՟ր ամուրբերդին
տուր մտերիմք նորա են և գանձքն. գուցէ
քաւնայցեն և չտայցեն ՚ի ձեռս իմ, ա-
պստամբեալ զիս կարծելով։ Այլ այժմ
երթիցուք նախ յօձ քաղաք և յայլ ուրեք
Եւ միհրան տուեալ ՚ի ձեռս նորա 4.
հազար ընտիր առն և ձիոյ և իբրև գնա-
ցին ՚ի դուռն յօձ քաղաքին, դարան մա-
հու գործեալ վահանայ բանս արար քա-
ղաքին ինքերքս առնուլ զզօրսն պարսից.
և քանզի մերձէր մուտ քաղաքին՝ ՚ի ժա-
մուն

մուն տակաւք մտանէին. և որք 'ի դուռն անցանէին՝ զայն 'ի տուն առեալ 'ի զգեստուցն կողոպտէին. և զգլուխն կտրեալ արտաքոյ պարսպային յաներևոյթ տեղիս ընկենուին. և 'ի 4000 այրէն յիսուն միայն թողեալ էր 'ի գեօղն կոչեցեալ հարյս: Եւ՛ պատմէր ետ նոցա թէ յորժամ զձեզ ուղարկեմ 'ի միհրան, գնայցէք և ա՛յլ զօրս ածէք. և արարին այնպէս: զի գնացին 'ի միհրան և առին 'ի նմանէ 2 հազար այր ընտիր և եկին առ վահան. և նա այնպիսի գործ հնարեաց՝ զոր ոչ գիտային պարսիկքն:

Արդ յորժամ մօտեցան 'ի դուռն քաղաքին՝ տրեալ վահան քաղաքացեացն ըզպարսից զօրաց զերիվարսն և զհանդերձսն՝ 'ի դուրս կոչէր զնս. և խրատ ետ եթէ՝ յորժամ նոքա զձեօք հային՝ դուք միաբան 'ի քաղաքն դիմեցէք. և 'ի ներքս մտեալ զյաղթութն փողն հնչեցէք. և զդուռն քաղաքին բաց թողէք. զի կարծիցեն թէ առին զքաղաքն. և արարին այնպէս

այնպէս։ Եւ՛ իբրեւ տեսին պարսիկքն՝ թէ դիմեցին 'ի քաղաքն, խնդացին յոյժ. եւ դիմեցին ինքեանք եւս 'ի քաղաքն եւ սկսան մտանել 'ի նա. իսկ վահան փութով ընդ առաջ եկեալ զօրացն՝ աւետիս տայր նոցա. եւ 20 այր 'ի պարսից զօրացն աւետաւորս առաքէր առ միհրան թէ առաք զքաղաքն. եւ ինքն դարձաւ զհետ զօրացն պարսից. Եւ՛ իբրեւ մտին բազումք 'ի քաղաքն եւ այլքն դեռ մտանէին՝ սկսան կասկած առնուլ զիրայն. եւ կամէին յետս դառնալ. եւ զհետ մտեալ վահանայ սկսաւ կոտորել զնոսա եւ 'ի մօրսն լընուլ. եւ ինքն աստի եւ քաղաքացիքն անտի 40 այր մօրահեղձ արարին եւ զայլսն 'ի քաղաքն արգելեալ տայր կոտորել ըզգլուխսն եւ 'ի պարիսպն հանել։ եւ համար արարեալ յաւուր յայնմիկ սպանելոցն՝ գտին վեց հազար գլուխ հինգ միայն

պակաս ։

Եւ՛ հրամայեաց զամենեցուն զքիթսն եւ զթլփատսն կտրել. եւ ինքն առեալ ըզ-

զօրս

զօրս ձիւոր այրս 7 հարիւր՝ գնայ ՚ի մուշ և 400 թողէլ ՚ի յանցս մեղտայ և 200 այլ պշտենաւոր թողեալ ՚ի սանասայի ծմակն և ինքն 200 առէլ գնայ ՚ի մուշնաւանն ՚ի մեհրան։ Եւ մտեալ ՚ի սենեակն խօսե-ցաւ ընդ նմա այսպէս, ես փախստական եկի առ քեզ ՚ի զօրայն․ զի ոչ ՚ի քաղաքն թողլին զիս և ոչ աւարամանն ետուն մեզ այլև զիմ զօրս ՚ի քաղաքն արգելին․ և ես զամ աւասիկ փախստական։ Իսկ մեհրան խորհեցաւ ուղարկել ՚ի վերայ նորա հա զար այր․ և նա ասէ՝ և ՚ի քէն իսկ ապստամ բեալ են․ և զաւար քաղաքին և զկապուտ առեալ կամին անցանել ՚ի յոյնս։ Եւ բար կացեալ մեհրան առաքեաց ՚ի վերայ նորա երկու հազար այր․ և վահան խրատ տայր զօրացն՝ ՚ի գիշերի մի անցանել ընդ գետն մեղտայ․ այլ իջևանս առնել և ՚ի վաղիւն ապա գնալ․ գուցէ ոք թշնամի յարձակի ցի, և դուք չէք ընտել վայրուցն։ Եւ ասէ ցնոսա, հազար այր գնացէք ընդ ծմակն, և հազար ընդ դաշտն․ և ես նց

առաջ

առաջնորդս և ինքն եւ ՚ի միհրանայ գը-
նալ ուղարկել զնոսա։ Եւ՜ իբրև գնացին
յայն տեղի՝ ուր բաժանեին՝ առ միքեայ
հայրիւր այր զհետ նոցա որ ընդ ծմակն
գնացին և ինքն առ եւ 100 այր գնայր զկնե
նոց ։ և իբրև գնացին յեզր գետոյն մեղ-
տայ յայնկոյս՝ իջոյց զնոսա ՚ի քուն ա-
ռնել ։ և ինքն ՚ի պատրաստէ արարեալ զդա-
րանակալսն՝ հրամայեաց ծառայիցն կըր-
կել զերիվարսն արտաքոյ պատճառաւն ։ և
անհուպս արարեալ զնոսա յանկարծակի
հընչեցուցին զփողսն յետոյ և յառաջոյ։
և ՚ի մէջ առեալ իսկոյն բարձին զգլու-
խս նոցա և ընկեցին ՚ի գետն։ յորոց և ոչ
մի ոք կարաց ՚զերծանիլ։ և զերիվարսն
հրամայեաց ՚ի ծմակն տանել ։ և մինչ նոքա
զայն պատերազմն վըճարեցին, և յառաջ
եկին այլոյն, և նոքա դեռ չէին եկեալ
՚ի ծմակն՝ և կային մնացին մինչև նոքա
եկին և յայնկոյս անցեալ իջին՝ զի զայն
խրատ տըւեալ էր վահան ։ Եւ՜ իբրև ան
հետք եղեն՝ ասա կալեալ զնեղս կամր-

ջին

ջրին՝ ձայն սաստիկ հնչեցուցին շուրջա-
նակի զնորօք. և սկսան անխնայ կոտորել
զնոսա. և մի ՚ի նոցանէ, Թաքուցեալ ՚ի
մօրն և հեծեալ յերիվարն փախչէր ՚ի
մուշ. որոյ զհետ մտեալ երկուց ոմանց՝
և անցեալ յայնկոյս գետոյն ըմբռնեցին
և ջախջախեցին զգլուխն նորա։ Եւ միւս
ընկերն առեալ առ՛աջ տայր կմիւսն և
սաէր, պարսից խորտակարանն, առ զաղս
և կոչեցաւ անունն տեղւոյն՝ առ աղս մինն
չև ցայսօր. որև անուանեցաւ ՚ի վահանայ։
Իսկ վահան ածեալ զոմանս ՚ի նոցանէ ՚ի
մօրն, և այլ ո՛չ կարացին հանել զնոսա
անտի՝ այլ հեղձան ՚ի նմա. և որք ՚ի ցա-
մաքն էին՝ կտրեցին զգլուխս և զթլփա-
տրս նոցա և պահեցին. և ապա յետոյ ըզ-
գլուխսն ՚ի մօր անդր և ՚ի դաշտն ընկե-
նուին. և ըզ 2000։ երիվարսն ետ տա-
նել յողնու բերդն. և ինքն ՚ի վաղիւն
եկն առ միհրան։ Եւ հրամայեաց ծառայի
ցըն ճաշ առնել՝ և զմիհրան կոչել. և
նա վն խօթութենէն ՚ի սենեակին եմուտ, և

զնա միայն թողուլ ՚ի ներքս. և վա՛հանայ դռնապան լեալ՝ զեկեալ իշխանն դարձուցանէր ՚ի դրանէն՝ ասելով, հայոց մարզպանին չկարաց գալ ՚ի ճաշ: Եւ նա ժողովեալ ՚ի տաճար մի Ճ գինի մտին. և վահանայ առեալ զմախաղն յորում քիթքն և թլփատքն կային, ետ բերել առաջի միհրանայ. և նա տեսեալ զարհուրեցաւ. և ասէ, զի՞նչ է այդ, զրո՛յց տուր ինձ. և պատմեաց նմա կարգաւ զամենայն և ո՛չ մի բան թաքոյց ՚ի նմանէ զոր ինչ արարեալ էր: Եւ բարկացեալ միհրանայ՝ էառ զտէգն ՚ի ձեռանէ՛ ծառային և կամէր հարկանել զվահան. և նա ձգեալ զձեռն ՚ի սուրն որ կայր առաջի՝ կտրեաց զթլփատն միհրանայ և եդ ՚ի բերան նորա ասելով, դո՛ւ ես նախատեր զմեզ՝ դո՛ւ ես որ զկրօնաւորսն իմ զոխնան աշխարհի՝ ետուր սպանանել: Եւ կտրեալ զքիթըն ցուցանէր աչացն. և պատառեալ ըզփորն՝ ետ ծառային իւրոյ հանել զլերդն և դնել ՚ի բերանն: և հարեալ զդանակն

՚ի

՚ի փորն ետ թողուլ ՚ի չէք։ Բայց մինչ
յոյժ զթլփատուն կարօտեալ էր՝ ասէ, տուր
բանից նիշ եւ պատուէր ՚ի պարտիկն որ յա-
պահունիս, եւ ես ապրեցուցանեմ զքեզ.
եւ նա ետ նշան բանից եւ պատուէր բազում
երդմամբ. զոր երկոքեանն միայն գիտէին
Եւ իբրեւ ասաց զիրսն՝ այս կտրեալ
վահանայ զգլուխ նր, ետ ծառայիցն առ-
նուլ զարխնոտ զգեստն նր եւ պահել. եւ
զգեստին մաքրեալ յարենէն՝ կողմնեցու-
ցին զնա ՚ի մահճին եւ ծածկեցին քնոյ
պատճառանօք։

Եւ ՚ինքն ելեալ կոչեաց զպարտիկ դպիրն
միհրանայ ՚ի սենեակն, եւ տարեալ ՚ի մի-
հրանայ ողջոյն եւ բանից նիշ. եթէ յետ
երից աւուրց եկ ՚ի բլուրդ որ ՚ի վերայ
կոթ ձորոյ՝ հազար արամբ միայն. զի տես
ցուք զմիմեանս. եւ գրեաց դպիրն տվ
սայց վահան. եւ եդ ՚ի վերայ զմատանին
միհրանայ։ Եւ կոչեալ ՚ի հաւատարիմ
ծառայիցն արս չորս՝ ետ տանել զթուղ
թն առ վաշխր որ զհազար այրն ունէր

որք

որք և առեալ գնացին։ Իսկ վահան կո
չեաց զներսեհրակն և ասէ երթ կոչեա զայս
անուն իշխանն. և երթեալ կոչեաց. և
իբրև գայր իշխանն և մտանէր ընդ փողո
ցին խաւարչտին՝ վեց այր աստի և անտի
կային. և մինչ կամէր մտանել ընդ սե-
նեակն՝ անձապատեալ կալան զփողիցն զի
մի ձայն բարձցէ առ միւսն. և հարեալ
դանակաւ ՚ի սիրտ նորա՝ ձգեցին ՚ի միւս յար
կըն. ուր և զներսեհրակն և զդպիրն վասն
պատճառոյ չետ տանել ՚ի բանտն։ և
ինքն խաբէութեամբ. կոչէր զիշխանսն ՚ի
խորհուրդ, և նենգութեամբ այնպէս առ-
նէր։ և սպան յաւուր յայնմիկ իշխանս
ութսուն և 6։ Իսկ իբրև վճարեցան իշ-
խանքն՝ գնաց ինքն ՚ի տաճարն ուր զօրքն
էին ժողովեալ. և ետ հանել արտաքս
զխուլն և զայլ զաւառի մարդիկն. և
ինքն սկսաւ վտանգել զմնացեալ զօրսն
ասելով, արժան էր ձեզ զմարդարտեաց
պաակն մարզպանին գողանալ. արդ՝ հրա
մայեալ է ձեզ ամենեցուն մերկանալ.

մինչև

մինչեւ ցուցանիցէք զնա։ Եւ հանեալ զհանդերձսն ամենեցուն արգել զնոսա յերկոսին տաճարսն 1980. այր. և փակեալ զդրունս տաճարայն եւ բերել զԳլուխն միհրանայ. և կախեալ ընդ երդն ցուցանէր նոցա և ասէր, այս այն գլուխն է՝ որ խորհէր զմերոյ կորա-պետոխ զհիմն խլեր առնել, և զկրօնա-ւորսն հրով այրել։ Եւ զայս ասացեալ հրամայեաց վառել զերկոսին տաճարսն և ասէ՝ դուք ինձ մնասշատէք արարէք, որք զտաճարսն իմ այլ այրելցէք սրբեալ. բայց թէ կամի ած և ոչ կարապետոն՝ ես զայս փայտ ընդ ձեր և ընդ ձեր թագա-ւորին կառափին հանեմ. զի ես աշխա-տել եմ և զտաճարս շինել. և դուք մերկ-եք և ցրտայած։ Արդ՝ վասն իմ մեղայն թողութն և վասն իմ հարանցն՝ ջեռա-րուք այսօր և մի ամաչէք. և տուեր այդ-գերեզմանս ձեզ եղիցի. ջնորհելով պա-ուից արքայն։ և այնքան բորբոքեր բոցն ճարպոյն, մինչ զի քաղաքն ամ արբեալ

եղև

եղև 'ի հոտոյ ձէնձէրայն ։ Եւ՜ ինքն ժո
ղովեալ զկապուտ նոցա և զգանձս՝ ետ
տանել յամուրն ողկան· և զիշխանն մա-
ջէղ ետ ածել 'ի քաղաքն· և ինքն առեալ
երեք հազար այր՝ գնաց ընդդառաջ վա-
չիրայ ։

Եւ՜ երթեալ 'ի վերայ լերինն ընդ երկս
դիհս դարան գործեաց· և զդպիրն և ըզ
նուի՜րակն առաքեաց առ վաչիր զի կոչես-
ցեն զնա դաւ անդր· և գնացեալ նք կոչէ
ցին զվաչիր, որ իջեալ էր եզր ծովուն·
բայց նուի՜րակն և դպիրն ոչ ինչ գիտէին
զիրայն· զի վահան ոչ եթող զնոսա մօ-
տիլ 'ի զօրսն· և յորժամ այրեաց զնոսա
'ի տաճարին· 'ի պատճառս իրաց՝ յայլ
տեղիս առաքեալ էր զնոսա, զի մի գի-
տասցեն զիրսն ։ և զի զհանդերձս իշխա
նայն տեսեալ՝ կարծէին թէ միհրանեան
քրնեն ։

Արդ՝ իբրև գնացին և զվահանայ ասա-
ցեալսն պատմեցին նմա ոչ թէ յերեսաց
միհրանայ, առեալ վաչիրայ արս հազար

Հարիւր, եկն ՚ի վե՛ր լերինն։ և իբրև մերձե-
ցաւ ՚ի տեղին՝ եթող անդ արս հարիւր
իբրայէ՛, վասն այլոց թշնամեաց․ և եկել
եմուտ ՚ի վրանն առ վահան․ կարծելով
թէ միհրանն է։ Եւ իբրև ետես զնա վա-
հան՝ ասէ ցնա, վաչիր, զի՞նչ եդիք ՚ի մտի․
՚ի պարսից հաճա՛ռ կամիք դարձուցա-
նել զերկիրս հայոց։ և հրամայեաց ար-
գելուլ զզօրսն ՚ի հեռուստ․ և զվաչիր
գանեաց յոյժ, մինչև առեալ ՚ի նմանէ
նշան քանից կոչելոյ զզօրսն․ և ի հարկէ
ցաւոյն եւ նշան քանից առ զօրապետսն
և առ իշխանսն զալ փութով ՚ի տեղին։
Եւ՞ կաշառեալ զպարսիկ դպիրն եւ գր-
ռեալ այնպէս՝ թէ գայցեն ՚ի վաղի՞ն․ զի
յոյնք ասէ գալոց են ՚ի վերայ մեր․ և
տրո՞եալ զմատանին վաչիրայ՝ ուղարկեաց
զթուղթն յայն զօրսն՝ որք հեռի էին․
և դարձուցեալ զկոչնականսն յայն զօրսն
որք յետոյն էին, և կոչեցին զնոսա։ Եւ
կոչեալ զիշխանսն մի մի ՚ի խորան իւր՝
կապեաց զգլուխս նոցա, զոր ո՛չ ոք գիտաց

մինչև

մինչեւ զերծեալ ումն ՚ի նոցանէ անկա՛ւ ՚ի բանակն ։ եւ իբրեւ ետես վահան թէ յայտնեցան իրքն՝ ազդ արար այնոցիկ որք ՚ի դարանն էին. որք յարուցեալ յետուստ կողմանէ՝ փախստական արարին զնոսա ՚ի բերդակոյս կոթ ձորոյ ։ Իսկ որք բուն յետինքն էին ՚ի դարանի անդ՝ չյարեան իսկ. եւ որք բերդին ընդ դէմ ելեալ քարամբք եւ գլովք կոտորեցին զնոսա անխնայ. եւ եղեն փախըստականն յապահունիս որք 100 եւ իմացեալ դարանակալացն յարեան ՚ի վերայ եւ կալան զնոսա ։ Այդ ՚ի վաղիւն սկսան զօրքն գալ ՚ի նոյն տեղի լերինն. եւ վահան յառաջ գնացեալ ասէր՝ իջիք աստ ամենեքեան եւ թողէք զերիվարսդ արածիլ մինչեւ յերեկոյն եւ յերեկոյին աստ իջանեմք ՚ի վերա զօրացն յունաց եւ արարին այնպէս ։ Իսկ դարանակալքն դիմեցին ՚ի վ՛ր նոցա եւ կոտորեցին զերիվարսըն ՚ի զօրացն եւ փախստական արարեալ զնոսա ընդ արածանի՝ հանին ՚ի քարքէ. եւ զօրացն յաւուրսին տեսեալ զիրսն՝ ապաղաղ

կեցին

Կեցին և ասեն՝ վայ մեզ, զի կորեաք. և եղաւ անուն գաւառին Կորեայ լերին։ Եւ պահան առեալ զզօրսն իշխանացն ՚ի բռուն ձորն. և յարեան դարանակալքն աստի և անտի, և ՚ի մէջ առեալ կոտորեցին զնս. ոչ ողորմելով ումեք։ և հրամայեաց նոցա թողուլ ՚ի նոցանէ արս 40 զի զրուցատարք լինիցին պատահից արքային։ Եւ տուեալ նոցա զգլուխն մի հրամանատանիլ առ Թագաւորն և ասէ, այս մարզպան յորժամ եկն յերկիրս մեր՝ Հակառակել զօրքն է մեծամեծս գնդի խնդրէին, և ոչ կարացին գտանել. արդ քանզի յոյնք Թշնամիք էին մեզ ՚ի նսն ոչ իշխեցաք գնալ, այլ ձեզ ընծայական էաք. և ձեր զօրայդ գրնդի ոչ կայր. արդ կորեցաք զգլուխոյդ զայդ և խաղացաք։ արդ լուեսջիք՝ Թէ ՚ի շահատականաց եկեալ էր ՚ի բօսար քաղաք, որէ երկիր տաճկարանի և զաշտաձև և գլխաւոր գնդի խաղայ ՚ի նմա. առէք զգլուխս քեռորդւոյն ձերոյ, և եղիցի ձեզ գնդի յաղթէ յաղթ։ Եւ իբրև զնա-

ցին

ցին արքն և տարան և զգդլրուխն միհրանայ առաջի Թագաւորին և ասացին զբանն , խոստովանեցաւ յոյժ և ամաչեաց զանմօթնչյա

Հիւսէնականն ։

Եւ ՚ի միւսում ամին խորոխատացեալ՝ այլ զօրս առաքեաց ՚ի տարօնն ։ ՚Ի սոյն ամի՝ վանք սրբոյ կարապետին որ յինն ակնեանն էր՝ փլաւ. զի շարժ եղեալ եղև. զոր մուշեղ իշխանն տարօնոյ տրեալ գանձս բազումս հրամայեաց քարակոփս շինել . բայց ոչ ժամանեցին շինել որպէս առ ժամն էր՝ վասն պատերազմին ։ ՚Ի սոյն ամի շինեաց զսբ կարապետն և ինքն վախճանեցաւ. և կայ առ արծրունեաց ՚ի կողմն

արևելից ճակատուն ։

Յետ վախճանելոյն մուշեղայ՝ նստաւ վահան իշխանն մամիկոնէից տանն , և եկն ՚ի վանս գլակայ. և տօնյնծութե կատարեին ՚ի սբ կարապետն բազում քահանայիւք և եպիսկոպոսօք ։ Եւ ապա տեսեալ եկեղեցւոյն երկտասան դեօղս. ընչելով

զանուանսն յարքունականացն իւրանցն ։

՚Ի

Դի նոյն աւուրն վախճանեցաւ և երանելին Թաթուլ հայր գլխոյ վանիցն. և կայ՚ի թաղման՚ի հարանց բլուրն, որ է ընդաջմէ եկեղեցւոյն Դ աւետարանչաց բլուրն. իբրև ակն ՚ի մէջի. Եւ նորա յաթոռ նորա՝ մանուկն ստեփաննոս, որդի իշխանին արծրունեաց:

Սա բազում ուղղութիւ գործեաց ՚ի գաւառն տարօնոյ. և վերագոյն ընդունէին զնա քան զեպիսկոպոս. զի էր հայր որբոց փառաւոր և սբ վարուք. և ունէր ընդ ձեռամբ իւրով 398 կրօնաւորս : և վս սբ և պարկեշտ վարուցն՝ ամենեքեն իբրև զյօհաննէս կարապետն ընդունէին զնա : Սա խնդրեաց ՚ի սբ կաթողիկոսէն կալել զբերան գաւազանայն որք զլուսաբերան ուտէին. և եղև այնպէս. Սա յանդիմանեաց զիշխանին հարքայ, որ ունէր զկին եղբօր իւրոյ. և ածեալ ՚ի հաւանութի, կտրեաց ՚ի կնոջէն և արար զնա կրօնաւոր և ետ նմա շինել եկեղեցիս ՚ի թիլնաւան.

Փոխեցաւ առ Քս [illegible] :

Գրիգ

Գլուխ Երկրորդ. Վասն գալստեան Վախթանկայ երեսուն հազարաւ ՚ի Տարօն։ Որ և շինեաց զՈղական քաղաք, և շինելն Գահնակ։ 16.

Իբրև խաղայր թագաւորն պարսից ՚ի վերայ յունաց երկրորդ անգամ, ՚ի միտ ածեալ զմահն Միհրանայ քեռորդւոյ, իւրոյ առաքեաց զՎախթանկ ըզ նորին հօրեղբայրն երեսուն հազարաւ ՚ի Տարօն։ Որոյ եկեալ յապահունիս՝ նըստի անդ, և առաքէ հարկապահանջս ՚ի Հարքս, ՚ի Հաշտենս, և ՚ի Մուշ, խնդրել ՚ի նոցանէ զարքունական հարկն. և գրեցին առ նա իշխանքն երկրին և ասեն, եթէ Վահան լինի քեզ հարկատու, լինիմք և մեք՝ և տամք զհարկն. ապա թէ ոչ՝ ամօթալի գնալոց ես աստի։ Առ որ խորհ տայեալ Վախթանկայ՝ թողու կողմնապետս երկրին Ապահունեաց՝ և սաստիկ քինու վրդովեալ՝ գայ հասանէ ՚ի գլուխ Տարօնոյ։ Եւ՛ իբրև եկն՝ ետես անդ տեղի մի վայելուչ և արձակ, և սկսաւ անդ

շինել քաղաք և տնկել այգիս և բուրաստ-
տանս. և կոչեաց զքաղաքն պօրպէս՝
յանուն կնոջ իւրոյ պօրպէի: որ ՚ի մեր
լեզուս համեղ կոչի: Եւ զպարսկական
տարուշանն փոխեաց ՚ի գուռուն մատրանին
զոր հիմնարկեալ էր սրբոյն սահակայ
պարթևի մեծի: Եւ եղեալ ՚ի վր̄ լերինն
տօրոսի՝ շինեաց անդ ամրոց, և անուանեց
զահար. զի անդ գահալիժեցան ոմանք
երկուցեալ ՚ի վայրի գազանացն, կար-
ծելով զնոսա թէ ՚ի պարսից հեծելոցն
իցեն: Եւ սա և ՚ի վր̄ գոռոզ լերինն, և
շինեաց անդ աւան, և անուանեաց զնա
զլգուռս՝ յանուն որդւոյ իւրոյ զլգուռսի
Եւ գրեաց թուղթ առ վահան, որ ունէր
էր օրինակ զայս: Քաջ և հզօր բազկիդ
վահանայ հսկայի սպարապետի ՚ի դիցն
օգնութե̄ ողջոյն: Թէպէտ ընդ մահն
միհրանայ քեռորդւոյն իմոյ տրտմեցաք,
սակայն ընդ քո իմաստութի̄դ կարի յոյժ
զարմացեալ եմք: Եւ արդ՝ ես վասն սի-
րոյ և խաղաղութեան եկեալ եմ. եկ և

դու

դու տուր սիրով և երդուիր ինձ՝ տալ զՀարկն դիւանատական և Հնազանդ կալ արքային, և այլ ո՛չ ևս մնասցես ՚ի չարութիւն վասն նորա․ և տարեայիս, մնալով ՚ի փառս պատուոյ մեծի իշխանութեանդ Հայոց․ ողջ լեր։

Ե՛ Վահան գրեաց նմա պատասխանի առաջնոյ։

Թո՛յլ և ՚լաւ անձինդ վախճանելոյ, և խոզկեց քոյոց դատուց՝ որք զօրէն ողջոյն զայլս ճաշակեն․ Թէպէտ ընդ մահն մի Հրաման խնդացի, բայց զքո անմտութիւն յո՛յժ լացի․ Որ զնորա մահն լսեցեր և զնմ կորուսութիւնս ծանեար՝ զոր ես ինձ ած, և իշխեցեր յիմարութ գալ և դու ՚ի վերայ երկրիս Հայոց։ Արդ՝ եթէ սէր եկիր առնել ընդ մեզ, զկենդ ընդ է՞ր ածեր զՀետ․ մի թէ որդ՞իս խնդրես յարանց մերոց։ Կամ եթէ սիրոյ պատճառաւ եկիր՝ զքաղաքդ և զամրոցդ ընդ է՞ր շինեցեր։ Այլ գիտեմ, զի սուտ ես և խաբեբայ զշուն կծկիս․ ո՛րդ՝ մի ընդ մա

Հու

հու փոխեր զկեանս քո. այլ եւ յերկ-
րէս և գնով խաղաղութե̄ յերկիրդ քո։
Այս թէ ոչ՝ զմահն որ ընդ անձն քո
անցանելոյ է՝ տեսցէ ամ̄ երկիր։ Եւ՛ քար
կայեալ փախթանկայ ընդ նախատականե
քանան վահանայ՝ եառ ՚ի ձեռն ռահանայ
արս 6 հազար և առաքեաց ՚ի մուշ ՚ի վր̄
վահանայ։ Եւ՛ վահան իմացեալ զերան
(զխաղաղեցին նմա ումանք թէ առ՛աւրկ գայ
ռահան ՚ի վերայ քոյ,) գիշերագնայ ե-
ղեալ հասանէ նոցա ՚ի ծմակն ուր իջեւ
կայինանհող. և յանկարծակի յարձակեալ
՚ի վերա՝ է հար զնա սրով. և սպարսիկքն
ոչ կարացին ունել զերիվարսն. քանզի
որդին վահանայ ամբառն ՚ի մէջ անցեալ
գաղտաբար կորզեաց ՚ի նոցանէ չորս հա-
րիւր երիվարս և անցոյց յայնկոյս արածա-
նու ՚ի կողմն հաշտենից. և ՌՁ երիվարս
՚ի նոցանէ առ՛աւրամաւն ուղարկեաց ՚ի սբ̄
կարապետն. զի այն էր նոցա տուն հայ-
րենի. և ամբառն որ՝ անդ էր կնքեցել։
Եւ՛ վահանայ տուեալ զնա մօրայն՝

ըզ

զբաղումն կատարեալ. և մերկացուցեալ
իշխանն հաշտենից արս ՃԺ՝ ՚ի մօր անդր
ընկղմեալ. զի ունէր առ ինքն արս վեց
հարիւր. Իսկ իշխանն սպարունեալ 2 հա-
զար և երկու հարիւր.

Իշխանն արծրույ՝ չորս հազար.
Իշխանն եղնուտի՝ հինգ հազար.
Իսկ ինքն վահան՝ ութ հազար.
Եւ՛ որդի նորա սմբատ՝ վեց հազար.
Ընդ ամենայն զօրք 25800.

Այս ամ՛ զօրք կային ընդ ձեռամբն վա-
հանայ. Բայց բաժանեալ էր զնս, և կող-
մնապահս թողեալ ամ՛ տեղեայ և առ
ինքն կայր յամուրն յայնմիկ 6000. Եւ՛
բազում աշխիրա գումեալ անդ իշխանն
հաշտենից. զի աճապարեալ կտրեալ ըզ-
գլուխն ւահանայ և զօրքն ՚ի փախուստ
դարձեալ՝ նեղէին յոյժ որք յաղաչանս
դարձեալ հարկս խոստացան տալ նոցա
Եւ՛ վահան ասէ ցնոսա, տուք ինձ ըզ-
գլուխն ւահանայ՝ և թողում զձեզ և
զօրքն ՚ի բազում տարակուսանս լեալ՝ խլին

դրէին

գրէին զգլուխն Ուահանայ և ոչ կարէին գտանել ՚ի միջի իւրեանց։ Ապա կալեալ զորդի նորա զվահ, ետուն ՚ի ձեռս իշխանին հաշտենից և նա յառաջ խաղացեալ ասէ, կամ տուք մեզ զգլուխն Ուահանայ կամ զգին գլխոյ նորա երեսուն հազար դահեկան։ որոյ անհնարինս մտեալ՝ ետուն զգին գլխոյն Ուահանայ՝ և ինքեանք սկսան փախչիլ, Իբրև ետես Վահան թէ գնան ամբողջ, նախանձեալ զնախանձն այ̃՝ յարձակեցան ՚ի վերայ՝ և սկսան կոտորել զնոսա և նոցա աղաղակեալ ասեն՝ առ ինչ դարձայք անդրէն ՚ի պատերազմ ով անէլախօսք՝ և կոչեցան անուն տեղւոյն առինչ։ Եւ տարածեալ զնս̃ ՚ի դաշտի անդ՝ կոտորած սաստիկ գործեցին յորոց արք հինգ հարիւր հազիւ կարացին փախչիլ. որք երթեալ պատմեցին վախթանկայ զամենայն եղեալսն։ և նորա բարկացեալ՝ հրամայեաց գլխատել զնոսա որք դարձան ՚ի պատերազմէն և ոչ մնաց ոք ՚ի վեց հազարէ անտի։ Եւ շար-

ժեալ

ժեալ անդրէն վախճանկայ 'ի ցաւուց
թարկութեան վասն վահանայ՝ առաքեաց
զաստուր ութ հազարաւ՝ 'ի վերայ նորա։
որ եկեալ բանակի յեզր մեղրայ և առա
քէ առ վահան՝ որ ունէր օրինակ զայս։
Ա՞յ չարաբարոյ գայլ վահան, մինչ գի-
տես թէ ծառայելո՞յ ես արեաց արքայից՝
ընդէ՞ր այդ չափ յանդգնեալ անամօթիս։
արդ՝ արի եկ առ մեզ և լե՛ր հարկատու
ապա թէ ոչ մեռանիս իբրև զշուն։ Եւ
նորա զայս լուեալ՝ էառ հազար այր և
զինեալ որդի իւր, և գ.նաց 'ի պատե-
րազմ։ և իբրև կային հանդէպ իրերաց՝
սկսաւ աստուր թշնամանել զվահան և գայլ
կոչել և նա ասէ, յիրաւի է այդ անուն
'ի վերա իմ քան զի գամ կոտորեմ, գնամ
և այլքի գամ։ և սկսան մարտընչիլ ընդ
միմեանս։ Եւ իբրև խմբեցաւ պատե
րազմն ակն կալաւ սրմբատ որդին վահա
նայ 'ի վերա ատուրայ և պատահեաց նմա և ա-
տուր տեսեալ զնա թէ պատանի է՝ քամա
հեաց զնա և ասէ, քարապաշտ հարճորդի

իբրայ

Իբաց կայ յինէն՝ զի ես պատերազմօղ արան անցանեմ. և նա ասէ, ո՛րդի սատանայի՝ յիրաւի է անուն քո ասուր. զի սուր քո ոչ է ինչ. արդ մատուցեալ է կործիս ծանիցես զպարտութիւն քո։ Եւ յանկարծակի զէնս՝ ի վեր վերացուցեալ կտրեաց զգլուխ երկվարին ասուրայ և յերկիր ընկէց զնա. և յարձակեալ անդէն ՝ի վերայ նորա կտրեաց զգլուխ նորին, և ՝ի վեր վերացուցեալ ասէ, փառք քեզ քրիստոս. փառք քեզ սուրբ կարապետ. որ յաղթեցեր հաւատացեալ որդւոյ քո։ Եւ մինչդեռ զայս ասէր՝ պատեցին ըզ հայրն նորա զվահան արք ինն և ութ ան տառս կափէին զնա անխնայ և իբրև սկսաւ վահան պակասիլ՝ ձայն էբարձ և ասէ, ո՛ւրես որդեակ իմ ամբաստ, հաս ինձ յօգնութիւն զի էր ամաց ութսուն և երկու։ Եւ ամբաստ յարձակեալ քաջաբար որպէս արծիւ սրաթռիչ՝ և ասէ, օգնեա մեզ սուրբ կարապետ և անդէն հարեալ զգլուխ որդւոյն ասուրայ՝ թէ

կամքն

կամբն հանդերձ 'ի վայր ընկեց և զայլն
մնացեալսն փախըստական արար 'ի հօրէն
իւրմէ իբրև զքաջ արծիւ։ Եւ մատնեաց
տր̅ անդէն զզօրսն պարսից 'ի ձեռս նց̅`
զօրս մինչև 'ի մուտս արևուն փախըստա-
կան արարին, և 8 հազարէն 3000 միայն
գնային առ վախթանգ։ և լըւեալ վախ-
թանգայ լուեալ մինչ 'ի միւս ամն։ Եւ 'ի
նոյն ամի վախճանեցաւ վահան վրէժ-
խնդիրն 'ի վերայ եկեղեցւոյն այ̅։ որ մինչ
կենդանի էր` հրամայեաց տանել զինքն
'ի վանս դլակայ և կայ անդ 'ի թաղման 'ի
դուռն սբ̅ կարապետին։ Եւ 'ի նոյն ամին
զօրս գումարեալ վախթանգայ արս քսան
հազարս, առաքեաց առ ամբատ որդին
վահանայ և ասէ` կամ եկ և պատերազմիր
ը̅դ մեզ` կամ լեր հնազանդ և տուր հար-
կս։ իսկ ամբատ ժողովեալ արս ինն հա-
զար` գնաց 'ի վերայ նոցա. և թողեալ
հազար հարիւր այր 'ի բլուրն որ կոչի մա-
հու ագարակ` գնաց ինքն ընդ դէմ նորա
խզրդուել զնա։ Եւ վախթանգ առաքեաց

ինն

ինն հազար այլ ՚ի վերայ նորա, կարծե-
լով թէ այն միայն է. և եկեալ գիշերի
պատեհին զնոքօք. և սմբատ տեսեալ
զզօրսն կամեցաւ ելանել և ինքն գիշերի
՚ի վերայ նոցա. բայց արգելին զնա քա-
հանայք դրան խորոյ վս գիշեր լինելոյ։
Իսկ նա ասէ վստահեմ յած թէ որով
հետև ծառայեալ եմ նմա միամտութբ և
ածբ կարապետին՝ ոչ թողու մեզ ՚ի ձեռս
նց։ Եւ ելեալ անդէն ՚ի մէջ գիշերին յար
ձակեցան ջահիւք յանկարծակի ՚ի վր զօրա
ցն պարսից. և տեսին այր մի զինաւոր
զարմանալի տեսլեամբ, յորոյ հերայն լոյս
փայլատակէր, և զաչս թշնամեացն կու-
րացուցանէր. զոր տեսեալ քաջն սմբատ
ասէ, քաջալերեցարուք որդեակք իմ և
մի երկնչիք. զի սուրբ կարապետն մեզ ՚ի
թիկունս կայ հասեալ. և ընդ թշնամիս
մեր ինքն մարտնչի. և մի ոք անհաւա-
տալի համարեսցէ զայս, զի ահա ինք
եանք ընդ ինքեանս սկսան մարտնչիլ և ընդ
միմեանս սատակել. զի ած պատերազմի

ընդ

ՃՆԾ ։ Եւ այնչափ կոտորեցին զնոսա՝
մինչ հեղեղաւք ելին յարեանցն որւ
Թիլ կոչեցաւ անուն տեղւոյն այնորիկ ։
Եւ իբրեւ դադարեցան ՚ի կոտորելոյ զամ
չափ բազմութիւն, Թողին ՚ի նոյանէ եր
կու հարիւր այր, զի զրուցատարք լինիցին
այլոյն վասն առն զոր տեսին ՚ի գիշերին
զի Թշնամիքն եւս տեսին զնա, եւ ինքն ու
ղարկեաց զերիվարսն ՚ի մուշնա՛ան առ
տրդին իւր որ կոչիւր ան՛ամբ պապուն
մահան՝ կամնարական զի զհետեւակն
քաղաքին հեծելս արասցէ եւ առաքեսցէ
փութով ։ Եւ ։ կազմեալ նորա հեծեալս
երկու հազար եւ 5 հարիւր հանէ առ
սմբատ իշխան հայրն իւր ։ Իսկ նորա
խոյս տուեալ աւուրս 8 պատրաստէր
զզօրս իւր եւ յետ ութ աւուրն եկն է
հաս վախթանկ ՚ի դաշտ անդր ։ Եւ սըմ
բատ հնարս իմայեալ կոտորեաց ՚ի գիշերի
2000 ։ այր ՚ի հեծելոյն եւ անցոյց ՚ի տե
ղի Թագաւորեան յետուստ կողմանէ պար
սիցն. եւ երեք հազար այր եդ ՚ի բլուրն

յայս

՚յայս կողմանէ. և այսպէս յերկուց կող-
մանց գաղտ ռազմ կարգեաց: Եւ ինքն
բաժանեալ զգունդ հազարաւն. կամեցաւ
նորօք ընդ առաւօտն վաղվաղակի. զի մի
դիտասցեն պարսիկքն զգաղտ դարանսն.
և մտաթաւալ ՚ի դիմի հարեալ յարձակե
ցաւ ՚ի վերայ նոցա: և ՚ի խմբել ճակատուն՝
յաղթեցաւ կողմն սմբատայ: Յայնժամ
եղեալ քաջն սմբատ ՚ի գլուխ լերինն՝ գո
չեաց իբրև զառիւծ և ասէ, ո՞ւր էք
քաջք և արիք, յառաջ մատիք. և լուեալ
զօրացն դիմեցին յամ կողմանց ՚ի վերայ զօրա
ցըն պարսից. և ՚ի մէջ առեալ զնոսա՝ խմբե
ցան ընդ իրարս. մինչ զի ոչ գոյր հնար
զմիմեանս ճանաչելոյ. բայց միայն ՚ի ձայնէ
փողոյն և ՚ի աւեստ թինէ դրօշուն:
Եւ իբրև հարան զմիմեանս փախթանիկ
և սմբատ, ասէ փախիթանիկ, է հարձորդի՝
թէպէտ զբազումս ջլնջեցեր, սակայն
ընկալցիս այսօր զարժանիս քո ՚ի ձեռաց
արանցս քաջաց. զի դէ՜ չդէ՜ պատուե-
լոց են զձեզ սուրք մեր: Յայնժամ սըմ-

բատ

բատ՝ի ներքս անցեալ կտրեաց զտունա-
պանս բարձից նորա, և կարէլէր խոցել
զնա՝ մերձաւորաւն յընկենուլ յերկիր ։
Իսկ վախթանկ ձգեալ զաշտէգն էհար՝ ի
կուրծս նորա. և ցցեալ զնա ոչ կարաց
անցուցանել ի ներքս ։ Ընդ որ փութա-
ցեալ քաջն սմբատ՝ ձայն էբարձ և ասէ,
ով կալապետ յայտնեա՛ և այսօր զքեզ ծա-
ռայից քոց. զի մեք քոյ մեռանիմք՝ ի մեր
հաւատոյս քո ։ և հարեալ զաշտէգն՝ ի թի-
կունս նորա, անցոյց ընդ զրահսն ի ներքս
և մխեաց ընդ՝ սիրտ նորա. և հանեալ
զսուրն կտրեաց զգլուխ նորա. բայց ոչ
կարաց ունել զնա. զի թռեաւ զգլուխն
վախթանկայ զբազում արամբք. և մինն
՝ի ծառայից վախթանկայ է առ զգլու-
խոյն և փախեաւ ։ Իսկ հասեալ սմբատայ՝
է հար մրրկօքն՝ ի վերայ զաւզաթան նորա
և գողեալ զսաղաւարտն զգլխոյն ոսկրն
՝ի ներքս մղեաց. մինչ զի հազիւ կարաց
հանել զմուրճն՝ ի նմանէ. և նա հանեալ
զգլուխն ընկէց յերկիր, և ինքն մեռաւ

և

և առեալ միւս այլ ծառայի զգլուխն
փախչիլ սկսաւ։ Երբ սմբատ զհետ մտեալ
նր՝ ասէ, ով անմիտ պարսիկք, ահա յայն
չափն է հաս վախճանի զօրապետին ձեր
մինչ սրտայսաւ ծառայքդ նորա՝ զգլու-
խոյն առեալ փախչին. արդ՝ գիտասջիք
զի և ձեզ պարտ է այդպէս լինիլ։ Երբ
դարձաւ ծառայն յետս և ձգեաց զգլու-
խոյն. և հարէ զկուրծն սմբատայ՝ ասէ,
տար խորովեա և կեր. վայ ձեզ որ այլ
վաղ ոչ սպանիք։ Երբ հասեալ սմբատ է
առ զգլուխն. և զհետ մտեալ ծառային
ասէ, ա՞յ տէրատեաց պարսիկ, զգլուխ քո
ընդէ՞ր ոչ ետուր փոխանակ ան քոյ. արդ
որով հետև տէրատեաց էք, ես բառնամ
'ի քէն զգլուխ քո. և հարեալ անդէն
զգլուխ նորա ընկէց յերկիր. և դարձաւ
մեծաւ յաղթութբ 'ի բլուրն։ Երբ զօրքն
ջուրջանակի պատեալ զպարսիկօքն 'ի վայր
ըլին զնա. և ոչ մնայ 'ի նոյան է, բայց 'ի
չորս հարիւրիցն որք զուղտսն արածէին
և փախստեայք էին անտի. զորս ոչ հրա
մայեաց

մայեայ սմբատ սպանանել. բայց է առ
՚ի նոյանէ 1040 ուղտս. և ութ հա-
րիւր ձի և ջորի։ Եւ՛ իբրև վճարեցաւ
պատերազմն հրամայէց ՚ի ձորս և ՚ի հեղե
ղատս ընկենուլ զդէշս սպանելոյն և
կոչեցաւ անուն բլրոյն մահու բլուր։
Եւ՛ ինքն սմբատ առեալ զզօրսն՝ գնաց
՚ի գիշերի ՚ի վերայ քաղաքին պորպայ. և
մտեալ զօրացն ՚ի տունս նց զորս միան-
գամ գտանէին պարսից ըմպեալ՝ սատակէ
ին զնս և զքրիստոն կալեալ ՚ի չարի ար
կանէին և բերէին առ սմբատ և համա-
րեալ զքրիստոն գտին սպանեալ 4 հազար
պարսիկս ընդ այր ընդ կին և ընդ ման-
կունս։ իսկ զորդին վախթանկայ և զկինն
առեալ տարան յայծից բերդն և եդին
անդ ՚ի պահեստի։ Եւ՛ յղեաց սմբատ
պատգամս առ խոսրով պարսից արքայն և
ասէ, տուր ինձ զհնգետասան տարւոյ
հարկն զի կերին զօրքն քո զմեր երկրիս
զհացն և զխոտն, և այրեցին զխայտոն ան
տառի և զգին ջրոյն՝ զոր արբին և զգին

տաւճս

տաճարին՝ զոր հայրն իմ վաճառեաց վասն զօրաց քոց իսկ և զգին սաղմոնին վաթսուն հազար դահեկան ոսկով լըմա-ցաք ըզգարշահոտ հալածան և զարիւնա-թաթախ հանդերձս քոյ զօրացդ և զգե-ցաք։ Այլ թէ ոչ՝ գամ հարիւր մարդով միայն՝ ի պալատն՝ ի վր քոյ և զամ պարսիկս գերեալ ածեմ՝ ի տարօն և ջրուն խառնեմ ՚ի կռուան քո, որք փոխանակ նոցա հաջի-ցեն ՚ի ձեզ։ Արդ՝ փութով զոր ասայիդ ուղարկեա. իսկ թէ ոչ՝ տեսանես թէ զինչ անցք անցանիցեն ընդ ձեզ լինեն։

Եւ խոսրով ոչ ինչ գրեաց նմա պատասխանի։

Բայց եղբայրն վախթանկայ սուրէն՝ ա-ռեալ 100000 դահեկան, և 9000 արս ընտիրս՝ եկն ՚ի տարօն գնել զկին և զոր-դիս եղբօր իւրոյ վախթանկայ։ և սմբատ ընդ առաջ գնացեալ սուրենայ ընկալաւ զնա սիրով և ած ՚ի մուշ։ Եւ իբրև կա-ցին անդ ամս 10 խնդիր արար սուրէն որդւոյ եղբօր իւրոյ վախթանկայ թէ ուր

ո՛ւր կայ՝ի պահեստի և նորա ցուցեալ նմա զբերդն ասեն. անդ է եղբօր որդին քո և ասէ Սուրէն և անդ այծարածէ թէ դիւարած. և ծիծաղեալ Սմբատայ ընդ աղէ բանին Սուրէնայ ետ ածել առաջի իւր զկինն և զորդին. Եւ իբրև եկին ասէ Սուրէն ց՚Սմբատ՝ իշխան հզօր աշխարհիս հայոց՝ տո՛ւր զայս կին և զորդի իւր՝ տուրս պարսից արքային. ասէ Սմբատ՝ պարսից արքային և մեռեալ՝ շուն մի անգամ ո՛չ տամ առանց գնոյ որ. զայն ձայն տուէ. Թո՛ղ թէ զդոսա. Բայց դու թէ գնել կամիս՝ տա՛մ քեզ զդոսա այսպա թէ ո՛չ գնայցէք յարծրունիս երեքեանդ իմիասին և այծս արածեցէք և բերդին ծառայութի արարէք. Իսկ Սուրէն (քանզի իմաստուն այր էր՝) ասէ, ո՛վ բարեպաշտօն իշխան՝ եթէ զշունն դարպասից անգամ տայիր արածել՝ դեռ պարծանքէր մեզ կալն այնպա՝ի քոյին դրանդ թո՛ղ թէ այծս արածել. բայց թէ լսէք մեզ՝ առէք՝ի մենջ հարիւր հազար դա-

հեկան

հեկան, և 2 հազար ուղտ, և 5 հազար
պարանիկ ջորի և ձի և տուք տծուրս զայս
կին և զորդի դորա։ Այս իշխանն՝ զոր
ինչ բերեր այսր՝ խմէ զի կարեմ զգլու-
խըրդ և զոր ինչ ունիս առնում յետ։ բայց
թէ պլտին դոքա քեզ՝ քեր դու քրիստո
նեայ և զիս ՚ի պալատին տար, և սոքա քեզ
լիցին և թէ ոչ՝ հնարս խմայէք։ Եհ՛ սու-
րեն եա բերել հարիւր հազար դահեկն
և զուղտան և զջորիսն և զձիսն և եա կին
խանին և նա ասէ՝ հաւանեալեմ տորոյդ.
բայց հարիւր ութսուն հազար դահե-
կանի փայտ են տարեր ՚ի քարքէոյ, և
ջորս հարիւր հազար դահեկանի խոտ
են կերեր ՚ի դաշտէն. և 20 հազար դա-
հեկանի եղն և եղջերուն և նապաստակ
որսացեր են ՚ի յերկրէս. Թողում զգինան
ջրոյն և հացին։ Բայց զատորույ անուշ
գինին զոր յինէն կորեալ ինքեանք ար-
բին՝ թող տան մեզ զգինն։ Նաև զգաւ՛ա
ռին հարկն զոր առեալ են, և զմուտան
քաղաքին զոր կերեալեն 400000 դա-
հե

հեկան՝ թող տան մեզ զայն, և զու՛ քրիս-
տոնեայ լեր և զիս 'ի պարտիկս տար, և զո
քա քեզ եղիցի։ Եւ տրտմեալ սուրբէնայ
ոչ կարաց խօսիլ ինչ։ Եւ ասէ իշխանն՝
լուր քոյ կամայք առնեմ զա՜մ ինչ. բայց
արի անցանեմք յայնկոյս գետոյն և եր
թամք յուխտ 'ի վանս իմ։ Եւ առեալ ըզ
զօրսն անցին յայնկոյս արածանու. ունելով
ընդ ինքեանս զկինն և զորդին նորա։

Բայց զի նեղեալ կամէր ամբաւ զօրայն
պարսից՝ թողու զորդին իւր զվահան յայն
կոյս, զի ուր 'ի նա անկցին՝ սպանիցէ զնո-
սա և ինքն թողեալ զզօրս իւր 'ի մեղտն
ջուրս հազար այր. և պարսիկն՝ յանդգա
տանն, զոր մրտից գեօղ կոչէին, Եւ
առեալ հինգ հարիւր այր ընտիր զինուո-
րեալ, և հինգ հարիւր զնորայն՝ գնային
երկոքեանն 'ի վանսն. և իբրև եկին առ
թաքուցեալ խաչն՝ իջին յերիվարացն և
գնային հետևակ 'ի վանսն. քանզի չէր
հնար ումեք երիվարաւ ընդ այն տեղին
'ի վեր անցանել. զի թէ ոչն գերգող և

արդարեւ ոչ իշխէին գաղտաբար երկրպագա-
նել ո՛չ և այլ ոք։ Եւ իբրև մերձեցան ՚ի
վայրս վանացն՝ ընդ առաջ ելեն նոցա պաշ-
տօնեայք սրբ․ ուխտին և արգելուին ըզ-
ամբաստ մն սուրբնայ։ Եւ բարկացեալ
ամբաստոյ ասէ, որովհետև այնպէս պիղծ
էք պարսիկքդ՝ մինչ մայրեայս անգամ
չէք արժանի, կենաց արժանի ըէ՞ր էք։
Եւ յարձակեալ վարպաղ որ էր իշխան
պաղոնեայ՝ կտրեաց զգլուխն սուրբնոյ
և զերկու իշխանսն պարսից կախեալ
զծառոյն խեղդեցին և չորս հարիւր
այր ընդ սուր հանին։ Եւ քանզի զօրք
իշխանին պաղոնեայ թագուցեալ էին
՚ի մէջ բլրին՝ յարեան ՚ի մէջ յանկարծա-
կի և իշխանքն հեծեալ յերիվարս իւր-
եանց, այնպէս յերկուց կողմանց ՚ի մէջ
առեալ զզօրսն կոտորեցին զնոսա անխնայ
Եւ որք կային յամրոցի արտաքս գեղջն և
դարանէին՝ յանկարծ ՚ի դուրս վազեալ ՚ի
դիշերի՝ կոտորեցին ՚ի պարսից 20500 ձիս
և հանին ՚ի սրենց ձորն; իսկ մնացեալ զօրքն
պարսից

դպարտից յետասմուտ եղեալ հանին յայն տեղ-
ւոյն որ կոչիւր գողից աղբիւր և յարձա-
կեալ ձիագողայն 'ի վր՟ նոցա՝ հարին 'ի
նոցանէ 500 այր պարսաքարիւ՟ և աղե-
ղամբք. և իջեալ առին զերիվարս նոցա
և խառնեցին 'ի միւսն. որք եղեն երեք
հազար։ Իսկ ոմանք 'ի պարսից զօրացն
հետամուտ եղեալ հետևակի գնացին
յանտառն. և անկեալ 'ի վր՟ ձիագողայն՝
սկսան կոտորել զն՟։ իսկ որ առաջն էր
'ի ձիագողին սերեմ կոչեցեալ՝ սուր հա-
նեալ դարձաւ՟ ընդ դէմ նոցա 'ի պատերազմ
ենոքն միայն, մինչև դարձան ընկերքն։ և
իբրև եկին և հասին՝ տեսին զի մե-
ռեալ էր սերեմ. քանզի հարեալ էին
նետիւ՟ զմիրա նորա. և թաղեցին զնա 'ի
նոյն ձորն։ և կոչեցաւ՟ անուն անտառին
սերեմաձոր՝ և ընկերք նորա քարիւ՟ և
մայտիւ՟ ընդդէմ գնացեալ՝ զբազումս
սպանին. իսկ այլքն փախստականն եղեալ
անտի եկին ժողովեցան 'ի մի՝ վայր, և ի-
ջեալ ճա՛շս ճաշէին անհոգացեալք։ իշ՟
ոմանք

տմանք եղեալք յոլովանայ որո՛յ պատճա-
ռաւ՝ արք 100 յիսուն, գտին զնոսա
անդ նստեալ անհոգ ՚ի ճաշ. և յանկարծա
կի յարձակեալ ՚ի վերայ՝ ոչ ետուն ու-
մեք ՚ի ձի ելանել. այլ ՚ի շուրջ եկեալ ՚ի
նոյն անդամն լապանին արս Հեգ հարիւր
և ութ. և սպան զի անդ ժողովեալ սպա
նին զնոսա՝ կոչեցաւ անուն տեղւոյն ժա
ղով՝ մինչև ցայսօր։ Եւ՛ իբրև այս այս-
պէս գործեցաւ՝ ինքն սմբատ և իշխանն
պալունեաց թաքուցեալ ՚ի ձորն ՚ի տեղւոջ
ուրեք՝ առաքեցին զոմն ՚ի մեղտի՝ եթէ
միութացէք գալ ՚ի վերայ դոցա. և ինք
եանք առաքեցին առ հարիւր՝ գրգռել
զզօրսն. որք իբրև տեսին զզօրսն պար
սից՝ գրոհ տուեալ միմեանց՝ հասանէին
նոցա. և իբրև եկին հարիւրքն առ սըմ
բատ՝ ելին ՚ի բլուրն, և զօրքն պարսից
սկսան բազմանալ ՚ի վերայ սմբատայ և
վարազայ. և նոցա ծունր կրկնեալ՝ յօգ-
նութի կոչէին զտէր կարապետն, աղելով՝
յիշեա՛ զմեզ տէր կարապետ և զերախտիսն

մեր

մեր. և որպէս օգնեցեր 'ի հեռաւորութենէ,
օգնեա՛ և 'ի մօտոյս. և եհաս յանկարծա-
կի 'ի թիկունս նոցա օգնութիւն քո: Երբ
փողոց ուռեալ 'ի վերայ բերդին, Սմբատ
յաջողեաց, և վարագ յաղթեալին. և սկսան
ինքեանք և Օրինակարք իւրեանց յարբեան թա-
թաւալիլ. մինչ մածեալ երկու սուրն սեղքա-
ռայ ընդ ձեռն, և ոչ կարւաց հանել
զնա և ոչ սուր առնուլ, զի մածեալ ա-
րիւնն ընդ սուրն և ընդ ձեռնտոսեղն.
և սկսան կոտորիլ. և իբրև տեսին պար-
սիկքն զՍմբատ յանդգնիլ վտանգին, ձայն
ածեալ միմեանց՝ ասեն, փութասջիք. զի
մածեալ սուրն քաջին. և սուրն որ 'ի ձե-
ռին նորա՝ կոտորեցաւ ահա: և զայս
լուեալ պատեցին զնա յանկարծակի և
հարկանէին անխնայ իբրև զջորփայտ որ
ջարջատէ 'ի ձեղքին. այնպէս ջարջա-
տեցին զենքն 'ի վերայ գլխոյ նորա: Իսկ սրտ
քաջ ձայն էհար և ասէ՝ վայ ձեզ, և
քաջութեան ձերոյ, զի ոչ կարացէք հե-
ծեալ զգլուխ իմ այնքան բազումք. ա-

սաց

տայ զայս՝ զի յիշեսցի առ յապայն ։

Եւ իբրեւ գիտաց թէ կարի սաստկանայ պատերազմն ՚ի վերայ, ձայն եբարձ և ասէ, ՚ուր ես բազուկ քաջ և մուրճ հզօր ընդդէմ թշնամեաց, զաւազան ծերութեան իմոյ, իշխան պալունեայ վարազ: յառաջ մատիր իբրեւ զարծիւ քաջ, զի անգեղք և բրէձք պատեսցեն զինև ։ Եւ լուեալ վարազայ եթող զահ-եակ թեւն յորդին իւր վահան՝ որ զվահանակիրն չինեայ. և կանչեայ ՚ի վր նորա իբր զարծիւ քաջ, մինչ զերկվարան անդամ իդողման էհար. և անդէն յօդնականութիւն հասեալ նմա զօրութբն այ՝ բախնեայ զտէգն ՚ի վր թիկան պարանի միոյ և էհան ընդ ուսն երկվարի նորա. և ոչ կարայեա: հանել զնա՝ կատակեայ ասելով, երթ չափեա զտէգն քո թէ քանի կանգունէ հասակ նորա զի մի խաբիցեն զքեզ թէ երեք կանգունէ. և անդէն անկեալ պալատին մեռաւ վաղվաղակի ։ Եւ ամբառ ելեալ յեզր պատերազմին՝

հրա

Հրամայեալ բերել պարսիկ մի և զենուլ
վիզն ձեռուին իւրոյ զի իջցէ 'ի նմանէ ջերմ
արիւնն և թուլացուսցէ զբերանատեղն
նորա. որ եղև իսկ և թուլացաւ սաստն 'ի
ձեռանէն։ Եւ փոխեալ նորա այլ սաւր`
հեծաւ յայլ երկիրս։ և իբրև ետես թէ
արք 6000 'ի մէջ առւլին զհինգ հարիւրան
և զխոստացեալ թէ եկայ երկիրն վարա-
զայ սպառնէր իշխանին, էհար զպարսիկ
մի և ձգեաց յերկիրս էն` մատոյց նմա
զերկիրն և ասէ, հեծիր իշխան պատու-
նեալ. և նորա փոխեալ զոտն անուի հե-
ծաւ 'ի մէւսն այն. զոր տեսեալ պարսից
զօրայն կարի զարմայան, թէ զի՞արդ
վաղվաղակի փոխեցին զերկիրսն. և որ
չափ զօրքն բազմանային` նոքա յանհնգա
կային 'ի մէջ նոյա։ Եւ այնչափ բազմա-
ցան զօրքն` մինչ տեղի անդամ ոչ գտան
էին որք յերկիրսն էին։ և ոմանք 'ի զօրայն
Սմբատայ ակտան երկմտիլ։ Իսկ ԺԲ տես-
չութենն տոյ` տեսին զմիւս սրմբատն որ
էր իշխան հաշտենից. գայր` և ածէր Է
իւր

իւր զմահանն կամաւորական զորդին սըր՛
բառայ. և հազար այր ընդ նմա։ Զոր տե-
սեալ իշխանն Վարազ՝ ասէ ցնա. քաջ որ-
դի Վահան ո՞ւր էիր մինչև ցայժմ. որ չե-
կիր յօգնութիւն մեզ վաղապէս։ Իսկ Վա-
հան յարտասուս հարեալ ասէ, կա՞յ այն
տառապեալ հայրն իմ ծերունի, թէ կո-
խեցաւ՞ առ հանդիստն։ Իսկ լրեալ
ամբաւոյ՝ ձայն եբարձ և ասէ, որդեակ
իմ Վահան, սէ՛ր կարապետն իմն մինչ ՚ի
Թիկունս կայր հասեալ, զի՛ արդ ուրեմն
մոռանել ես ՚ի պարսից։ Իսկ նորա դառնա-
ցեալ զօրսն. և ՚ի դիմի հարեալ իշխանին՝
անցին ընդերքս և պարզեցին զԹևան, ընդ
ինքեանս առնելով զմիւս իշխանն հա-
ջարենից. և սկսան կոտորել զպարսկա-
գունդն։ Իսկ ՚ի վեր շրջեալ բոլորեցին
և ՚ի մէջ առին զզօրսն պարսից, և սկսան
կոտորել զնոսա անխնայ մինչև ՚ի մօտա-
ւորեալն։ և մնայ ՚ի պարսից չորս հարիւր
այր. որք ընդ փախուստ դարձեալ եր-
թային։ Իսկ քանզի մնացեալ էին երկ-

վարք

վարք նոցա՝ երթեալ թաքեան ՚ի ձոր մի. և ննջեցին անդ խոցոտեալ մինչև ցմիւս կէս օրն։ Իսկ եկեալ զօրաց իշխանին՝ ջուր ցանեցին յերեսս նոցա. և զարթուցեալ զնոսա առեալ տարան ՚ի մեղտի. և անուանեցաւ ձորն այն՝ Թմբրաձոր։ Իսկ Հրամայեաց սմբատ զմեռեալ դիակունս կուտել ՚ի միասին ՚ի վերայ բլրոյն։ և մեծ կոտորածոյն վարադայ, վարադաբլուր կոչեցաւ տեղին, և ինքեանք եկին և իջին ՚ի վանս գեօղն, զոր կենայ վայրք կոչէին։ Իսկ իբրև եմուտ ՚ի նա՝ ընդառաջ եղեն նմա արք գեղջն պարուք և երգօք որք ՚ի հոտիլ դիականցն՝ չէր հանեալ ասէին, կերին զապանքն զմարմինս դիականցն և գիրացան. կուզք կերեալ ուռան իբրև զարջ. և այլքս հպարտ եղև իբրև զառիւծ։ Գայլք՝ քանզի շատակեր էր՝ պայթեաց. և արջ՝ զի զոր ուտէին՝ չմնայ առ ինքն, մեռաւ ՚ի սովու։ Անգեղք՝ քանզի ագահք էին՝ նստան, և այլ ոչ կարացին վերանալ։ Մկունք՝ զի շատ

ատա

տանէին 'ի ծակս իւրեանց՝ մաշեցան ոտք նոցա։ Զայս ամ̃առայինն․ որք 'ի դէպ էին վասն իրացն․ ուստի անուն դեղջն կոչեցաւ՝ չիրակամիք։ Իսկ զօրս 'ի մեղուէ եա տանել՝ բժշկեալ 'ի խոցիցն և որըեալ նոցա զանձս՝ արձակեաց խաղաղութե̃ 'ի պալատինս։ Եւ̃ ինքեանք եղեալ 'ի տէրունական տաճարն՝ բազում ընծայս մատուցանէին սբ̃ կարապետին․ և դարձան ցնծութե̃ 'ի տունս իւրեանց։

'Ի սոյն օր վախճանեցաւ սբ̃ն ստեփաննոս․ և կայ ընդ այլ հարսն 'ի հողաբլրուրըն։ Եւ̃ առեալ մահանայ զեպիսկոպոսունս մամկոնէից և զպալրունեաց և զհաշտենից՝ եկն 'ի վանսն․ և ձեռնադրեցին զեպիսկոպոսն ընկերն հայր վանացն․ որ եկ̃ղց̃ էր 'ի դպ̃իայ դաշտէն և բնակէր 'ի յանապատին։ Սա եկաց քամներորդ զկնի ստեփաննոսի։ Սա գնաց 'ի ժողովն զոր արար հերակլ 'ի յեւն ամի թագաւորութե̃ն իւրոյ և նզովեաց զբազում եպիսկոպոսունս․ որք եպիսկոպոսուն հաշտենից՝

'Ի

Կապծութին աղանուոյն հալածական լի
նել յերկիրն յուսոյ:
Եւ՛ զՔի՛ մարգարէն գուշակ յաւետարանս Ամէն:

Գլուխ ներորդ. Ասան գալստեան Տեառն Գրիգորոյ
և խարազանին որ ի հանդերձելոյն: 17:

Պարձեալ այլ զօրս գումարեալ
խաւարով՝ առաքեաց զմեծ զօրս
պետն իւր զոնգրան քաւն հազարաւ՝ ի
վլի սմբատայ: որոյ եկեալ յապահութենն՝
կոչեաց առ ինքն զսմբատ: Իսկ նա առա
քեաց առ նորա զորդին իւր զպահան տեառ
նել թէ զինչ խնդրեն. որ խերբև գնայ և
խնդրեաց զորամն՝ արձակեաց պատասխանի
առ հայրն իւր և ասէ, սա մերթ բարի
խորհի մեզ և մերթ չար: Բայց խնդրեմ
՚ի մէնջ զնշխարս մուշեղայ և զպահանայ
հօր քոյ. և զկինն վախթանկայ և զորդին
նորա զոր ապանին ՚ի պատերազմին վարա
զակայ: Եւ՛ թէ չտայք ասէ՝ զաւեղին
ուր ձեր հաւատոն է՝ բերեմ և աւերեմ. և

զեկեղ

զեկեղեցիս ձեր կռատուն առնեմ. և տանիմ զձեզ կապանօք 'ի դուռն արքունի։ Արդ՝ զայս ասաց, և ինքն ընդ հատենս 'ի վեր կամի գալ։ Արդ՝ գնամ ես զհետ նորա. և դու ժողովեա զօրս մեր և գնա 'ի սբ կարապետն. աղաչեա զսբ կրօնաւորսն աղօթս առնել 'ի վերայ մեր։ Ողջ լեր։

Եւ սմբատ ընթերցեալ զթուղթն եկն 'ի սբ կարապետն. և տարածեալ զձեռս իւր առ ած ընդդէմ սուրբ սեղանոյն՝ սկսաւ լալ և ասել այսպէս։ Զարթիր տր և զարթո՛ զզօրութիւն քո. լուեա զայստմիկ և տես տր մի լռեր և մի դադարիր ած բարեխօսութբ կարապետին քոյ սրբոյ. զի կարի խորխտայ թշնամին 'ի վր մեր։ այլ արդ՝ կամք անուդ լիցին։ Բայց սակայն աղաչեմք զքեզ՝ յիշել զջանս մեր որ 'ի վերայ քոյ վն տաճարին սրբութե մերոյ. զի փառաւորեսցի անուն քո յաւիտեան։ Եւ զայս ասացեալ՝ ետ բերել երկոտասան թուղթ և դնել առաջի բեմն

մինչև

մինչև մատուսցեն զպատարագն։ Եւ՞ ՚ի
կատարման պատարագին՝ առեալ զնշ̃
ասէ՝ այ՛ տր̃ նեղայաք և ձանձրայաք և
՚ի կոտորելոյ անգամ պալախկան. նեղէ
ցան և որք զատուսերս մեր ՚ի ժամկոյ և յա-
րենէ սրբեցին։ Այլ հաւատամք եթէ
տր̃ օգնեսցէրդ՝ և օգնեաց։ և զայս տառա-
պեալ՝ էր և գնաց անտի։

Եւ՞ այս ժողովեալ զզօրս իւր յինն հա-
զար և յինն հարիւր քառասուն այր. և եր
թեալ էջ ՚ի հաշտեանս ՚ի գեօղն որ կո-
չիւր կրեհ։ Իսկ տէգրանայ երթեալ էջ
՚ի հոնընկէս, և առաքեաց առ ամբատ
զզօրս իւր և ասէ, տուր ինձ առիթ և մի եր-
կընչիր. առ յինէն զանձս և մեծութիւն.
և եղիցի պսակ ՚ի գլուխ քո, և արարից
մարզպան հայոց. միայն լոկ զուսկերսն
մուշեղայ և զվահանայ տուր ցիս։ Իսկ
նորա կալեալ զ պատգամաւո՞րն հրայոյց
շամփուր մի երկաթի՝ և եդ զնա պսակ
շուրջ զգլխով նորա և ասէ. կայ տեա-
ռնեմ թէ վր̃ քոյ զինչ պարգև զայցէ ինձ,
մեր

մոխանձանկ զի պատակ եղեւ քեզ: Իբր հրա-
մայեալ ունել զզօրսն որք ընդ նմա ե-
կեալ էին. եւ կտրեալ զգլուխս նոցա
մինչեւ ՚ի վեց ժամ աւուրն. եւ կոչեցաւ
անուն գետոյն մոգուց գերեզման. որք
մոգատունս: Իսկ ամբաստայ եղեալ ՚ի վր
լերինն որ(սերեմալայր կոչիւր՝ բանակե-
ցան հանդէպ տիգրանայ: եւ իբրեւ երեկոյ
եղեւ՝ վահան կամսարականն որդին ամբա
տայ՝ յարուցեալ՝ կտրեալ զգլուխ որ-
դւոյն տիգրանայ, եւ գերեաց իշխանայն. զի
էին ՚ի միում խորհրդանի: Իբր առնել զգլուխ
սորա դնայ առ հայր իւր, եւ դարձեալ եկն
՚ի տեղին. եւ երթեալ զաղտուկ եմուտ
՚ի խորանն առ տիգրան, եւ նորա տեսեալ
զսուսերն մերկ ՚ի ձեռսին վահանայ՝ ոչ իշ-
խեաց ձայն տալ ումեք. կարծելով թէ
կարասի կամի գողանալ: Իբր վահանայ յան-
կարծակի առեալ բարձին անձապարեաց
եւ ձգեաց ՚ի վր բերանոյ նր: եւ անկեալ
ինքն ՚ի վր բարձին նեղեաց զնա, որ ոչ
կարաց շարժիլ: եւ մտեալ ծառային՝ կըրա

րեաց

ընթայ զգլուխ նորա։ Իսկ ժողովեալ ըզ կարասին և զպատուական ակունսն և զըն տիր տուսերան, գնաց անտի։ և խնդա- ցեալ զօրայն հայոց մեծ գոհութիւն մա- տուցանէին այ. և ապաշխարեցին, զի զաս պանս իշխանայն ուրացեալ էին։

Իսկ վահան լցեալ իմաստութբ՝ էառ երկու հարիւր կաշի ապարի, և էարկ զնոսա զհարիւր չորեօք անհնեօք։ և իւրաքանչիւրոյն երկուս երկաթս։ մի յայս կոյս և մի յայնկոյս ապարոյն։ և զնոյ մերձ ՚ի քանակ հանէին որ էր փոխա- նակ տիգրանայ։ և ունէր Ճ ձեռամբ իւ- րով 8000 այր։ և էր քանակեալ մերձ ՚ի քաղաքն, որ էր հանդէպ լեռինն տօրոսի։ և էր ևս զատակայ յայլոց քա նակայն։ Արդ՝ առեալ վահանայ զհարիւր անհնի չորիսն տարաւ յեզրքանակին։ և ՚ի տասն չորիս այր մի կապոյց երկաթ զհետ նոցա։ որք վարեալ զջորիսն ՚ի քա նակին մային և խիքեանք զհետ և հրնչե- ցուցին զմիող մարտին։ և զորս գտին կո տորեցին

տուրեցին։ Եւ լուեալ զօրացն պարսից զձայն փողոյն՝ զարհուրեցան, աղմկեցան, և կանչեցին յոյժ. քանզի և ջորիքն ընդ ձայն սաստիկ փողոյն խրտուցեալ յամենայն կողմանց ընկ արշաւեցին։

Եւ զօրքն կարծելով թէ հեծեալք իցեն՝ իւրաքանչիւր վայ ձչեցին, ոչ գիտելով բնաւին զհետս անձանց իւրեանց. քանզի ոչ պատերազմեր ընդ նոսա։ Ուրդ՝ քանզի յոյլ զօրան ոչ կարային անցանել՝ զի մրթին գիշեր էր. և զ քարագլուխն բնաւ ոչ խմացան. զի յիմարեցոյց զնոսա. աղա թողեալ զերիվարսն՝ դէպ ի քարագլուխն փախուստ առնեին։ և սկսան յահաւոր բարձրութէ վիմացն ի վայր հոսիլ. Բայց ոչ ոք գիտաց զիրսն. մինչև պակասեցաւ աղաղակ ձչոյն։ Եւ ի պակասիլ ձայնին գիտացեալ զօրացն հայոց թէ պակասեցան նոքա՝ դարձան փաղփաղակն ի բանակետղն և ժողովեցին զգանձս, և զկարասիս նոցին, և զերիվարսն և զուղտսըն. և յղեցին ի դեօղն պարոնեայ։

և

և համարինչ ընդ ուղտ ընդ ձի և ընդ
էշ՝ լինէր տասն և ութ հազար· որք ծած-
կէին զերեսս դաշտաւին:

Եւ՛ իբրև առաւօտ եղև՝ խնդիր արա-
րին մնացեալ զօրքն պարսից՝ տիգրանայ
և որդւոյ նորա և ոչ գտին· մտեալ ապա
առ փախստեայսն տեսին զնա գահավէ-
ժեալ: Եւ՛ միաբանեալ անդէն արարին
իւրեանց զօրագլուխ զմիհր խոսրով. և
բարկութե մեծաւ՛ ռազմ կարգեցին.
Իսկ սմբատ էր թողեալ կողմնապահ ընդ
վահան չորս հազար արամբք. և զերկու
հազարսն՝ ի դարանի էր կայուցեալ ընդ
երխս դիհս: ուր և ինքն ռազմ կարգեալ
զայլ զօրսն՝ ետ զաջ թևն վարազայ իշխա-
նին պալունեաց. զի այնչափ հզօր էր՝
որ մարդոյ քան զմինն աւելի ոչ կրկնէր
՚ի հարկանելն: Իսկ զահեակ կողմն ետ
՚ի ձեռն իշխանին հաշտենից. և ինքն
թողու իւր թիկնապահ զվահան զօր-
դին վարազակայ: Եւ՛ գումարեալ երկո-
քին կողմունքն՝ եկին հանդէպ իրերաց·

միհր

միհրխոսրով, և սմբատ։ և եկեալ առ մի-
մեանս ըսկըսան հարկանել զգլուխ իրե-
րաց։ Իբրև դիմեալ զօրացն պարսից՝ ի վե-
րայ սմբատայ իբրև զմեղու, սկսաւ պա-
կասիլ սմբատ։ քանզի ծերացեալ էր։
Իբրև ձայն բարձեալ ասէր, ո՞ւր ես որ-
դեակ իմ վահան, հաս ինձ յօգնութիւն։
Իբրև նր՟ ձայն արձակել առ ա՟ծ կարապետն
ասէր, ահա ժամ ո՞վ մկրտիչ քո՟՝ կարա-
պետ յօհաննէս ո՞ւր ես իմ ա՟ծ կրօնաւո-
րաց աղօթքն։ և զայս ասացեալ եմուտ
յռազմն իբրև քաջ առիւծ, և կրճեաց
զժողովեալսն՝ ի վե՟ սմբատայ հօր իւրոյ
Իբրև սմբատայ ոգի առեալ՝ վերացոյց ըզ-
սուրն, և հարեալ զգլուխ ա՟պին նոյա
թիկնախառն՝ ի վայր ընկեց։ Իբրև դար-
ձեալ զօրացն՝ ի վերայ նոցա փախստական
արարին զնոսա մինչև՝ ի դարանսն։ և յա-
րուցեալ դարանակալացն անդէն՝ ի վե՟՝ ի
մէջ առին զնոսա։ և չորս հարիւր գլուխ
համարով ընկեցին՝ ի նոյանէ ընդ քարն՝ ի
վայր։ որ կոչեցաւ հոնընկէց։ և ժամա-

նեաց

նեայ նոցա երեկոյն․ իսկ մնացեալ զօրքն պարսից փախեան ընդ հաշտեանս արք ութ հազար։ և հանդէս արարեալ անդ ծանեան թէ որչափ ինչ պակասեցեալ էր յիւրեանց։ վասն որոյ կոչեցաւ անուն տեղւոյն Հանդիսեան։

Իսկ ամբարշտոյ իմացեալ թէ գնացին՝ յարուցեալ զհետ նոցա՝ եհաս ի վաղիւն, և իբրև բանակեցան առ եզերօք խորհեցան զօրքն հայոց գնալ ի վերայ պարսից և կազմեցան առ երեկոյին․ և դեռ առաւօտ էին՝ եկին հասին զօրքն ապահունեալ, արք պարսիկք իբրև 3 հազար․ և խառնեցան ընդ իրարս։ Զօրս իբրև տեսին զօրքն տարօնոյ՝ լքեալ յերկիր կործանէին․ և հնարս իմացեալ գնացին ընդ մարգկուց փողն ի վայր և անդ բանակեցան։ Իսկ պարսիկքն զհետ մտեալ՝ նեղէին զնոսա յոյժ և տային ի դետն։ Իսկ ամբարշտն զ յոյս իւր զամենայն առ ած եդեալ սկսաւ աղաչել․ գիտեմ տր՞ զի մարդասիրութիւնք առ մեզ ի վայ-

ղուց

գիւղ Տեառն. հայեաց և արդ ՚ի մեզ, թէ
որպէս նեղեն զմեզ թշնամիքն. և կոչեաց
զինքն և զօրքն իւր զանձինս իւրեանց նշա
նաւ խաչին՝ դիմեցին ՚ի վերայ զօրացն
պարսից: Յայնժամ երևեցաւ նոցա ՚ի պա
տերազմին այր մի ահեղ և լուսաւոր. և
Տեր նորա լոյս շողշողէր. զոր տեսեալ
Վահանայ՝ գիտաց թէ ած̄ կառապետն է:
Եւ խնդացեալ անչէն յարձակեցաւ ՚ի
մէջ զօրացն պարսից. և կոտորեաց ՚ինոցանէ
երեք հազար այր՝ եդ առաջի, և տարեալ
զնոցայ յաստեղօնս. և պատեալ իջոյց
զնոսա մինչև ՚ի Համադեայ եկեղեցւոյն:
որք կամեցին անցանել ընդ նոյն տեղին և
ապաւինել զկղրօնաւորօքն: Բայց զօրու ՏՆ̄
ծառն զգետնեաց զնոսա, որք ոչ կարացին
անցանել ընդ ձորն. այլ յետոյ անկեալ
լինէին. ուստի տեղւոյն անունն յետամանէ
կոչեցաւ:

Իսկ այլ զօրքն պարսից եկեալ հասին
յանտառն որ Համադեայ վանացն հայի,
և թաքեան անդ: Իսկ Վահանայ առաքեալս

րեալ

ըեալ զնայ անդր. և տուր ՚ի վերայ նորա մեծել
կոտորեցին զնոսա. յորոց մնաց և ոչ մի։
և կոչեցաւ անուն տեղւոյն մահու ա-
ւերթ։ և խնդիրս վաստակեցաւ ամբաստ յա-
ւուր այնմիկ. բայց իշխանն վարազ ՚ի
թիկունս էհար նմա. և զզօրսն եղեալ
առաջի՝ դետայլէծ առնէին զնմ, մինչև
եկին ՚ի տեղին որ կոչի կուրայ։ և որք
փախըստեայ երթային կային երկվարք
նոյս. և իշխանն պատրանեաց զհետ մտեալ
քաղում զօրօք կոտորեաց զնոսա։ Եւ
իբրև եկին անդր՝ ասէ վարազ ցպարսիկ-
սն, զի սպառեցաք զձեզ՝ փախիք որ
կոտորեմք զձեզ. և նոքա ասեն, կորեաք
մեք և մեռաք. որև կոչեցաւ տեղին այն՝
կորեայ։ Եւ ՚ի նոյն տեղին սկսաւ մի մի
տանել զնա և կորել զթլփատսն. և այ-
րեալ ՚ի նոցանէ յաւուր յայնմիկ որք հա-
զար քառասուն. որք գնային ՚ի պարսկա-
ստ խոսրովէ. և նա այլ զօրս առաքեաց
՚ի տարօն։

Ի նոյն ամի վախճանեցաւ ամբատ. և
եա

եւ տմանել զինքն ՚ի տապանատուն հարց իւրոց ՚ի գլակայ վանսն ՚ի դուռն սրբոյն ստեփաննոսի. այլ ոչ ՚ի յայտ ։ Յայսմ ամի փոխի սուրբ հայրն եպիփան առ ա՟ծ, յետ քսան ամի. եւ նստաւ յաթոռ նորա դաւիթ 3 ամ ։ ՚Ի սոյն աւուր կնքեցաւ տիրան որդին վահանայ ՚ի վանսն գլակայ ։ Եւ վահան կնձութբ մեծաւ գոհանայր զա՟յ զենմամբ խոյոց եւ զուարակաց ՚ի ս՟բ կարապետն. եւ խնդացոյց յոյժ զաղքատս երկրին զուարթագին եւ առատ ողորմութբ ։ Եւ դարձաւ փառօք ՚ի հայրենիս իւր.

Եւ վերջ [illegible] վերոյ հատուա, յաճախութեան Ը[illegible] ։

Գլուխ Չորրորդ. Վասն գալստեան Վարդանայ եւ Ստաններյն ՚ի փեշին որ կոչի գաւառին 18 ։

Եղեւ յետ տասն եւ ութ ամի դարձեալ գժտութի ընդ պարսիկս եւ ընդ վահան. եւ առաքեաց խոսրոցով զօրս ՚ի Տարօն որ էր լեառն հազար

զմար. որոյ գլուխ կարգեալ զի մարդոց
հրի զկօլապեան իւր. և բազում սրբու-
թ̅ք եկեալ համանէին ՚ի տարօն. և
խնդրէին անյանել ՚ի վանսն Գլակայ,
և հանել զոսկերս իշխանայն և եկեալ
իջին ՚ի մուշ. իսկ վահան կոչեաց զոր-
դին իւր զտիրան և ասէ, որդեակ. մի
վասն զի ՚ի մեծութե ես՝ պատրել տայ-
ցես զքեզ մեղաց. և մի վասն զի մանուկ
ես՝ խաբիցիս ՚ի գեղոյ կանանց. այլ յիշեա
զհարսն մեր թե որչափ սրբութ̅ք ծա-
ռայեցին այ̅. և մի մոռանար զծառայու-
թի ս̅ց կարապետին և զայլոց սրբոյն.
զի ՚ի պատերազմունս նմ էր որ օգնէր
մեզ, և այլ ս̅ն. Այլ եթե շատակեաց
կամիս լինիլ՝ ՚ի պղծութե մի պատրիր.
որպէս և չես իսկ. Ո՜ր եթէ ես մեռա-
նիմ ՚ի պատերազմին՝ զիս ՚ի մեր Աշնա
տուր տանել և դու ծառայեա այ̅ և կրօ
նաւորաց նորա սրբութ̅. որպ և ես ծա-
ռայեցի. Զի ոչ պատրեցայ ՚ի գեղոյ, և
ոչ զրկեցի կամ նեղացուցի զոք ՚ի տառա-

պելոյն

պետրոսին. քանզի զամենեսեան որք էին իմով ձեռամբ եկին, զարս և զկանայս և զման-կունս, և զամ հաւատացեալս ՚ի քս, իբրև զեղբարս և զընտանիս տան իմոյ հո-գայի խնամով. ոչ և հարքնիմ առնել ինձ Որդեակ, զնոյն և դու արասցես. և որ զօրացուցէ զքեզ, արդ՝ գնամք ՚ի պատե-րազմ։ Եւ կոչեաց զգրիգոր հայրն գլա-կայ վանից՝ տարան զնա ՚ի պատերազմ. և ընդ նմա 385 կրօնաւորս կնկլով.

Եւ իբրև խմբեցաւ պատերազմն յե-ղերս արածանու՝ յայն լեառն որ կոչի կա-ղամանեայ բլուր, սևազգեստեալ կրօնա-ւորքն մաղեղինօք. և ՚ի տասն կրօնաւո-րսն ժամահար մի եդեալ լունելով. խաչ մի նշանակաւ ՚ի յուսն։ Եւ Ձախատեցան նոքա ընդ միմեանս ՚ի պատերազմն յայն-կոյս գետոյն որ ՚ի դաշտին. զոր տեսեալ Թշնամիքն զարմանային յոյժ. իսկ վար-դուհրի ոչ եմուտ ՚ի պատերազմն. այլ տեսից առէ թէ զինչ գործեն։ Եւ իբրև խմբեցաւ պատերազմն ընդ երարս բա-

կեան

ձգան պակասիլ ՚ի վահանեանքն և կամէին փախչիլ: յայնժամ ծունր կրկնեալ կրօնաւորայն միաբան աղաղակեցին առ Տր աղօթիւք և լի արտասուօք, և ասեն ց ած կարապետն, ով կարապետ՝ զարթիր ՚ի ձայն պաշտօնէից քոց. և զայս ասացեալ միաբան և յոտն կացեալ դարձուցանէին զնշան. սուրբ Խաչին ՚ի վերայ Թշնամեայն և առեալ զ ժամահարան հարին յանդուգն հարմամբ: Յայնժամ հայեցեալ վահանայ ՚ի պունդ կրօնաւորայն ետես յայ Թեւս նոյա երիտասարդ մի ահագին տեսլեամբ. և Թագ ծիրանի ՚ի գլուխս նր և խաչ. և ՚ի հանդերձից նր հուր փայլեալ: Եւ տեսանէր այլ ևս երկուս արս Թեւաւորս երիտասարդականս հասակաւ, որք երթային առաջի: զոր տեսեալ Թշնամեայն յիմարեցան և ՚ի դեռ անդր լցան. և որք յայնկոյս անցին գետոյն՝ ուշ արարին մեղայ: Իսկ վահան ձայն տուեալ առ որդին իւր տերան և յայլ զօրսն՝ ասէ, ահա տէրն արարա-

ե

ծոյ՝ երեւի ՚ի մէջ ծառայից իւրոց. զի նա
է թագաւոր նոցա և մեր ամենեցուն. որ
խոնարհեցաւ ՚ի ձայն պաշտօնէից իւրոց
և էջ փրկել զնոսա և զմեզ: արդ՝ պըն-
դեսցուք ուրեմն զկնի թշնամեացն: իսկ
անօրինացն հասեալ ՚ի մեղօք՝ գտին անդ
երկոտասան ծերս ՚ի կրօնաւորացն, և
սպանին զնոսա. և թաղեալ կան ՚ի դուռն
եկեղեցւոյն. զի այն իսկ էր խնդրուածք
նոցա: իսկ վահան մտեալ ՚ի գետն՝ անց
յայնկոյս ՚ի գետոյն զոր պարսից կողմ կո-
չեն. և անդ ժողովեցան և եկն զօրքն
վահանայ. և կրօնաւորքն ՚ի նոյն տեղւոջն
աղօթէին: Եւ վահան երթեալ վարեաց
զզօրսն պարսից մինչև ՚ի դաշտն որ ՚ի
վերայ մատրավանից. և բոլորեալ անդ
ուխտ կանգնեցին: Եւ եկեալ առ մի
մեանս վարդուհրի և տիրան որդին վա-
հանայ: և ասէ վարդուհրի՝ կախարդա-
սարք, դուք ՚ի կախարդանէք պանծացել
և կամիք յաղթել կախարդութեամբ պարսից
քաջացն: Ասէ տիրան եթէ կախա՛րդ եմ

դու

-դու վայր մի անսամ ինձ և ես զքո ձիոյ ադլին քեզ տեսանել տամ: և աճապարել իբրև ձգեալ զաչըս տուն նոր սունապա-նօքն հանդերձ. և նոր հաւկեալ յայնկոյս՝ անկաւ յերկիր. և տիրան ասէ, վճռդու-հրի, մի մեղադրեր զիս, զի գլուխդ հա-կեալ ընկեց զքեզ արդ ուղղեմ զբե-ռնդ և ապա տամ բառնալ. և կորեալ անդէն զգլուխն նորա ետ կծառայ մի և ասէ, առ պահեա զդա, որ իջանեմք ՚ի մատրավանս և գնտի խաղամք առաջի մե-կորապետին. զի դա էր որ նախատէր ըզ-պաշտօնեայս նորա:

Եւ պատեալ զզօրսն պարսից՝ ընկլուան ցրուեալ զնոսա ՚ի ճմլմեանց. զի իշխանն պա-րունեալ կորեալ երկուս իշխանս և է-հան զնա մինչև ՚ի հաշտեանս: Եւ իբրև և է հաս իշխանն փախստական ՚ի տեղի մի դաշտին և պահեաւ մինչ դեռ զօրքն հեռի էին, և ոչ կարաց խօսել կամ կրու-վիլ: Իսկ միոյն ՚ի ծառայից ասէ, զի՞ տապկեալ ոչ լիշխանն. իսկ նա ասէ, զպա-

ղակ

զակ իշխանին տեսանել, և ոչ կարեմ գտա-
նալ. բայց ոչ կարացին գիտել թէ զինչ
էր բանն. և անկեալ անդէն մեռաւ: Իսկ
նորա առեալ երկուս իշխանութիւնս՝ ետ
՚ի պահել. և ինքն գնաց զհետ փախստ-
էիցն: Եւ հասեալ միւս իշխանին ասէ
ցնա, անկիր պարսիկ կամաւ. ապա թէ ոչ
անկանիս ակամայ. իսկ նա փախուցաւ. և
վարազ զհետ մտեալ էհար զոտեգն ՚ի
թիկունս նորա և անցոյց ընդ ողն երկա-
թին, և ասէ, այժմ անկանիս. և աւասիկ
մի այլ գնացեալ էհար և միւս իշխանին
և ասէ՝ անկանիս կամաւ. իսկ թէ ոչ ան-
կանիս ակամայ: Իսկ նորա դարձեալ
յետս՝ էհար զգլուխ երիվարին վարազայ
և ընկեց յերկիր. և նա ՚ի վայր վազեալ
էհար զջիլս երիվարին պարսկին և ասէր.
անկիր և դու և անուանեցաւ անուն տե-
ղւոյն՝ անկանիս: Եւ առեալ զերկու իշ-
խանութիւն և զգլուխ այնր իշխանացն
որ սպանեալն և կոչեցին զանուն տեղւոյն
պռուղկ: Եւ դարձաւ վարազ առ սմբատ
որդին

որդւոյն իւր և իշխին առ վահան նմա էր
կոտորեալ զբազում և աշխատեալ էր
յոյժ իսկ փախուցեալքն յերեսս դաշ-
տին՝ երթեալ թաքուցեալ լինէին և կո
չեցաւ անուն տեղւոյն փանդիկ, իսկ
կրօնաւորքն գային՝ի կաղամախեաց լե-
ռնէն և եկեալ ելանէին՝ի բլուր մի որ
հայի ընդ դաշտն մատրավանից և դիմե
ցին առ նմ գունդ մի պարսիկ փախստա-
կան և աղաչէին զկրօնաւորսն ապրել։
իսկ իբրև այլ գունդք եկին յիշխանէն
հաշտենից՝ ասեն, ո՞ւր են պարսիկքն որք
գային զհետ փախստէից և ո՞չ ետուն կր
օնաւորքն զպարսիկսն՝ի ձեռս նց։ Իբրև
եկեալ իշխանն հաշտենից ասէ, ո՞ւր են
պարսիկքն և նոքա ասեն, անտի կան
առ հայերոյդ և կոչեցաւ անուն տե-
ղւոյն հայկերտ և այլս դադարեցաւ այս
տերազմն և դարձուցին զփախստեայսն՝ի
մեղտի և համարեալ զնոսա՝ գտին արս
չորս հարիւր եօթանասուն։ Իբրև տրեալ
նոցա դանձս և երկվարս՝ արձակեցին՝ի

պար

պարգևս զբուսականս լինիլ ոգւոցն լեալ
որ համադրեցան ի կարճառօտութեան նոյ.

Եւ փառք Քրիստոսի յաւիտենական Որդւոյ՝ Աստուծոյ և երկրպագելոյ
նմին ընդ Հօր և ընդ սրբոյ Հոգւոյն
այժմ և անվերջ յաւիտեանս.
Ամէն.

ՎԵՐՋ.

Ցանկ և ցուցակ գրոյս ըստ համարոց երեսաց թղթոյն։

Գրել սրբոյն գրիգորի առ ղևոնդէս ։ 1. Ա.
Գրել սրբոյն ղևոնդեայ առ սուրբ գրիգոր ։ 6. Բ.
Գալ թղթաբերայն առ սուրբն գրիգոր ։ 8. Գ.
Գրել սրբոյն Գրիգորի առ ասորւոց վարդապետսն ։ 12. Դ.
Առաքումն թղթին զոր գրեաց սրբ գրիգոր ։ 15. Ե.
Աղօթել սրբոյն Գրիգորի . վասն ամփոփման նշխարաց սրբոյ առաքելոյն ։ 18. Զ.
Յայտնել նմա հրեշտակին՝ զտեղի նշխարացն ։ 20. Է.
Լսել բեկտորի և այլոցն զիրս պատերազմայն ։ 21. Ը.
Գրել նոցա առ սբն գրիգոր ։ 22. Թ.
Հրամայել սբյն գրիգորի զենորայ՝

գրել

գրել զխնդիրս նոցա։ 24. Ժ։
Գրել զենոբայ ըստ հրամանի սրբոյն
գրիգորի։ 26. ԺԱ։
Սկիզբն պատմութեան զոր զենոբ
սկսանի։ 28. ԺԲ։
Տանիլն բուրջորայ զմանուկն գրիգոր
կեսարիա։ 33. ԺԳ։
Գնալն սրբոյն գրիգորի ՚ի խորտակել
զբագինն գիսանեայ։ 38. ԺԴ։
Յայտնիլ նշխարացն զոր պահեաց
սրբն գրիգոր։ 50. ԺԵ։
Աղօթել սրբոյն Գրիգորի վասն ան-
յայտ մնալոյ նշխարացն զորս թա-
ղեաց։ 53. ԺԶ։
Առաքել տրդատայ զօրս ընդդէմ
հիւսիսոյ արքային։ 63. ԺԷ։
Խնդրել տրդատայ և սրբոյն գրիգորի
զանտօն և զկրօնիդէս։ ԺԸ։
Պատերազմ տրդատայ ընդ զօրայն
դեղուհոնի։ 73. ԺԹ։
Մենամարտիլն տրդատայ ընդ դեղու-
հոնի։ 75. Ի։

Վաճ

Վասն թէ ոչ էին որք յաջորդեցին զտեղի վանից սրբոյ կարապետին ։ 82. ԻԱ ։
Վասն կնոջն վարդապետկայ արծրունեաց իշխանին ։ 84. ԻԲ ։
Մարտ նիհորձենի է մուշեղայ ։ 90 ։
Զարախօսութիւն մօրկայ առ խոսրով ։ 91. 16 ԻԴ ։
Գալն մեհրանայ պարսից զօրապետին ՚ի տարօն ։ 94. ԻԵ ։
Աղօթել սրբոյ եօթանց խոտաճարակացն ։ 95. ԻԶ ։
Նահատակութիւն եօթանց սեպհ խոտակերացն ։ 98. ԻԷ ։
Որսալն Վահանայ իմաստութեամբ զմիհրան ։ 101. ԻԸ ։
Վախճան մուշեղայ. և նստիլ վահանայ ՚ի տեղի նորա ։ 116. ԻԹ ։
Գալն վախթանկայ ՚ի տարօն երեսուն հազարաւ ։ 118. Լ ։
Թուղթ վահանայ առ վախթանկ ։ 120 ։
Պատերազմ վահանայ ընդ թահա-

նայ

Նայ։ 122. ԼԲ։
Պատերազմ սմբատայ ընդ զօրայն վախ
թանկայ ՚ի տարօն։ 133. ԼԳ։
Գալն սուրէնայ եղբօրն վախթանկայ
՚ի տարօն։ 133. ԼԴ։
Կտրելն վարազայ պալունեայ իշխանին
զգլուխ սուրէնայ։ 137. ԼԵ։
Մարտ սմբատայ և վարազայ ընդ պար
սիկսն։ 140. ԼԶ։
Վ̃ գալստեան տիգրանայ։ 146. ԼԷ։
Հնարն վահանայ։ 150. ԼԸ։
Վախճան սմբատայ։ 156. ԼԹ։
Վասն գալստեանն վարդուհրայ։ 157։

[illegible]

Իսկ և զորբագրող սորին բազմաշխատ
զպաղտասար դպիրն համդերձ ծնողովքն
միով հայրմբրին յիշեսջիք ՚ի Տր̃։

Յիշատակարան գրողէ։

Օգնութեամբ և կարողութեամբ ամենա-
զօր արարչին, և մաղթանօք ամեն
երջանիկ և միշտ կուսին մարիամու ած̃-
ածնին. նաև և հայցմամբ սրբոյն յօհաննու
կարապետին, և սրբոյն գրիգորի մերոյ լու-
սաւորչին, եհաս ի կատար տպումն պատ-
մագրքիս զենոբայ ի գ̃արձութիւն բանա-
սէր անձանց. ըն թվականիս 1168։

Ի հովուապետութեան Գեղարդայ աթո-
ւոյ սրբոյն Էջմիածնի, տեառն Ած̃-
ատրոյ Երջանիկ Ածաբան և սրբազան
Կաթողիկոսին ամ̃ Հայոց։

Եւ ի Պատրիարգութեան սրբոյ մեծի աթո-
ռոյն Երուսաղէմի, տեառն Գրիգորի
սրբազան և ածաբան արք եպիսկոպոսի։
Իսկ ի վերակացութեան թագաւորա-
քաղաքիս Կոստանդնուպօլսոյ, վսեմա-
կան քարոզչի տեառն յՕհաննիսի ածա-
բան վարդապետի

Ի տպարանի ամենամեծ դպրի գրիգոր
մարզըւանեցւոյ ՝ի Կոստանդնուպօլիս
քաղաքի ընդ հովանեաւ սբ. Ածածնի
բազմահաւաք եկեղեցւոյն

Արդեամբք և ծախիւք նորին հեղինակի
տեառն Յօհաննիսի վերթլիշեցեալ
ըաքունապետի.

Արդ՝ որք հանդիպիք սմա յիշեցէք ՝ի տր̃ զորդեակքն իմ. զշարօղ գրոյ դրգոյս զներսէսն, և զորպագարկ յակոբ դպիրն և զմրահար եսային. և զփոքրիկ որդեակըն իմ զլթադվորն. համայն ննջեցելովք իմովք յիշել աղերսեմ. և դուք որ միով հայրմերիւ՝ յիշէքդ՝ յիշիջիք ՝ի նմանէ յաւուր արդար դատաւորութեան նորին.

Ամէն.

Ես նր՜աստատս բանասիրաց յօհան-
նէս վարդապետ բաղիշեցի՝ մինչ
տնօրինմամբ հոգւոյն ա՟յ կայի ՚ի
կոստանդնուպօլիս, զգիրքս զայս որ կոչի
զենոբ՝ կարի և յոյժ տենչանօք ետու
տպել և ՚ի լոյս ածել. զի գտանէ մօր մերոյ
զմեզ ծնողի՝ լռմայեկ իմն ընծայեցից. և
անբաւ՜ երախտեաց սրբոյն յՕհաննու
մկրտչին, և սրբոյն Գրիգորի զմեզ ՚ի
կեանս կոչողին՝ կաթիլ մի իբր առ նր՜ի
բեցից. որոյ ընդունական մաղթանօքն ՚ի
կատար եած տր՟ զտենչանս իմ, և բերկրե
ցոյց զիս։ Արդ՝ որք ընթերցեալ զսա՝
օգտիցիք ինչ ՚ի սմանէ, յիշեսջիք ՚ի տր՟
զիս և զծնօղսն իմ հանդերձ ննջեցե-
լովքն ՚ի ք՟ս։ Այլև զայրն սրբասէր
զգրիգոր ա՟ծաբան վարդապետն, որ է
առաջնորդ մշու ս՟բ կարապետին եւ յաստ
բխարգ եղիմի։ խակ և մանաւանդ զվարժա
պետն ա՟ծաբան, որ ՚ի վերոյ յիշեցաւ։
Եւ՜ որք յիշէքդ՝ յիշեցեալ լիջիք յա-
տուրն այսր լուսութեան։ Ամէն։

Վասն մահուան Վահանայ որդւոյ Համազասպայ Մամիկոնենից. և վասն յաջորդութեան [illegible]

Յետ այսր ամենայնի զրուցատարութեան ՚ի պարս՝ սուգ անասելի եղև ժամանեալ ազգիս հայոց. զի քաջն վահան եղև առ այն փոխեցեալ. և կայ թաղեալ ՚ի դուռն տաճարի այն կարապետին: կացեալ իշխան ամս երեսուն՝ ապահունեալ և տարօնի. յաղթեալ ամե̄ն կարողութ̄բ: Բայց արդ տիրան որդին վահանայ՝ հրամանաւ հօրն իւրոյ և վաղջեան կոչեցեալ վրաց իշխանին՝ գնաց առ խոսրով նախիքան զկնայն հերակլէ ՚ի պարս, և եղեալ նմա որդեգիր և մարզպան հայոց՝ առ նոսա ՚ի նմանէ զօրս բազումս և գայ ՚ի վ[ե]ր յունաց որպէս թէ ՚ի մարտ պատերազմի: Բայց յետ պատրաստեալ առ հերակլ ՚ի ծածուկ և ասէ, երկիւղ բնաւ իսկ ՚ի սրտի քում ՚ի դավաճանէ իմմէ մի լիցի. այլ տացես ինձ քաղաք մի

բնա

բնակէին զօրայս և ժողովեալ իմ զամ ՚ի Թիկունս եկից քեզ: Եւ աւաղ Հերակլ դաշն ուխտի հաստատեցից ՚ի միջի՝ թէ ոչ միայն Հայոց և պարսից մարզպան կացուցից զքեզ, այլ բոլոր ՚ի վեր յունաց դե-մեսլիկոս եղիցիս: Զոր իմացեալ վաշդեան իշխանին վրաց՝ ազդ արար խոսրովու և ասէ՝ նենգեաց քեզ տիրան և միաբանեցաւ ընդ յունաց. արդ՝ առաքեմ արս ութ հազար ընդ կողմանս վանանդոյ և ես դիւրաւ տայից զնա ՚ի ձեռս քո: Եւ կոչեալ արքայն զջոջիկ որդի վրաց իշխանին եդ մարզպան ՚ի վերայ զօրայն: և զիշխանին ախնեաց անարգեաց և ետ ձեռակոծ առնել իբր զնենգօղ: Եւ ինքն առաքեաց առ վաշդեան արս հինգ հազար: Եւ գրեաց վաշդեան առ տիրան և ասէ. դիտեմ զի ձանձրացար ՚ի պանդխտութենդ, եւ եկ առ իս զի խորհիցուք խորհուրդ ինչ վասն արքային: Եւ իբրև ընթերցաւ տիրան զթուղթն վաշդեանն՝ խաչոյն պատրաստեցաւ գնալ առ-

նա

նա. զի ոչ գիտէր զնենգութի՟ նորա։
Այլ ՚ի նոյն աւուր եկն գիր մի ՚ի ծա-
ծուկ ՚ի համամայ քեռորդւոյ վաշդենի՝
և ծանոյց զնենգութի՟ վաշդենի, և ըզ-
գալ զօրայն պարսից։ Յայնժամ գրէ՛ տի-
րան առ վաշդեան և յամօթ առնէ զնա
յայտնապէս յանդիմանելով զնենգաւոր
ծութի՟ նորա։ Ի՟ վաշդեան զայրացել
ընդ լուրն՝ կոչեալ եբեր առաջի իւր
զհամամ և ետ ծայրատել զմատունս ո-
տից նորա և զձեռսայն։ Ի՟ ապա առնել
զզօրսն անցանէ է՟ գետն Խօրսէ, և գնայ
՚ի քաղաքն համամայ որ կոչիւր տամբուր
էհար զնա հրով և սրով. և գերեաց զե-
պիսկոպոս քաղաքին որ կոչիւր մանգնոս
որ և անիծեաց զնա՛ յոյժ, որ զայն չարիս
արար ընդ նմա։ Ի՟ մահարերն վաշ-
դեան հրաման ետ զօրայն ժողովել ըզ-
քահանայսն և կոտորել զամենեսին յեկե-
ղեցին ս՟բ սիօնի։ Ի՟ աղօթեաց ս՟բ եպիս-
կոպոսն մանգնոս առ ա՟ծ՝ և ասաց՝ թէ
խոպան լիցի քաղաքս այս և յաւիտեան

մի

մի շինեսցի՝ և ոչ ոք բնակեսցէ 'ի սա։ Յե
դայս աւարեալ անկաւ 'ի վր̄ սր̄ սեղանոյն
և զենլին զնա անօրէնքն յաւուր պենտէ-
կոստէի նախքան զպատարագն։ Յե՛ 'ի
միւսում աւուր եղև յոյժ սաստիկ Ձայ
Թնդմն ամպոյ. և փայլեան հրակեզ ե-
ղեալ 'ի դրան քաղաքի՝ բարձաւ 'ի միջոյ և
բաստակեցան յոյժ գիշերի 'ի զօրայն փա-
ղենի արք երեք հազար։ և մնացեալքն
փախըստականն եղեալ մնայ քաղաքն ան-
բնակ և աւերակ։ որ յառաջն տամբուր
կոչիւր. և յետոյ շինեալ 'ի Համամայ
Համամաշէն անուանեցաւ։

Յե՛ այսորիկ փուլթնկի հասեալ աղօթք
սուրբ ծերոյն՝ հանդերձ ինքն առ քս̄,
և պսակեցաւ անանց պսակաւն։ Յե՛
եղեալ հերակլ 'ի սոյն ամի՝ ըսպան ըզ-
զխոսրով. և յիշեալ զերդումն իւր Է̄
տիրանայ՝ կացոյց զնա մարզպան ամենայն
Հայոց։ և ինքն գնայ 'ի դահն իւր կոստանդ-
նուպօլիս

Յե՛ յետ ուխ̄ ամաց անցելոյ՝ քեռորդին
մահ

մահմետա ապստամբահիմ անուան եկին յերկիրս
մեր 18000 զօրօք և բազում աւերմունք,
և խռովութեամբ հարկս 'ի յաշխարհէս հայոց։
Իսկ իշխանին տէրան աւրին և քաջն և
վրէժխնդիրն եկեղեցւոյն։ Զքրիստոս առա-
ջեաց և կոչեաց առ ինքն զզօրան իւր զի
'ի մարտ պատրաստեսցի. յայնժամ պիղծն
ջուշիկ որդին անիծեալ և սերմն ժանտ
չարին վաշդենի՝ ժամ դիպօղ գտեալ
զիւրն չարութիւն 'ի կին արկեալ՝ ապստամ
բեցոյց զհայկական զօրսն չ'երթալ 'ի
կոչումն տէրանայ Իւր տեսեալ տէրանայ
թէ 'ի վախճան դիմէ գործ իւրին, ժողո
վեալ զուժ հագարան միայն որք ընդ իւրն
էին՝ էվայ մեծաւ հաւաչմամբ և ասէ
ցնոսա, ո՛վ ժողովուրդք քո և արի զօրա
կանքն իմ, լաւ է այսօր մեռանիլ վասն
Քի, քան տեսանել զեկեղեցին հարկս տալ
անօրինաց։ Իւր ելեալ նոքօք 'ի վաղիւն
բանակեցաւ 'ի դաշտին որ կայ առ սատա
րատով գուգուլի ընդ կողմն հարաւոյ
Իւր խմբեցան ընդ զօրսն այլազգեաց

Ճակատ

Ճակատ ընդ Ճակատ յառուածոյ առուրն
մինչեւ յերեք ժամ. եւ մինչ 'ի փախուստ
կամէին դիմել այլազգիքն՝ իսկ անդէն
ապստամբեալ չարասիրտ եւ գիշակեր իշ-
խանին անձեա́ցեալ սահուռ անուն, եւ
յաւ́ելեալ 'ի միւս կողմն սկսաւ́ իւրովք
զօրօք կոտորել անխնայ զզօրսն Հայոց
Յայնժամ տեսեալ քաջասիրտ եւ բարեյոյս
իշխանն տիրան՝ Ճեղքեալ իբրեւ զառուիւծ
զերկոսին կողմանսն. եւ հասեալ առ սա-
հուռ ասէ ցնա մեծաւ́ ձայնիւ́, կաց ամ
ուրացօղդ քո՛ ըմբռնեալ զքեզ տ̃ իմով
բազկաւ́ եւ վերայսուցեալ զսուրն էհատ
զգլուխ աղծոյն եւ ինքն անդէն պսակի
մարտիրոսական մահուամբ 'ի նոյն պատե
րազմին 2 հարազատ իշխանօքն Ոմանք
ապա 'ի մերոց զօրաց 'ի փախուստ դարձեալ
հանդէպ մօրոյն ոձ քաղաքի. եւ ոմանք
անդէն նահատակեցան զոր բարձին եւ
բերեալ եդին ծածկապէս 'ի պահեստի 'ի
սբ̃ տեղւոջ որ կոչիւր բանակ Ծե́ այս
պէս եղեալ զկռա́ մարտին եւ տիրեաց

սուգ

տուգ ազգիս Հայոց ։ Իսկ աղօթարանին ան-
ցանէ ընդ Հարք և ընդ բասէն յերկիրն
վրաց, և 'ի ջաւախս վանանդոյ. և առնու
Հարկս 'ի նոցանէ ։ Իսկ և 'ի սոյն ամի ե-
ղև քակեցեալ եկեղեցին աշտից. որ Հիմն
արկեալ էր 'ի գրիգորէ լուսաւորչէն
մերմէ ։ այլ և վանքն ինն սկնեան և ման-
րավանից շինուածն այլև Հրաշալի կա-
թողիկէն աստղաբերդի, և տաճարն ներ-
սէսի որ 'ի թիլնաւանի էր յեկեղեաց դա-
ւառին ։ Իսկ երանելի մարզպանն մեր
կայ եղեալ 'ի շիրիմի 'ի դուռն մեծի տա-
ճարին որ 'ի ձինկերտ 'ի տարօն 'ի սորայ
քաղաքի ։ 'Ի փառս Հօր և Որդւոյ և Հո-
գւոյն սրբոյ ։ Երրեակ անձանցն և միոյ բնու-
թեան ։ Որում պատիւ և փառք անպրա-
յաւիտենից. ամէն ։

Վասն

Վասն [illegible] ծննդեանն ընդ
տապանակաւ չէառ Քերթա ի հայս. եւ որդւոց
Աշխարհ ժամանակի եւր ի ծննդեանն, 2.

Ընդ ժամանակս թագաւորութեն
Կայսերն Հերակլեայ մեծի յոյժ
զօրացեալ Խոսրովու պարսից արքային,
գնաց մինչեւ յԵրուսաղէմ. եւ քակեաց
զքաղաքն այրեաց բազում գրեանս. Եւ
գերեաց զսուրբ խաչն փրկչական՝ տա-
րեալ ՝ի պարս եդ ՝ի պահեստի ՝ի տան իւ-
րում հանդերձ աղախիւք սրբութեն նորին
եւ մնաց անդ մինչ ՝ի 17 ամն իշխանու-
թեն կենաց նորին. Յորում ժամանակի
զօրացեալ արքայն Հերակլ՝ գնաց մեծաւ
բազմութբ ՝ի պարս եւ եսպան զխոսրով.
եւ հանեալ անտի զփրկագործ նշանն տե-
ային բերեր ընդ ինքեան հանդերձ այ-
լովք գերեօքն. Եւ զանց առնելով զբա-
զում օթեւանօք՝ ձեպէր հասանիլ ՝ի տե-
ղի իւր. եւ այնպէս փութաձեպ խաղա-
ցեալ, եւ մտանէր քաղաքամն տալով իշ-

խանայն

խանայն հայոց՝ եկն է հաս յերեզնկան։ Յորում տեղւոջ ոմն ՚ի սպասաւորաց դըրան իւրոյ կոտրեալ գաղտապէս զմեծ մասն կենաց նշանին՝ կամէր դնել ՚ի փախուստ. զոր ծանեալ ոմն ծանոյց արքային վաղվաղակի. և հրամայեալ արքային կալաւ զգողն էառ զգողունսն, և սաստիկ չարչարեալ գլխատեաց զպատժաւորսն։ Եւ ելեալ անտի զայս հասանէ ՚ի կեսարիա, և տայ զմասն փրկութ̄ե կենաց պատճառին ՚ի ձեռն հայրապետին յօհաննու որ կայր ՚ի տեղւոջն. և ինքն չոգեալ անտի ժամանէ ՚ի բիւզանդիա, և անցեալ յօգոստաբնակ գահն արքայականն նստի խաղաղութ̄բ.

Եւ ՚ի նոյն ամի գնաց կամսարականն Վահան ՚ի կեսարիա վասն իրաց ինչ. և տուեալ երեսուն և վեց դահեկան յօհաննու հայրապետին աղերս հայցման՝ և առեալ զս̄ր խաչն եբեր ՚ի վանս իննակնեան. և եդ յամրագոյն տեղւոջ ՚ի վերատեղանոյն որ էր շինեալ հաստատապէս։

Եւ

Եւ եկաց անդ ամս վեց. ընդ այն ժամա
նակս իշխանն արջուց գորգ անուն, որ
մակ անուամբ շատախօս կոչիւր, որև
զգաւառն յանուն նորա շատախ կոչէին.
եկն ՚ի գաւառն տարօնոյ առ իշխանն ծի-
ծառնիկ, որ ունէր աւան մի փոքրիկ
ծիծառնիկ կոչեցեալ. և աղաչէր զնա
իշխանն գորգ և ասէր տալ քեզ վեց հա
զար դեկան՝ եթէ արասցես հնարս և դո
ղասցես զտուրք խաչն. զի ապաստանոր մեր
տեղւոյն այնորիկ ազգական է քեզ՝ և
դիւրաւ լինի գործդ. Եւ ծիծառն իբրև
լուաւ զբանն՝ ասէ ց՚գորգ ուրախա-
կան դիմօք քո գրամն զոր պարգևել կա-
միս՝ քեզ լիցի. բայց զխաչն զոր խնդրես՝
առից և եկից յերկիրն քո և անդ ուրև
կամիցիս շինեսցես աւան, և կոչեսցես ըզ
նա յիմ անուն՝ կայից անդ առ քեզ մինչ
և ՚ի մահ. Եւ հաւանեալ գորգայ՝ առ
նու ծիծառն զկինն և զորդիս և զաղ
դատունս իւր՝ և յղէ առ գորգ իշ-
խանն արջուց. և ինքն դնացեալ առ մե

րօ

յորդորեցեալ լուսաւորն և ծանոյց զնոսն· որոյ հաւանեալ՝ իջոյց զտուրք խաչն թագաւորաւն, և երկոքեանն իմաստին առեալ զնա փութացան և հասին առ դորդ՝ և շինեալ անդ եկեղեցի՝ եդ ՚ի նմա զնշանն տէրունական ։

Ընդ ժամանակս ընդ այնոսիկ հայրապետն տայոց գաւառի ներսէս անուն ։ որ շինեաց զհրաշագործ եկեղեցին ՚ի վաղարշկերտ, կամեցաւ գալ ՚ի տեսութի կենսատու սբ նշանին. և առեալ ըն իւր զիշխանն վահան. եկին ՚ի վանսն գլակայ ։ Իսկ իբրև եկին սպասաւորք տաճարին· բերել զսբ խաչն՝ ոչ գտին զնա ՚ի տեղին և յետ բազում անգամ որոնելոյ և ոչ գտանելոյ՝ սուգ մեծ առին ամենեքեան առ հասարակ ։ և վահան յեօթն օր անալ ճաղ եկաց լալով ։ Իսկ ընդ այն աւուրս մինչ ննջէր վահան տրտմութբ ՚ի դրան տաճարին՝ յաւուր ուրբաթու՝ ետես ՚ի տեսլեան երազոյ զայր մի ահեղակերպ զն սեաւմս միւսոյ դրանն որ ասէր նմա մեղ-

մա

մաքար և հանդարա ձայնիւ՝ գողացեալ
զնա տարան՝ ի յարջք և շինեալ եկեղեցի՝
եդին անդ մօմեկանքն այնոքիկ: Բայց
թոյլ տուր կալ՝ ի տեղւոջն՝ վն ամրուե̅
վայրին. զի մի մնա անդամ գողացին:
Եւ զարթուցեալ՝ ի քնոյ բարեպաշտօն
իշխանին վանաց՝ և փութացեալ խնդութ̅
առ հայրապետն աւետեաց նմա թէ սբ̅
նշանն՝ ի յորջքն է. և ըն̅եալ զայս խնդա-
ցին ամենեքեան և ուրախ եղեն: Եւ՝ ի
վաղիւն տօն ծննդեան կատարեալ՝ գնացին
անտի՝ ի տեղին ուր էր սբ̅ խաչն. Եւ կա
լեալ զգոլ կրօնաւորին բերին առ հայ-
րապետն թէ զինչ հրամայէ առնել. և
նա հրամայեաց հանել զ 2 աչսն: Իսկ ըզ
ծիծառն կալաւ իշխանն վանաց և է հա
զդրուխ նորին: և զիշխանն արջուց կա
լեալ եդ յաղկան և էառ՝ ի նմանէ հա-
րիւր հազար դեկան: Եւ այսպէս շինեալ
տաճար՝ ի վեր բլրոյն մերձ՝ յանուն կըրա-
սեր որդւոյ խոր ստեփաննոսի. որ արդ
թաղեալ կայ՝ ի նմա: Եւ առեալ վանա-
նայ

Նայ զմէ խաչն՝ եւ ի յառաջնորդն առ ջուց. եւ նմ կացոյց եօթանասուն քահանայս ՚ի սպասու կալ ամ նշանին։ Եւ կարգեաց վահան զի իշխանն արջուց տայցէ ամ յամի վեց հազար դրամ. զի խորա լիցի, եւ մի այլ ոք արասցէ նոյնպէս։

Եւ զայս պատմութի գրեալ եգին ՚ի վան ալոյն, ծխծառնեոյ. զի ընթերցցի եւ ծանիցին եղեալ իրքն։

Յորում՝ էր Թւականն հայոց 130. իսկ հոռոմին չորս հարիւր 27։ Աւ ոց գրկին օրինակեալ եդին ՚ի վանսն գլակայ հրամանաւ հայրապետին տն ներսէսի։ որ քսան երորդն ՚ի պալհաւեանն գրիգորէ՝ եւ վահան երեսներորդ երկրորդ ՚ի մամիկոնեանն մուշեղէ։ Սա եկաց իշխան ՚ի տարօն ամս երեսուն. եւ տասն ամ ՚ի մարզպանութն. եւ փոխեցաւ առ ըղձալին իւր քաջապաշտ ընթացիւքն ՚ի փառս Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ։

Յիշատակարան վերան Յօհաննու եպիսկոպոսի Մոնթինեէից տանն. ժողովողի պատմութեան 'ի Ղոամ վերջոյ: Ց:

Ընդ այս ժամանակաց գրիգորի մերոյ լուսաւորչին՝ գրեալ մեծին զենոբեայ ասորւոյ զոմանս եղեալս գծեալ 'ի վանս գլակայ, լինիլ ծանուցիչ իրաց անցելոց որոց զկնի գայցեն: Զոր բարւոք համարեալ զկնիքն՝ զնոյն կերպ և ինքեանք առնէին. գրելով զոր ինչ յիւրեանց ժամանակին գքաղութի իշխանացն հայոց 'ի վերայ եկեղեցւոյն: Եւ այնպէս անձեալ կարգ պատմութեան՝ անձանիւք ասորւոյ նպատմութի. զի նորքն այնք որոյ գրեցան անձամբքն՝ մինչ 'ի թուղիկ ասորիք էին. և առնին այն նոյին գրովքն վարժեին: Իսկ նա փոխեաց զկարգ նոցին և մերժեաց զասորիսն: Այլ թէ որ ինչ գործեցաւ 'ի տանս մամիկոնէից 'ի տորդատայ մինչ 'ի խոսրով՝ ոչ փոքր ուրեք: և յետ բազում խնդրոց և որոնման՝

լուա՛յ թէ է կրօնաւո՛ր մի ՚ի խորին ու֊
համարմաւմ անուն. եւ ունի լեալ զոր
խնդրեմս։ եւ երթեալ առ նա մեծա՛
փափագմամբ գտի ՚ի նմա գիրք մի հին,
գրեցեալ ՚ի յիննակնեան վանսն. եւ ան֊
կեալ անդ ՚ի զօրայն պարսից որք ա՟երե
ցին զերկիրս հայոց, եւ ա՟արեալ գերե֊
ցին զորբութիւն։ Ե՟ թարգմանեցի ՚ի
նմանէ 28. պատճէն պատմութեան.
կայր եւ յիս տասն պատճէն յառաջնմէ.
եւ բերեալ ՚ի մի զբնա՟ն որ էր երեսուն
եւ ութ պատճէն, գրեալ ՚ի գրի խմել
ձեռամբ թողի յիշատակ մանկանց սիօնի
յամս հերակլեայ յունաց արքային եւ ՚ի
սպանմանն խոսրովու։ Հրամանաւ՟ տ՟ն
ներսեսի հայոց հայրապետի։ եւ յիշխա֊
նութե՟ հայոց վահանայ մեծի մամիկոնէ՟ն
զօրավարի. զոր մայրենի ան՟ամբն կամսա
րական կոչէին. որ էր ՚ի մուշեղայ երեա
նե՟րդ երկ՟րդ իշխանատանս հայոց։ Արդ֊
գրեցի զսա եւ կազմեցի ՚ի դրան տաճարի
սր՟յ կարապետին. որոյ եւ նշխարքն է ՚ի

նոյն

նոյն տեղին որ բեւեռութն յայտնի լինի։ և թողլի յիշատակ ինձ և իմոյն. զի ան-մոռաց լիցի յիշատակ իւրեան եղելոյ։ Եւ տէր յօհաննէս եպիսկոպոս տանն մամի-կոնէից. որ երեսներորդ հինգերորդ եմ ՚ի զենոբեայ. ՚ի չորրորդ ամսոյ հայրա-պետութեան սրբոյն էջմիածնի տեառն սա-մուէլի։ Արդ որ ինչ գինի մեր գործի-ցին ՚ի մամիկոնէից տանս՝ գրեալ դիւեն ՚ի սմա եկեալքն գինի. զի այսպէս ընկա-լաք պատճէր ՚ի հայրյն գրել զանձանս նախնեայն և զարարս նոցա զի մի մոռա-ցեալ լինիցին։ Եւ խնդրեմ ՚ի ձէնջ ես յօհաննէս եպիսկոպոս զի մի ծաղր Թվի-ցին ձեզ բանքս այլ զպակաս պատճէնս իմ գրեսջիք ընդ այլ գրելոյդ ՚ի սմա և որք այսպէս առնիցէք օրհնեսջիք ՚ի մէջն ամբողջութ և ՚ի քն յն. գրողքդ և ընթեր-ցողքն ՚ի միասին վարձատրեսջիք։ Իսկ Թէ Թերի մօք կայցին զշարադրեալս՝ Թերի և իւքեանք ընկալցին զվարձս. իբր զնախանձոտ Թագաւորին, որ ՚ի

տնէ տուակի։ Եթէ որք լռով ընկալցին ՚ի ջէ օրհնելք լիցին։ զի զհրամանս առաջնորդաց յօժարապէս յանձին կալին։ Եթէ որք զանուն յիշատակին ընթերցել կամեցին ՚ի գիրս՝ ինքեանք ևս նոյնպէս լիցին իսկ կատարօղք բանից մերոց՝ օրհնելք լիցին և վարձատրեսցին ՚ի քէն և ՚ի մկրտչէ նորին։ Ամէն։

Գիտել պարտ է ուսումնասիրաց. զի Թէպէտ վերոյիշեցեալ այրն պատուելի Յօհաննէս եպիսկոպոսն մամկոնէից տանն՝ բազում աշխատութբ ժողովեալ այնքան պատճէնս, որոց յիշեաց զթիւն սակայն յանհոգութէ զկնի եկելոցն որ ՚ի բնէ է մեր սովորութի՛ աստ և անդ ցրուեցեալ՝ ա՛յսքանս գտանի այժմ առձեռն պատրաստ. զոր ընկալեալ գոհաջիք զտեառնէ։

Առ սուրբն Յօհաննէս Մեծն ՚ի մարգարէս. Տաղ
փառաւոր պարփառօր ըղղէն ասացեալ.

Սուրբ յօհաննէս գեր հրաշա կան.
անձառ շնորհին ընդունա րան.
և արուսեակ իմանա լի.
արեգականն արդարու թեան.
Աւետաբեր գոչմամբ ձայ նին.
վերնոյ զօրաց դասապե տին.
քարոզեցար զաքա րիայ.
մինչ խնկարկեր ՚ի տաճա րին.
Սբ յօհաննէս բոյս բաղձա լի.
՚ի վերջերուջ ժամանա կի.
Ներ արգանդէ ամուլ ծնե րոյն.
տնկեցար տունկդ երանե լի.
Եւ խայտալով իսկ անդր տին.
՚ի յարգանդ եղիսաբե թին.
Ծանեար զծնեալ փրկիչն Ած.
՚ի յորովայն մաքուր կու սին.
Սբ յօհաննէս նախատե սող.
մարգարէից գերագան ցօղ.

յորդ

Յորովայնէ՛ ՚ի յորո   վայն.
Ած որդւոյն երկրպա   գող.
Ցանդաստանէ՛ անբեր երկ   րին.
մաքուր դըլատերն ահարօ   նին.
Ծնար ծաղկեդ երփնագե   ղեալ.
՚ի սահմանեալ ժամանա   կին.
Սբ յօհաննէս յոյժ գերա   գոյն.
հուպ հանապազ անեղծ լու՝   սոյն.
ըստ մաղաքեայ ձայնին ե   ղեր.
առաջ ընթայց Ածոր   դւոյն.
Զաքարիաս որ հեա   նայր.
յոչ հաւատալն եւ համրա   նայր.
յորժամ ծնար տատրակդ ան   բիծ.
օրհնէր զԱծ եւ զհարձա   նայր.
Սբ յօհաննէս ակն անձր՛   ման.
՚ի մարմնայինս անմարմնա   կան.
յափշտակեալ ՚ի հրեշտա   կաց.
՚ի յանապատ անդորրա   կան.
Դերաձաձանչ շակերտ ըն   տիր.
եւ մարգարէութ լուսա   կիր.
՚ի համագգեայ մեկուսա   ցեալ.
ընդ անարգեանցն հըրձ   ճեիր.

Սուրբ

Մեծ յօհաննէս թագ ակնա ծառ·
վերին շնորհին մատակա րար:
ըստ հին և նոր պատմէրա նայ·
մեղր և մարախ կերակրե ցար:
Մեծ յօհաննէս հոգւով մաք րեալ·
և ոչ մարմնով պղծնազար դեալ·
այլ ՚ի ստևոյ ուղտու հան գերձ:
մարմնոյդ ծածկոյթ հերիք վար կէր·
Մեծ յօհաննէս նորշոյլան շէջ·
և հայելի պայծառ շող ղէջ·
՚ի յօրինակ արևու թեան,
զօտի. մաշկեայ արկեալ ընդ մէջ:
Մեծ յօհաննէս երկնակեն ցաղ·
յաշխարհական հոգւոյ խա ղաղ·
զի ոչ միայն ՚ի յաւէ ըղդա·
առ հարկաւորս ես անըղ քաղ:
Մեծ յօհաննէս ջրագ օծէ լոյն·
և մարգարէ մեծ բարձրե լոյն·
ձայն բարբառոյ յանապա տէ·
ըստ եսայեայ քարոզէ լոյն:
Մեծ յօհաննէս լուսմն ըստ Ճէ րին:
և ՚ի սկզբան քարոզ շնոր հին·
մեծ

մեծ կարապետ մկրտչին   հօր.
տնօրինական Ճանապար   հին ։
Ս̃բ յօհաննէս տաճար շնոր   հաց.
փայլականացայտ լուսով փա   ռաց.
ըզ Ճանապարհ կենարա   րին.
հորդօղ յոգւս բանակա   նաց ։
Ս̃բ յօհաննէս մեծ մարգա   րէ.
յաշխարհնէ և ոչ յաշխար   հէ.
եկեալ հոգւովն եղի   այի.
որպէս ասի յանապա   տէ ։
Ս̃բ յօհաննէս ձայն սաստկա   կան.
և վարդապետ Ճշմարտա   բան.
զանցեալ մեղանս ապաշխա   րել.
քարոզեցեր թարց լուեց   ման ։
Ս̃բ յօհաննէս բանիւ̃ իմ   րին.
քարոզ կենաց պատուիրա   նին.
Թէ ապարէք այսուհե   տև.
պտուղ զղջման ըստ արժա   նին ։
Ս̃բ յօհաննէս սրօբէա   նման.
հուպ եռանձնեայ ա̃ծու   թեան.
որ ըզ մաքրօղն ամենե   ցուն.
մկրտեցեր՝ի յորդա   նան ։

Սուրբ

Մե յօհաննէս հոգւոյն տե սող․
և հայրական ձայնին լը սող․
իսկ և որդւոյն մարմնացե լոյ․
յայտնի տեսող և մկըր տող։
Մե յօհաննէս երկնաթռուիչ հաւ․
թևաւորեալ գետնակա նաւ․
Իջեն օծեալն ած յի սուս․
դաւան թյ անճանե ցաւ։
Մե յօհաննէս բոյս ամլա բեր․
անմարմնական փօրայն ըն կեր․
ըղ մըկրտեալըն Իջեն փըր կիչ․
բարձող մեղաց գող ծանու ցեր։
Մե յօհաննէս հրաշազար դեալ․
Ի մարդկանէ գերազան ցեալ․
բանիւ բանին հօր ծոցած նի․
Ի ծնունդս կանանց մեծ կոչե ցեալ։
Մե յօհաննէս խոր քարո զիչ․
ըղ պատուիրան ած ուսու ցիչ․
օրինազանց անըզգա մին․
առանց ահի յանդիմա նիչ։
Մե յօհաննէս մեծ պաշտօ նեայ․
յերկնից եկեալ նորըն ադա մայ․

զոր

զոր կաքաւմամբ խնդրեաց 'ի մահ.
գլուխն և լկտին 'ի հերով դեայ.
Մէ յօհաննէս անգին տապա րակ.
յաղթօղ վկայ և նահա տակ.
վասն անաչառ քոյ բարբա ռոյն.
հեղին զարիւնդ իբր ընդ վը տակ.
Մէ յօհաննէս գուշակ փրկ չին.
և կարապետ նորա կըր կին.
նախ աւետող աշխարհայ նոյ.
ապա հոգւոյն որ 'ի բան տին.
Մէ յօհաննէս շնորհաց բաշ խիչ.
պատուագնելոյ աղաքի նիչ.
յուսով առ քեզ դիմեալ լոյ.
խնդրուածոյն կատա րիչ.
Մարմին քո սբ̄ շնորհիւ ըն դեալ.
և յետ մահու փառաւո րեալ.
ձեռամբ սրբոյ լուսաւոր չին.
'ի հայաստան երկիր բե րեալ.
'ի տարօնոյ կողմանս հա սեալ.
'ի յիննակնեան տեղին բնա կեալ.
յորմէ շնորհ միշտ ընձե ռեալ.
բաշխի որոց յուսով դի մեալ.

Սիւն

Սիւն հաստատուն հայոց ե ղեալ։
և պահպանիչ պորիսպ կանգ նեալ։
պարսպականաց ընդդէմ կա ցեալ։
մեր փոխանակ պատերազ մեալ։
Ընդ մեզ նշխար քո գոյե ցեալ։
մեր լուսաւորչին ՚ի ձեռն ա ռեալ։
՚ի յարարչէն խնդիր հայ ցեալ։
մի սաստ հերձուածք լիցին ա ճեալ։
Այս որ յերկնից բարբառ ե կեալ։
շնորհօք մարմնոյդ գերայս գեալ։
և յայտնապէս լսել լեալ։
Թէ խնդիր քո լիցի լը ցեալ։
Զաւատարիմ խոստմանն ե ղեալ։
ըստ աւելոյն և կատա րեալ։
զի ոչ հերձուած ինչ ընձիւ ղեալ։
՚ի հայաստան արմատա ցեալ։
Սակայն մեղաց մեր անձե ցեալ։
և յանցանաց Թիւ յաճա խեալ։
յարքայական Թագէն զըր կեալ։
և յիշխանաց Թափուր գը տեալ։
՚ի Թշնամեաց եղաք նե ղեալ։
և ներհակաց ներքոյ ըն կեալ։

՚Ի

Ի հայրենեաց տարակա ցեալ·
կամք տակաւին սատ և ան դեալ·
Որդ՝ զ մեւլանա մեր դիտա ցեալ·
և արտասուաց դետովք լը ցեալ·
սէ զամլորդիդ յաղէրս ար կեալ·
գոչեմք առ տէր դիմակս րեալ·
Զի մեր գոլով ախտալէ ցեալ·
ոչ ՚ի մաղթել համարձա կեալ·
ուստի զքեզ միջնորդ կա լեալ·
յայն որ ՚ի քէն մկրտե ցեալ։
Զի գթալով ՚ի մեզ դար ձեալ·
Թողցէ զ մեր չարիսն ան ցեալ·
և որք յօտարս եղաք ցըր ւեալ·
լիցուք անդրէն ժողովե ցեալ։
Դարձեալ ՚ի մեզ սէր ցամա քեալ·
և ատեցուածն արմատա ցեալ·
կցորդական կապ խզե ցեալ·
համայնք միաբանց ներհակա ցեալ։
Վերնոյն խոկումն անհետա ցեալ·
հեշտախտութիւնն առատա ցեալ·
բանականին նշոյլ շի ջեալ·
մանանայինն արծարծե ցեալ։

Ոչ օրինացն զգուշա ցեալ.
Թէ զի՞նչ արդեօք մեզ պատա՞հի րեալ.
այլ լրատ կամայ մերոյ եր թեալ.
զ գեհենին ահ մոռա ցեալ։
Որդ՝ այսքանեօք երկրատու ղեալ.
և այլ բազմօք թշուառա ցեալ.
՚ի յաղաչանս առ քեզ ե կեալ.
որ ՚ի տեառնէ ես գովե ցեալ։
Նիւթականաց գերազան ցեալ.
աննիւթ գոյից քաղաքակ ցեալ.
Նոր հերկեաս հոգւով մաք րեալ.
Նախարագուշակ և առա քեալ։
Լեր բարեխօս առ յոյսն օրհ նեալ.
եւ՛ ՚ի բնութիւնն երանե ցեալ.
զի մեզ շնորհի՛ն անդրէն զար ձեալ.
տայցէ հոգի զգօնա ցեալ։
Որով լցեալք ՚ի միտս ե կեալ.
յանբան մտաւանցըն հեռա ցեալ.
բանականին զջահ վա ռեալ.
և միշտ նովա՛ւ զմեզ գրնը նեալ։
Ըզ նոր պատուէր փրկչին պա հեալ.
զպատուաքենլոյն ընդ նոյն յա րեալ.

զըն

զընկերն անձին հանգոյն սի րեալ։
որ է նախկին պատուէր տը ուեալ։
Այսպէս լիցուք միշտ եռա ցեալ։
գործոց բարեաց նախանձ կա լեալ։
որով փրկչին հաճոյ գը տեալ։
արքայութեանն արժանա ցեալ։
Ամէն։

Նորին պարծեալ առ սուրբն Յօհաննէս։

Ի յարդանանէ՛ մաքրագար դեալ։
ձայն բարբառոյ անուանե ցեալ։
սբ՟ յօհաննէս ՚ի ծնունդս գերազանցեալ։
Պատրաստեցեր յոգիս մաքրա կան։
զՃանապարհն արքայա կան։
սբ՟ յօհաննէս ՚ի ծնունդս գերազանցեալ։
Ամուլ ծերոյն յորովայ նէ։
ծանեար զբանն ՚ի սկզբա նէ։
սբ՟ յօհաննէս ՚ի ծնունդս գերազանցեալ։
Ղամբարափայլ յառաջըն թայ։
ծագման մեծի լուսոյն կե նայ։
սբ՟ յօհաննէս ՚ի ծնունդս գերազանցեալ։

Տնօրէ

Տնօրէնութեան ած որ   դաւոյն
    մեծ մարգարէ յոյժ գերա   գոյն·
    սբ յօհննէս ՚ի բնութէս զերազանցել։
Արուսեակ սբ և անքա   տակ·
    արեգակնան ծագման գու   շակ·
    սբ յօհննէս ՚ի բնութէս զերազանցել։
Մաևով ուղտու ծածկեցեալ   քոյ·
    լցեալ շնորհօք հոգւոյն սրբ   բոյ·
    սբ յօհննէս ՚ի բնութէս զերազանցել։
Ապաշխարել ջուրբ քարո   զօղ·
    օծեալ բանին զատուն անմա   նօղ·
    սբ յօհննէս ՚ի բնութէս զերազանցել։
Բանից մաքրօղն ած փա   ռայ·
    հայցէր մաքրել ՚ի քոյ ձե   ռայ·
    սբ յօհննէս ՚ի բնութէս զերազանցել։
Ո առաքեալ և մարգա   րէ·
    մեզ յարաժամ օգնեա՛ յերկ   նէ·
    սբ յօհննէս ՚ի բնութէս զերազանցել։

Նորին չեփնեցելոյ առաջեալ Սուրբն Գրի-գորիս Լուսաւորչին Հայաստանեայց։

Ի վերնական լուսոյն յաճէմ պատա-ճեցեալ. իմաստութեամբ նորին խնկապէս լցեալ. Ճառագայթ անա-ղօտ յերկրի ծագեցեալ. տէր սուրբ գրի-գորիս հովի՛ւ ընտրեցեալ։

Պատմաբանող բանին կենաց մեզ ցուցար լուսաւորիչ հոգւոց մերոց յայտնեցար. անյաղթահարելի արձան կանգնեցար. տէր սբ գրիգորիս երկնաւորիդ կամաց։

Աղանց հիւսիսայնոց օդ. դարձնանաբեր. որ խոր ՚ի հարաւոյ ջերմաբար եկեր. զլու-ցայպաշտութե սառուցս հալեցեր. տէր սբ գրիգորիս և մեզ հրնչօղ լեր։

Ղեկավ նպաստութե գերազօր հոգւոյն. հետեւեցար հոգւով ուղղակի ուղւոյն. որով օթեւանաց հասեր բաղձալւոյն. տէր սբ գրիգորիս այր սբ գերագոյն։

Տաւիղ քաղցրերգական և երգ հրաշա-գան. անձանց մոլորելոց գոչումն աննման.

որում

ջրուն վերնականաց բազմութք տենչանօ.
տէր սբ գրիգորիս շնորհալից ձեռան.
Ընդունեան դիմամարտ խաւարասիրաց.
Թալալիտոլթ անկարակած Նիպատերազմաց.
գայլուն փախուցիչ դիմեցման դիւաց.
տր սբ գրիգորիս կործանիչ բագնաց.
Սիւն եղեր կառուցեալ յերկրէս երկ
նահաս. որ գնոր ժողովուրդ զոր մեշտ
ստանաս. Նվեր հանեալ յերկինս անն տյ
տաս. տր սբ գրիգորիս սանդղոց ասպաս.
Աշակերտաց փրկչին ընտանի քատակ.
հայաստան աշխարհիս արի հեղինակ. հա
մայնից ուղղոյն մշտաջան մշակ. տէր սբ
գրիգորիս հայր բազմազաւակ.
Բենատեսիս նորոյ ահարօն երկրորդ. քա
հանայ բարձրելոյն և մեզ առաջնորդ.
Մեծի հովուապետին կարգեցեալ յաջորդ.
տր սբ գրիգորիս հմտակրօն որսորդ.
Եւ հայր մեր հոգևոր դաստիարակ ձգմանց.
համդոյն և նրմանակ երկնաշահ փայլ
մանց. դատար անհասանելի հողանիւթ
անձանց. տէր սուրբ գրիգորիս հրա
կող.

կօղ դերազանց։

Ունօղ՝ն սբ̃ մարմնոյդ փառուցանմահից։
զօրական զինուորեալ արքային երկնից։
նահատակ արժանի բիւրուց գովեստից
ով սբ̃ գրիգորիոս զմեզ լուսով լից։

Ի լուսեղան չարչարանս վշտակիր մար-
մնոյդ։ այրեալ զարմանազան պատուական
գլխոյդ։ անտեսից հիւսեալ ցանկացան
տեսոյդ։ թաղձամբ և մեք որդիքս հայ-
րական գրթոյդ։

Մեծ վկայ քո̃ որդւայն ծխածնի։ ջախօղ
գլխոյ չարին անդրընդականի։ տուիչ օձա-
կոխ զարմին ՚ի քեզ գտանի։ յաղթահա-
րիչ չարեաց նիզակ կենդանի։

Երիթայեալ անդւիս մեղմածաւալ ցօղ։
պաքեցելոց անձրև զովացուցանօղ։
հոսան պարթևազնեայ յեդեմայ ելօղ։
ջուր կենաց հանապազ մեզ արբուցանօղ։

Մարգարիտ լուսերանգ արփիագունակ։
՚Ի հայաստան գլուար շնորհազարդ պար-
ռակ։ ընդունելիչ որդեկայս կաթնաբեր
երակ։ մեզ մանկութն̃ դայեակ և դաս-

տե

տխարակ։

Նահանգայ դելյամոլ նըռեմայելոյ. և
չարաշուք միգով խաւարայելոյ. քարտ
ղեկցեր զա՛մ հանուրց եղելոյ. չերկու-
ցեալ ՚ի ժամնեայ դագանայելոյ։

Նդորմ քո նորաաքանչ արեգակնածագ.
և ձայն քո գեղեցիկ հոգերգող նըռ՛ագ.
որ կոչեցեր ըղմեղ արագ ընդ աղ՛ագ.
արարչին համայնից լինիլ երկրպագ։

Բանին հօր անմահի որ է առ մարմին.
և նովիմբ սնեռեալ զենա՛ ՚ի խաչին.
եղեր չարչարակից հեռեեալ ձայնին.
Թէ Թողաք զա՛մ լըստ երկրականին։

Անդըստին ՚ի բընէ պաշտօնեայք էին. և
թարեկարգ ծառայք կամայ արարչին. ոչ
փոխեցեր ըղ փառս նոյն իսկականին.
տալ անահտականի զաղիր պատկերին։

Նունադոյ Եւթեան կամարար ընտիր.
խաչեցելոյն խաչի՛ ըղհետ խաչակիր.
յանձն առեր չարչարիլ նահատակըրդ-
ժիր. և մեզ յապաշխարութ յօգնել փու-
Թայիր։

Զու

Գունագեղ կարմրորակ չըքնաղ մարտի֊
րոս· Հեղլով իբր ըզվարդ զարիւնդ
յորդահոս· 'ի պարծանս արամեանց հրա֊
չակեցեալ գոս· գեղեցիկ շուշանիդ տէր
գրիգորիոս։

Որ ինչ մերնէ կարեաց որքան կարա֊
ցուք· ըզքոյին չարչարանս 'ի համար արկ֊
ցուք· բայց զի՛ չեմք բաւական՝ համա֊
ռօտեսցուք· գեղեցի"։

Վերամբարձ քոյ ձեռաց յետըս կապե֊
ցին. և զայն երախակալ 'ի բերան եգին.
որով կենայրն բան մեզ վարդապետեալ.
գեղեցիկ շուշանիդ տէր"։

Երջանիկ բեռնակիր ծանրութեց եղեր·
զ շուաշիղս աղին ողամբ քով բարձեր·
որով զանհամութիւն մեր համեմեցեր·
գեղեցիկ շուշանիդ տէր"։

Սատակագոյն հարեածոց ընթակայացար·
բառնալ ըզմեր տագնապս որք 'ի մեզ գոն֊
յար· ըզգելոց 'ի վերայ կըրծից ընկալար·
գեղեցիկ շուշանիդ"։

Տևողիր տանջանաց առանց կասեցման·

'ի

՚ի կապարանըս կրծից յոր կայր գեղարան՝
զըժըմբուակ հըմարիւքս ծորեցին պարան.
գեղեցիկ շառաւիղ տէր գրկօրէնս.
Արտասանաւ այնու զոր ՚ի սիրտ արկին.
առ ՚ի բարձրաւ՛անդակ տանիւն բարձին.
որմիզն աղաղակեց որ յայնըմ՛ տեղին. գե-
ղեցիկ շառաւիղ տո՛ր գրկօրէնս.
Նայէր համբերելով ՚ի նոյն տոկայեալ.
եօթնեակ անուրբք մեքենայիւք պնտե-
ցեալ. եօթամբ նետիւք խոցեցելոց բռ-
ժիչ լեալ. գեղեցիկ շառա՛.
Ապառամասիրտ արանց խըստայ մատ-
նելով. այլեւս կախեցին զ սէրդ տատամբ
միով. ՚ի ներքոյ ջարահատախբ. Ծրխանե-
լով. գեղեցիկ շառա՛։
Նայգուզի այս խոտպանի և փշաբերն.
ստոլագլուխ եղեր ողկոյզդ ըղձալի. եր
կիր քոյդ ընծայօղ ցընծայեալ բերկրի.
գեղեցիկ շառաւիղ տո՛ր գրկօրէնս.
Շառիղդ ՚ի վեր ելից հարար տանջանօք.
յարանց տասանց սաստիկ բըոք դալարօք.
այնց եւ առ տոկայեր անուրբք եօթ-
նեկօք

Նեկօք. կենդանի նահատակ տր̅ գրի̅ ։
՚Ի յուսոյ տըրդեղից փառք փայլերփնա-
կան. տըղրածեծ առնելոյ չեղեր դժմարան.
յորմէ մասունք մաքուր մարմնոյդ ջար-
դեցան. երինջ խողխողեցեալ տր̅ ։
Նարդոսդ երանելի ՚ի կախաղանին. ան-
ոչ ինչ համարեալ ըզ գանս նոցին. խօ-
սէիր հանապազ զբանս աղօթին. աղա-
նի քաղցրաձայն տր̅ գրիգորիոս ։
Եղև դարձեալ քերել կոճեղս երկաթից՝
առնել ըստ ոլոքի խոցից քոց ոտից. և
զլխտել առ նոքօք պաշտօնէից դից. պա-
հօլ ուխտին կենաց տր̅ ։
Ցըրտոյն դժնդակմանց համբերեալ արծնց.
դետօրէն ՚ի ծայրից ոտիցդ մատանց.
որով լըճանեցաք յանմահութեց. աղտե-
ղութն մաքրիչ տր̅ գրիգորիոս ։
Երկնաշաւիղ թաթք ոտից քոց մաքրական.
զբևեռւինս երկաթային ընկալան. իբր-
ըզ դարաստ յորով բերելք ծաղկեցան.
հոլիս շուշանազեղ տր̅ գրիգորիոս ։
Աստանդելով զանքին վէրկայք արար-

չին

ջին. առեալ ընդ ձեռանէ՝ 'ի շուրջ ածէ-
ին. ոտխյդ արխանք զերկնից ուղղանէին.
քրտնահոս պարտիզպան տր̃:
Վարխն յուսոյ անեղծ փառայն որ ան-
զրաւ. մարմին քո կերողաց առաջի ար-
կաւ. զլուխ քո պատուական կրուփահա
րեցաւ. հեղամիտ ազատնի տր̃ գրից:
Ահ զի եմ յամրային ըն խոր նիրհելով.
իբրև ընդ սալ դարբնաց ապրնդուստ զո-
րով. վերականգնեա ընդ դևս որսայսեց-
մամբ քով ում խարիսխ ամրութե տր̃:
Տէ դու խնկ արթնօրէն ըստ քոյ ան կոչ-
ման. մըտեր 'ի մեծ հանդէս քաջամարտու-
թե. յանեցեալ ան գլխոյդ մամլօք հիւս
նական. Թագիւ պրսակեցեալ տր̃ գրի:
Առանել մարտուցեալ Ջակառօղօրէն.
առեալ 'ի յունչս քո փող եղեգնեղէն.
Թափեա ընդ մեզ նոյնա 'ի չար գայլնէն.
վահան նետասխորտակ քաջ ըմպառազէն:
Մատամբ կենաբաշխին զանձդ առ այս
հեցեալ. աղքորակ և քայանս քրմաւ ըն
կալեալ. ընդ ծուղակ գոռոզին անդ ես
աներեալ

աճեցեալ. նշանակիչ մըթին քաջ ըմպա
ռազէն.

Բերեալ պարկս օւլէննիս անդրէն մար
թելով. լցին զայն թուլագոյն հընոյն
մոխրով. յորմէ տագնապեցար վիրայդ բազ
մադով. վխմաբուն մենամարտ քաջ ըմպա
ռազէն.

Զրքնաղիդ 'ի գըլուխ զայն պարկ ազու-
ցեալ. զորոյ և զ բերանն 'ի փող քո կա-
պեճ. յաճուրս երկեւանեայ այնու համ-
բերեալ. անտանելեաց տարար քաջ ըմպա
ռազէն.

Արշամամբ հեռաւոր երկրին աճեռեցը.
ստնապիրկ տանջեցար լինել երկնագնայ.
լցած զ կապ քարշեցման խմոց յանցանաց.
մ՛վ խղչիչ կապանաց քաջ ըմպառազէն.

Փառս մերոյ փրկութեան զանպարտու-
թրոց. կախեցին գլխիվայր 'ի տանջարա-
նոց. գընելով ըզ ձագար 'ի նըստոյ տե-
ղւոջ. յոգնայյան կըրկինք քո քաջ ըմպա-
ռազէն.

'Ի յորովայնդ տըկան ընդունելով ջուր.
ջերջու

ջնջեցեր առ՚ի մէնջ զմեղայլըն հուր·
սրբեա՛ ըզմեզ յաղօթս առնելով մա-
քուր· զօրեղ ըսպեղանի քաջ ըսպառա-
զէն·

Լերանց վեհագունից երից քառեկից·
դալով համահանգոյն և չարչարակից·
քերըեցա՛ք հող քո սրբ՚ի կարծրատանջից·
քերանօք երկաթեօք քաջ ըսպառազէն·

Ոռոգան վայրք համայնք յարենէ կողից·
ո՞վ ոք քատակեացի այդ մատըռվակից·
ծարաւեցեալ բաղձանք ոսկեայ բաժա-
կից· վըտակ յորդախաղաց քաջ ըսպա-
ռազէն·

Արկայդ բազմաչարչար հագուցդ անմա-
հից· գերիվերոյ գըտար զանից եբանոսից
ուսոյն վերաթևեալ 'ի կամարն երկնից·
հրեշտակ հողազանգուած քաջ ըսպա-
ռազէն·

Ապստամբից ըզ հեղդ ապստամբ վար-
կեալ· վերըստին մտ քո հընարս խմայէր·
թէ ինչ կերպիւ՞ արդեօք լինիս կասե-
ցեալ· 'որ պատանէհ պինդ սուսյար արի

եա

ես արի։

Ուահահորդին մարդկան որ ասաց չըս-
ճեալ. տատասկըս երկաթիս բերել հըս
մայեալ. առեալ ածին քաղմօք սակառօք
լցեալ. յորոց ոչ ինչ երկեար արի ես
արի։

Սարսուասիւ Թանձրախիտ ՚ի գետնի
ափուեալ. ըղըձեստ անպայտ գաւնից
խորտխասալով հանեալ. ՚ի վերայ տատաս-
կին մերկ Թաւալեցեալ. արեամբ շաղա-
խեցար արի ես արի։

Ո՛չ ոք յերկրաւորայ քեզ նըմանեցեալ.
և ո՛չ ոք քաջապէս քոյդ կըրեց տուրեալ.
զի առ ղի ՚ի մարմնոյդ ողջ չէրևեցեալ ընդ
գուլուղին մարտեար արի ես արի։

Իւծել և վշտակիր մարմնով զօրացել.
յուսով ըզ հաճատոյն դըղեակ կառու-
ցեալ. անուն Ժ խորամանկ օձին մարտու-
ցեալ. յաղթօղ երևեցար արի ես արի։

Բարուն. ոյդ սԲ ծընգայ որ մէջտ ծընրա-
դըրեալ. կապիճս երկաթեղէնս դառնա-
տանջս արկեալ. և ուռամբք լըճարօք

աս

սաստկապէս հարեալ. Նիզակամարտ աս
պար արի ես արի:

Բարձեալ յետ այնորիկ 'ի կախաղան ալըր-
կեալ. զի լիցին ծունգք նորա առ յօշե-
ցեալ. զանուրս երիս վշտօք 'ի նոյն ժուժ-
կալեալ. կարի արձանացար արի ես արի:

Նըրբահայեաց ուշիմ 'ի վեր վերացեալ.
սիրոյն միոյ սիրով լուսար կիզեցեալ.
պատարագ. մատուցար արի ես արի:

Գուն գործողիդ ջլնիչ կապար հալե-
ցեալ. ջերմաջերմ իբր զ ջուր զմարմնովդ
հեղեալ. յորմէ առ հասարակ եղեր այրե-
ցեալ. և ո՛չ այնու մեռար արի ես արի:

Րամկաց չարչարողաց կարի զարմացեալ.
'ի վերայ վկայիդ որ ընդդիմացեալ. նա-
պարխոզ մարտին հոգւով զօրացեալ.
արեամբ պսակեցար արի ես արի:

'Ի սոյնպիսիս տեսել առ լոյս հողածնի.
և յայսքանեաց վշտաց մնալ կենդանի.
ո՛չ է գործ երկրայնոյ այլ վերնականի:

Գորովագութ հովիւ հայր մեր հոգև
որ. ԺԵ փրկչին ներկեցար դունեալ 'ի
թասոր. յետ այսքանեացս իջեր 'ի վիրապըն

խոր

խոր․ ընդհանրութի՛ դի՛մաց առնել վիճա
կոր։

Ուրախայան ցլնծմամբ բանակք հրեշտա
կաց․ ճշ․ քոյին ձգնութս խորատակրօնակաց․
ամօք երիւք հընդօք ներ թունաւորայ․
կայեր անմարմնաբար ուղղութե մըրայ։
Բախանամք հանապազ և մեք ցընծալով՝
դքոյին յիշատակս տօնախըմբելով․ բա-
րեխօսեա առ տր զմեզ միշտ յիշելով․ և
թողութի մեղաց մերոց հայցելով։
Ի վերայէն եղեալ ողջ անապականն․ յաղ-
թելով բանսարկւին յանձնման․ ըզ խոդա-
ցեալ արքայն որ եղեալ անբանն բոժընհ-
կեալ դարձուցեր յիւրըն կերպարան։
Ուստի ՚ի հաւատալ մեծին տրդատայ․ ՚ի
մշ երրորդութիւն լոյսըն գերակայ․ ան-
թիւք մըկրտեցան ՚ի գետն եփրատայ․ յա-
նուն խաչեցելոյն ՚ի մշ գողգոթայ։
Այսն այս շարունակիս շարադրող գեղիս
աղաչեմ (իլամեջ) թիւ թըրականիս․
ով զարդ հայաստանեայց և հովիւ հօ-
տիս․ առաջի անմահին միշտ յիշեսցես
զիս։

Ցիշ

Յիշատակարան Պատմագրութեանս։

Ի թուէն ռյ մեք նուաստ ծառայքս
նորա՝ Գրիգոր, և Յօհաննէս,
ապաշխարօղքս որք աշխատարանին՝ զկնի վախ
ճանեցման երջանկայիշատակի ճգնազդեցի
առաքինասէրի և առաքելաշաւղի հօր
մերոյ տն Վարդանայ ածաբանութեան բա-
բունապետի՝ և տիեզերալոյս վարդա-
պետի։ հողմակարմամբ իբրու եղեալ
տարաքեցին՝ ի բնիկ գեղեցկայարդ սրբի
աստարա նշանաւոր բարձրահամբաւ մեծ
է համալսարանէս մերմէ։ որ է ՚ի չորրորդ-
մասինն հայոց ՚ի գաւառին խոզձ, ՚ի տե
ղին սարնոյ ձոր, կերտեալ ՚ի բդեշխայն
արծրունեայ։ որ անուանեալ կոչի բաղէշ։
՚Ի սոյն ածապահ քաղաքի շինեալ ՚ի
վիմածիղ բլրոջ գագաթան ածաբնակ
ուխտս՝ երկնաքաղաք առագաստ՝ խորհր
դական խորան՝ և շնորհաբաշխ տաճար՝
յանուն հինգերորդ սրբոյն յովհաննու կարա

պետին

գետնին։ Սահմանաւորեալ արեգակնա-
ծագ կողմամբն զարմանաշար աղբերակօք
կարկաչահոսիւք և ծաղկապաճոյճ փոքր
պարտիզիւ։ Իսկ յարևմուտն՝ ծիծաղա
ծաւալ երկարաշու վիմաբուղխ յորդըն
թափիւ գետով, և թեկնէթէկ հեղա-
քայլ առուիւ՝ ոլորտախաղացեալ առ-
հարաւով, գեղաւորեալ ծառաստնկօք
պտղաւէտիւք։ Իսկ 'ի հիւսիսոյ առ-
մուտն արևու՝ և բարձրաբերձ տամբք
քրիստոնէից՝ հզաւորեալ շիրմիւք հա-
ւատացեալ ննջեցելոց։ Զայս ամ վանքս
մեծ անուն՝ 'ի հիման նորակերտել կըր-
կին սրբատաշ կրամած խաչակառ կա-
թողիկէիւ և րախսատեա, բնակարանիւք
աշակերտական գրովք և Ջոխ զարմանալի
վարդապետական պէս պէս մատենիւք,
եկեղեցական զգեստիւք, և բնաւին ան
թերի ինչօք և սպասուիւք զարդարեալ սպա
կեալ տէր վարդապետ գերընտիր հայրս
մեր վերոյգրեալ։ Ի՜ զի թէպէտ գոն
յայսմ տիրախնամ քաղաքին այլ վանորայք
չքնաղք

ջքնաղք և եկեղեցիք հոյակապք և գըմբէթունիք ծաղկեցին 'ի ձեռն բարեպաշտութեան միաբանից եւ կարգաւորաց որք 'ի մերոյս վերոյիշեցեալ վարժապետէն և որք յայլոց, զորս ամենեսին պահեսցէ տր̃ հաստատս, սակայն սա նախապատւ̃ և անդրանիկ գոլով կարգաւորելով և կառավարելով զնս̃ գլուխ և նախամեծար քարոզի. Քանզի սա է երևելի գերագանց դաստատուն և դամբարան մեծաքանչ րաբունապետաց.

Որ և մեծաւ շնորհատւութբ̃ սբ̃յ տաճարիս այսորիկ՝ սբ̃ վարդապետն բասիլ լուսահոգին ալբակեցի՝ եգիտ զգիտութն̃ սրտաքնոյ զշաւիղ. և հաւաքեալ զաշակերտս յոլովս ուսուցանելով զհին կորուսեալ և զնոր գտեալ զ չքնաղն իմաստութի. և նոքօք զայն լուսահետ գիտութիւն 'ի մէջ ա̃մ ազգիս մերոյ առաքինեց. որպ̃ և վկայեն քաջաջան պատմիչն մեր առաքել վարդապետն. Իսկ 'ի թւաբերութես մերում. 1154 ամին

ելից

ելից տր̄ և ուսուցիչ հայրս մեր քաղցրա-
քարոզ և համեղաբան զիւրոյ պանդխտու-
թեան ժամանակն. և չ՟եալ նորին մարդն
ներքին առ այն որում ՚ի Մանկութենէ
փափաքէր. և անփոփեցաւ մաքուր մար-
մին առն սրբասիրի յիշման աւ՟ուր լու-
սաւ՟որչին ՚ի վիրապն խոր՝ փառաւ՟որա
հանդէս և յոքնապալատ աղօթիւք ՚ի դամ-
բարանի ներ յատակի սոյն սր̄ տաճարի,
առընթեր վերոյ ասացեալ վարդապետին
բարսղի, ըն̄ այլ համակարգագլուխ րա-
բունեայն։ ուստի և հանգեաւ ՚ի յոքնա
վէշտ աշխատութեանց զորս կրէր սակս
բազմակերպ եկեղեցեայն. եթէ յայլա-
սեռից և թէ ՚ի մերայնոց ամբարտաւա-
նից, և գոռոզակրոն ինքնահաճից։ Որք
նախանձէին ըն̄ բարեհռչակ աշխարհա-
լոյր անուն նորին, և ըն̄ քաջանշոյլ լու-
սակրօն վարս նորա։ Եւ մանաւանդ ըն̄
աղբիւրասարաս ա̄ծատուրն բեմբասացու-
թ̄ի. որ և է սովորութ̄ի բնականայես
և յայտնի բարձրայօնից մերոց։ Եւ յետ
որոյ

որոյ վեհազան հովուիս մերոյ տն. ՚ի տէր
գնալոյ՝ ցրուեալ ցրուեցան պատրիկք ողջա
միտք և եղեն յիբրու տասատանման· մն զի
գտաւ ոչ է̄ մխիթարի յետոյ, որոյ վասն
և որդիքս հայրենամեռուք եղաք ՚ի վարատա
մանն. լքեալ և ուժգին արտասուօք որբա
ցելոյս դէմք՝ դէմ եդեալ յերկիրն տա
րօնոյ. չուեալ և անտի եւկ յասպահունիս
և անտի ՚ի վաղարշակերտ գնալով ՚ի վիշա
պաձորն կոչեցեալ ուխտ սրբոյն Թաթլոյ
և վարդալ։ և անտի անցանելով զգաւառեղե
նեօք և գիւղօք մինչ ՚ի վանքն հոռոմայ։
և աւ. եալ անդ դադարեալ իբրև չորս ամ
ութե̄ տաճարին սրբոյ մեծին յօհաննու
տեսաք ոչ սակաւ զմարդասիրութիւնս
աբ̄իւս և յայլոյն եկեղեցեաց ՚ի գնալս
մեր տ̄մ։ յաւէտ և զհրաւէրն լեռլին՝
եթէ կայցէք սմա որոյ զվարձ ամենից
տայցէ տր̄ աւուրս։ և եկեալ անտի յանձ
նելով զմեզ տն̄ տ̄յ և կարապետի նորին
սրբոյ՝ դարձաք առ ընդ կրունկն զի ոչ
դադարէին, սկրաք մեր փղձկալից։ և
եկեալ

եկեալ Հասաք 'ի չարչարանս մեծամեծս գիւղին. Արդ՝ եղիցին օրհնեալք քահանայք և ժողովուրդք սիրելի տեղւոյն և ազնիւ երկրին այնորիկ. ընդ որս և ընտանորեայք որ զհոգի կարապետ եպիսկոպոսին մերագիտողի սրբոյն գլակայ լուսաշէն վանից քանզի կարի սիրով ընկալան զմեզ ժողովելով զմերս ստացութիւն և խնկ յետ որոյ աւուրց ինչ անցելոյ առեալ զմեզ բարեպաշտից ժողովրդոց տարօնոյ համայնից տանելով զմերս նատութի յերկնատիպ սրբօբէայար լուսաւորչակերտ ուխտն սրբազան ընդ հովանեաւ բարեբաշխ շիրմին մեծի մկրտչին յին քին: Ես իբրև մտաք 'ի ձորն ընդ լուսանալ առաւօտուն և 'ի ծագել արեգական՝ և մեք սկսաք զարեգակնն արդարութեան. երևեցաւ և նոյնժամայն սքանչելագեղ և լուսաճաճանչ ահեղահրաշ տաճարին սրբոյ դեմ. որ հայի հանդէպ մամիկոնեանն դաշտի և տարօնոյն բաժնի: Ես մինչ զայս այսպէս տեսաք 'ի

հոգի

հոգի բերկրեսցուք և արտասուախառն եր
կիւղիւ լցաք։ և բարձեալ զկականս մխա
բանութե հանդերձ ՚ի վերայ երեսաց մերոց
անկաք․ ընդ նմին և զոտս աղաչեցաք հա
ւանել ՚ի թիկունս տկարութեն մերում։
Եւ զկնի իբրև հասաք ՚ի տեղին խնամակ
նեան՝ լցաք անպատմելի խնդութե, որ
և զոտս օրհնեցաք յաղթողական օրհնու
թե, որ եղև մեր յոյս։ Իսկ զկելերոյ մե–
րոյ զեղանակ և զչափ՝ գխօսս տր անթե
րի, և ծառայն իւր ազնիւ կարապետեա
նք։ որոյ բարեխօսութեն փրկեսցի զմեզ
յամէ և փրկեսցէ։ Այլ արդ՝ թէպէտ
տեղւոյն վայելչութիւք գեղեցիկք գոլով
յոյժ՝ եթէ ոչ շնորհաբաշխ և քուսա–
կազմ շիրմիւքն՝ քրօբէաձեմ ահընկէց
հրէշտակախումբ տեսակօք տաճարայն․
որք զտեսօղսն իսկոյն ածեն յափշութի․
զի ունի և զգեղեցիկ մայր՝ գեր քան ըզ
լիբանան. պատեալ անուշահամ լեռնա–
բուղխ աղբերակօք և երփնագեղ գոյն
զգոյն բազմօրակ ծաղկօք չքնաղապէս

պար

պարզապատճառութեալ․ որպէս գիտաք լուսաւոր ձոյլ կերպարեալ ձեռամբ արփիաճառագայթին մերոյ՝ ՚ի վեր ամենայն նշխարաց սրբոյն յօհաննու․ և յանուն նորա որ զկնի սըն մօր՝ է պարծանք և գագաթն սրբոց ամենից և փեսայ յարևելից բազմեալ ՚ի լեառնն քարքեոյ, ձայն բարբառոյ և մկրտիչ Քրի, քաղցրահնչօղ գարնան տատրակ հրաշիւք յամլոյ ծնեալ որոտին զաքարիայի քահանային՝ և օրհնեալ պտուղոյն եղիսաբեթի, յովհաննէս մեծն և փառաւորն ։

Այլ զմարդոյ անգութ լինիլն և զարիւնս մեր ծծելն անասելի է ։ քանզի սատանայ․ որ բնիկ ներհակն է բարեկարգութեան՝ ՚ի մարտ ընդ սրբոյ տանն այնորիկ իւրովքն համախոհիւք․ որք գիշատէին զմեզ ներղէին և տառապէին․ ՚ի մայրս և ՚ի ծերպս վիճաց փախստական առնելով մաշէին զմեր կեանս ։ և լնուին զլանելիս մեր դառնակսկիծ բանիւ ։ Իսկ զգազանացեալս զանյագ և զանիրաւապէս տու-

ժամն՝ ի գիր ոչ կարեմք արկանել։ Նաև զմեր ողորմելի լինելն ՝ի դրունս այլասեռից և օտարաց գիւղորէից։ Եւ զայս ոչ միայն յանհաւատից կրեմք, այլև ՝ի մեր ազգէ. որպէս է բարք մեր։ Զի յորժամ տեսանեմք զոք ճգնաւոր գնայիւք՝ գիտութեամբ՝ բարեկրօնութեամբ և լուսաշաւիղ գործովք, ոչ միայն ոչ կամիմք բերել յանձին զբարի նախանձն և նմանիլ վարուցն նոցա, այլ ջանամք և զայնս խակ խափանել յայնպիսի գնացից։

Եւ այսպէս երբեմն ՝ի հաւատն դնեմք արատ, որպ ասէին զումեմնէ սրբոյ թէ ծոյլ է. և երբեմն զկարս անուղիղս համբաւեմք զնոսա ունիլ։ Որք զգերանն որ յաչս մեր ոչ տեսանելով՝ ՝ի վերայ դիտանոցն եղեալ զայլոց աչացն զշիւղն փորով ազգեցութեն հրապարակեմք, անկանելով մեղաց ՝ի վերայ եկեղեցւոյ և վանորէից. տերատեաց գոլով և սրբամերժ։ Մինչ ընդ հայրապետն մեր և զմայրն հաւատոյ ընդ կաթողիկէն մեր՝ ՝ի ներքոյ պէսպէս փոր

ձուց

ձուծ և վշտաց ոչ զանգիտեմք արկանել։ Արդ՝ եթէ ընդ գլխոյն մերոյ այսպէս առնեմք՝ զանդամն զինչ։ զհովուին անդամ գիշատեմք որ է մեղանչումն ընդ դէմ հոգւոյն այյ. ո՞ւր մնայ թէ զդաւինան։ պատճառելով զպատճառս մեղաց՝ թէ ազգական եմ անցելոյն և կամ թէ փոքրաւորին. և այլք թէ գաւառակից եմ նմա։ Թողումք զլափլիզօղսն միշտ. որք վասն միոյ դահեկանի զմեծ և զհաստատուն վաճառեն։ Եւ ոմանք անձամբ կարգաւորք՝ շրջին տանէ ՚ի տուն և պատրեն կեղծիւք զպարզամիտսն և զշեղջակուտեալսն մեղօք։ Սոքա են որք զսբ եկեղեցիս և զվանորայս արկանեն ՚ի ներքոյ հարկաց և տոկոսաբարդ պարտուց. այրս անարգակաց առնելով։ Սոքա են կարապետ նեռին և աշակերտք դերաքրիստոսին. որդիքաքարեան, կողոպտիչք տաճարին այյ՝ քակտիչք խաղաղութե և բորբոքիչք խռովութե։ Ըյսոյիկ պատճառս զինչ, եթէ ոչ փառասիրութե

նախանձ

նախանձ և ագահութիւն։ զայս ծրելով զմեզ դատեմք և ո՛չ զայլսն։ զի՞ կայ մեր և զարտաքինսն դատելոյ։ Որոյ ամենից տէր այց առասցէ. և զբարիսն օրհնեսցէ զօրացուսցէ. որ գիտէ զամենայն տնօրի-

նել ըստ իւրում կարգի։

Նմա փառք և գոհութիւն։ Իսկ 'ի հազար հարիւր յիսուն և հինգ թուականին նորոգեցան սապէրն սրբոյ կարապետի գեղեցկայարկ տաճարին, և սրբոյն ստեփաննոսի։ 'Ի սոյն ամի սարգիս վարդապետն՝ որ էր 'ի մեր դաստանէս, այր խոհեմ յոյժ, և քաղցրաբարոզ, նորոգեաց սրբատաշ քարամբք կրամածիւք զեղլդոտի կուսաւո՛րչաշէն վանայն զագերն հանդերձ այլովք շինուածովք։ Եւ՛ անընդունակ լեալ 'ի համանմանեաց վերոգրեցելոյ՝ զբովանդակ շինուածոյն ծախսն ինքն հոգայ և դարձաւ յառաջին վանսն մեր, և անդ փոխեցաւ առ բաղձալին իւր. որոյ հոգւոյն տէր ողորմեսցի. և դասեսցէ ընդ սրբս իւր։ Եւ այսո

դա

զլաւ օրէնայ կեանս դառնատխուր դժնմօք և միշտ փորձութբք անցուցեալ՝ կայաք յոյժ տառապանօք. զմոխիր իբր զհաց ուտելով և զըմպելիս արտասուօք խառնելով։ Սակայն ոն միաւք՝ և ոչ կարա ողէտին իւրոյ շնորհ. զի թէպէտ մեք այսպէս՝ այլ զօրութին այ՝ օգնէր յամե. և արքոյ տանն իւրոյ անձէր օրըստօրէ

վայելչութին պայծառութի։

Եւ կեցեալ մերս տառապելութի ըստ այսմ իսկ եղանակի ոչ գրեցաք՝ էհաս ՚ի թվն 1158։ Եւ էր տկարութի ՚ի հայր յրն առաջնոյ մերս դաւաղանի, զի ՚ի ձր մեռանայլին եղանակին շրջէին աշխատութբ քարոզել զբանս ածայինս ուր կամէր և յաջողէր հոգին ած. և ՚ի դարնանային հրասակին դառնային անդրէն ՚ի սուրբ ուխտն։ Ըստայսմ տկարութեն և մեր ՚ի տոյն ամի անդրափոխեալ ՚ի գնալս քայլից զոտից մերոց ընթացս՝ դարձաք ՚ի սոյն վանքըն ՚ի տեղեացն յորս շրջէաք. և պատահեալ եղբարց ՚ի մեծահրաշխ կերակրօջն

կատա

Կատարեցաք զմե՟ր պատարագն և փառաւ-
որական գոհաբանութեանս մատուցաք
միոյն այ՟. որ արժանի արար տեսանել
միւսանգամ զսբ՟ դամբարան սբ՟յ մկրտ-
չին, և զայլոց սրբոց. և զեղբայրական
դամարս։ Իչ՛ երբև առեալ զօգեպա-
հիկ կերակուրն զետեղեալ լինեաք իւրա-
քանչիւրքս ՚ի սահմանեալ մենարանիս՝
երբ սակա՛ւ ինչ շունչ առնուլ, և ՚ի
Թոյլ տուութե՟ վերին խնամոյն վասն
մերս պարտականութե՟ տն՟ քանքարին հող-
մոյ ներհակաց պատահեալ մխեանց ՚ի
ներքոյ երկրի, յանկարծ իսկ Թնդմամբ
շարժեցա՜ւ երկիր ՚ի հիմանէ՝ անտի սկսա
ներրով յեկեղեցւոյ գաւառութեն և համա-
ներրով առ մեզ։

Ո՛հ և եղուկ ժամուն այնմիկ Թէ զինչ
գործեցաւ, և որպիսի Թշուառութիւք
զմեզ պատեցին զի այնքան ահագինէր
շարժումն, որ զանշարժելի լերինսն ՚ի
միմեանս հարկանէր. և զահագին մեծա-
մեծ վէմսն պատառէր. և զգնայս գե-
ղեցիկ

ղեցին աղբերաց արգելեալ ՚ի բազում ժամս ՚ի ցամաքութենէ փոխէր զտեղին։ զի տեսօղք ոմանք սաստկացելոյ տապին թէ՝ առխմպայր գնայքն եփրատայ ահա-գին գետոյն ՟Է կրունկն դարձեալ՝ ջուրքն ՟Է երեւս դաշտին ափունին։ Եւ մինչ վաղվաղուկ երկրպագէին շուտափութու-թե՟ հանդերձ ամ միաբանիւք իւր արք հարիւր՝ արտասուաւ ոչ հառաչմամբ աւայելի գնայիւքն գլեթէ արտաքս ոտ-տէաք ոջ ջրնջղուկ ապրեալ ՚ի յօրայ՝ բայցաք զաչս մեր և յառեալ ՚ի տեսա-նել զբարձրագոյն կաթողիկէ սրբոյ կարապետին՝ և ահա ոչ երեւիւր. զի ան-կեալ էր յերկիր. ընդ որում և այլ շին-ուածք մեծի ուխտին քայքայեալ և կործա-նեալ էին։

Յայնժամ հաւրայաք ամենեքեան և ոչ կարացաք խօսիլ. ապա՛ տրտմեցան սիրտք մեր և այլագունեցաք ՚ի դէմս ՚ի վերայ ահագին սաստկութեանն։ Եւ գիտացաք անտի ՚ի բարձր բլրոյն արեւմտեան որ

հայի

Հայի 'ի վե՛ր վանկյն և առ տաճարն , և տե
սաք կնոսս ո՛չ տպ յերեկն և յեռանդն ,
այլ յայլ իմն դարձեալ կերպարան ։
Եւ՛ անդ ևս առ հասարակ ամենեքեան
յարտասուս հարեալ լայաք մեծակական
ողբով 'ի հարուստ ժամս . մինչ դրեթէ
յառ հասամ՛րակ ձայնէ կրօնաւո՛րացն
դոչման՝ անբան տարերքն յոլքեալ դիմելին
Եւ՛ իջեալ անտի 'ի հողաբլուրն անյաք
առ դամբարանօք մարմնով մեռելոյն ա-
՛ճաշելով զկեանս հոգւով մեռելոյս . և
մնայաք անդ 'ի կողմն հիւսիսոյ վերիս
ա՛ւուրս առ հուպ վանիցն ։

Եւ՛ զկնի երից ա՛ւուրց՝ եկին հասին 'ի
'ի մուշեղաշինոյ մար իշխանէն և դատա
՛ւորէն արք . որք տեսեալ զկրան ծանու-
ցին մեծի խանին որ 'ի բաղէշ . և մեր դը
նայեալ ընդ նոսս առնուլ հրաման և
շինել զվանկեալն ։ Եւ հաս յօգնութի՛ մե՛
կարապետն և քաղցրայոյ ա՛ր զօրա
բունակային ոյ եւ հրաման նորա . կեր
տելոյ ։ Սակայն կարի շար տառապանս

կրեցաք

Սլեյաք՝ ի Խորասանոյ ազգէն մարաց։
և այն զի ոչ գտանիւր առ ձեռն պատ-
րաստ՝ ի մերձակայ տեղիսն որ էինչ պի-
տոյն էր՝ ի նիւթ շինուածոյն. վասնորոյ
յոգն նեղութբ և բազում դժուարու-
թբ գտանէին իրքն։ Բայց՝ ի ի նմանոյն ամի
երթեալ ը կողմն հիւսիսոյ հասանելով
յաղբիւրն բարեհամ, անցանելով զջուրն
որ առաքելոյ և առաջական ակունք ասի՝
ելանելով՝ ի կատար նոյն լերինն քարքերո-
ընդ մէջ գնալով երկուց բարձրակատար
գագաթանցն, և իջանելով զառիվայր միւ-
սոյ կողմանն վազս առնելով ընդ ջրոյն
կողմն որ կայ հանդէպ մանդակունեաց
գաւառին յարևմուտս շամռանէց. գտաք
անդ պայծս տեսակս քարանց. և բերեալ
շինեցաք զկաթողիկէն գեղեցկաքանդակ
յօրինմամբ. նմանապէս և գաւիթ կա-
մարակապ քարեայ սեամբք. և զանկակա-
տուն կաթողիկեայ խաչիւ պսակեալ
և սբ հոգւոյն սեղանիւն զարդարեալ։
և այլ շինուածք ևս ը չափիւ՝ թանապէք

և

և խորհրդք ՚ի փառս այյ։

Սակայն եկ և կրկնակի լայց զկրկնամեռ-
քըս Թէ որքանեայ բարդութեանց պար-
տուց անկաք ՚ի ներքոյ. որոյ վասն եղեալ
՚ի մէջ ուխտէն տարադէմ գնայիւք դիմե-
ցաք յայլ օտարական գաւառս ժողովել
ողորմութիւն յածաւէր անձանց առ ՚ի
թեթևացուցանել զպարտուցն ծանրութ։
Եւ այնպէս շրջաշուրջն գնայիւք հասաք
յաջողմամբ այն յածակեցոյց արքայանիստ
կայսերապետն բազմամարդ քաղաքն կոս-
տանդնուպօլիս։ Եւ վերադիտօղ նորին
առ նոյն ժամանակին եպիսկոպոսն իսա-
հակ ընկալաւ բազում սիրով զմերս նը-
ւաստութիւն. և յորդորեաց զածաւէր
ժողովուրդսն. որք էտուն զողորմութիւն
լիալիր. և զբազում յիշատակս զարդուց
սրբոյ տաճարին. որովք և ազատեցաք
սուրբ վանքն ՚ի բազմատոկոս պարտուցն
և գերագանցապէս շքեղայաւ գերագանց
զարդուք հարսն մաքուր։ որ չէր յառաջ
բնաւին։ և մեզ ամենեցունց էր յորդո-

րէց

րիչ գլուխ և դէտ հայրս մեր գրիգոր
զուարթուն րաբունապետն սրբակրօն ։
Ընդ մեզ էր յայնմ ՚ի սկզբեանց ամսոյ և
մեծապատիւ եղբայրն իմ աբրահամ վսեմա
բան և քաջաշնորհ վարդապետն․ որ է
այժմ վերատեսուչ և արժանաժառանգ
առաջնորդ տարօնոյ, և գահակալ սրբոյ
ուխտին այնորիկ ։ Իսկ և ներսէս ծերու
նի և ձգնազգեաց վարդապետն․ և յօհան
նէս վարդապետն․ և այլ բազում կար
գաւորք, սարկաւագունք և կրօնա
ւորք ։ Հուսկ և ես յետնեալ չնչինս
յօհաննէս մեղապարտ խղձուկ պաշտօ
նեայս․ և ՚ի բնէ գրաւեցեալ ծառայս
ամենորդւոյն․ որ ահա և զյիշատակարանս
իսկ ծրեցի ։ Եւ մինչ էաք ՚ի բերգան
դխայս ՚ի քաղաքս տմակեցոյ ՚ի 1162
թվականին, բազում անգամ հրաւիրմամբ
և սաստիկ ստիպմամբ տեառն էր ժողովր
դոյ, և յորդորմամբ տեառն իսահակայ
պատրիարգի գահին սբյն սաղիմայ՝ հար
կեցեալ եղաք տանիլ զողորմութի հա
ւատս

ծառայելոյն 'ի սբն երուսաղէմ և ծա-
ռայել ա̃ծակոխ տեղեացն ։ և հասանել
մերոյս անարժանութե 'ի կաթնամեղրա-
բուղխ աւետեացն քաղաք․ մատուցաք
երկրպագութի սրբոյ տաճարի յարու-
թե̃ն քի, մեծի Ծամատրան եկեղեցւոյն․
որ է մայր մեր և ծնող մե̃ր արարչութեան
մե̃ր փրկութե և ըստ նորոգման․ իսկ և
դահ տիեզերածագ ը̃ր հանրածաւալ կա-
թողիկէ ։ այլ և տուն և տեղի և օթա-
րան, դենարան, չամբարան և բնակարան

մարմնացելոյ բանին ա̃յ ։

Եւ թէպէտ մե̃ր եկեղեցեաց ամէն այս-
պիսիքս իսկապէս, սակայն համայնք 'ի
սմանէ ընկալան․ և սովին եղեն, և են
և լինելոց են ։ Զորօրինակ մե̃ր շարժմ̃նք
յսմ շարժ շարժողէն․ ո̃ք երկնայինքն յա-
թոռոյն․ լուսաւորքն յարեգակնէն․
էակք մե̃ր յանեղ էակէն․ գոյացեալքն
'ի միոյ գոյակէն․ անհատքն 'ի տեսակէն
տեսակքն 'ի սեռէն․ և սեռքն 'ի սեռակա-
նագունէն ։ Եւ ասէ որ մինչ վերինն սիօ-

զար

զարդարեալ իջանէ՛ ՚ի սատորինս՝ ժողովե-
ալ ինքն զամ եկեղեցիս, որպ մայր զզա-
ճակսն աստեղանշոյլս և արեգակնափայլս.
՚Ի սանարան և ՚ի կաթնամատոյց մաքուր
և լուսափիւռ ծոցի իւրում և համ-
բերձ զաւակօք ժողովեցելովք միանայ
ընդ վերինն սիոն. և նովիմբ է փեսային
իւր: Ընդ սմին մատուցաք երկրպագուե
և ծերունական գահի սրբոյն յակոբայ.
որ է գահ քննադիր ցանկալի ազանց հա
մայնից և պարծանք արամեան ազգիս և
լուսաճորչածին զարմիս: Աճանդեցեալ
՚ի տանէ մերմէ յէ եղբօր իւրոյ ըստ մար
մնոյ սրբոյն և արդարոյն յակոբայ՝ նախ-
կին եպիսկոպոսին այնր աթոռոյ: Որ կայ
մերաքաղմեալ ՚ի կողմն հարաւոյ սրբոյ
քաղաքին յարևմտային անկիւն իբր զան-
գէջ արեգակն, լուսատու. միշտ քառա-
գէմ կողմանց: ունելով յարևելս իւր ըզ
սրբազանն շիրիմ մաքուր ծնողի հայրա-
ծաց լուսոյն: Մերձ գոլով նորին սարսա
փելի անեղիք հրաշից տն մերոյ. այսինքն

է

է՝ աղօթից՝ քարոզութեց, նախատանաց՝
ծաղանաց, և արփիւադ խտակ գագաթն Գա
լիլիոյ. ուր երևեցաւն մետասանից ուսոր
և համբարձաւ իսկ. որով և գալոցէ.
Իսկ 'ի հարաւային կուսէ՝ զքաղաքն դաւ
թի՝ զձորն ողկուզայ և զեփրաթայ, և
զսբ այրն, և հուպ իսկ ինքեան ունելով
զսբն Սիօն և զսբն փրկիչ։
Եւ ընդ կողմն հիւսիսոյ զկաթողիկէն
աշխարհամատրան և զղձալի բլուր սըր
բոյն գողգոթայի, ուրկախեցաւ խնձորն
երկնային. և Ճմլեցաւ ողկոյզն արփիադեղ
Յորում տարածեալ բազկին հզօր՝ զբա-
զուկ իւր ցիտելով ընդ հարաւ 'ի վերայ
ամբոյ փաձարիս այսորիկ. Եւ ընդ կոյսն
արևմտից զվանս սբյ խաչին և զանա-
պատն մկրտչին. և ինքն ում ակն շաւիղ-
ղայ 'ի մէջ սոցունց վերաբազմեալ. սպա
կեալ և փառաւորեալ. Ունի ներ ին-
քեան և զզանձն երկնային զգլուխ առա-
ջին բաժակարբու մարտիրոսին և անրելը
աշակերտին քն. Ընդ նմին և զսբ մարմինս

արդարոյն յակոբայ։ Ողջ են պայծառ լու-
սատուք ընդ հանրածաւալ եկեղեցւոյն
քի, և լուսաւորիչք կրկին գոյութեանց
մերոց։ Եւ մանաւանդ նախախնամիչք
զուգակի կենաց մերոց. յաջ և յահեակ
քարոզիչք փառացն յի. որոց չէ բաւա-
կան բան գովեստից մարմնեղէն շրթանց
Զի թէ անմարմինք ցանկան հանդիսի տօ-
ցին՝ լեզուանութական զխօսք կարիցէ վեր-
տահասպէս անդր հասիլ։ Բայց արդ եկ և
լուր զլուրս զարմանալիս, զի այսպիսեաց
երանելեաց քրիստոսամերձ գահակալաց
գահն և աթոռակալաց յարկն, այսինքն
մերոյ իջեցեալ պարծանաց տեղին ամենից
տաճար սրբոյն յակոբայ գեղեցիկն և
փառաւորն՝ այնքան վշտօք անշքացեալ
և ցաւօք լցեալ եղև ՚ի ձեռաց կողոպտիչ
արծաթասէր մերայնոց չարասիրաց և
սուտ անուն քրիստոնէից մեռեալ հա-
ւատոյ ունողաց. մինչ զի անհամեմատ գե-
տար այլոց ցաւալեաց, զի որք հարկին
զնա աղաւաղութեամբ ախտալից ոչ կամե-
ցան

ցան թէ մանն առողջութեանն կայցէ ՚ի նմա։ Բայց յայսմ ամի յորում անդր է հաս ծել մերս նրաստութի̃ զոր ՚ի վերոյ խաղ յիշեցաք՝ սակայ̃ ինչ չնչաւութի̃ եղև սրբոյ տանն այնորիկ. զի ՚ի գրա̃ եդեալ անօթք սրբոյ տաճարին և տեղիք նորա, այսինքն պարտէզք և եկեղեցին աստ— բուոյ և ՚ի սր̃ յարութե̃ միջի կանթեղքն որք առ փռանկսն եդեալ կային ՚ի գրա̃ ազատեցան շնորհօք տն̃։ Եւ ՚ի նոյն ամին ՚ի սր̃ զատկին մինչ ուղարկեցաք զբոլոր ուխտաւորսն՝ և մնացաք դարստեան միւս ամի ուխտաւորայն կրկին օգնութե̃ ՚ի բիւզանդեսոյ, պատմեալ անտանօր լուսա- բար սրբոյ տաճարին՝ զտեսիլս հիանա- լիս. թէ ՚ի հիւսիսոյ կողմանէն եկն սա- տիկ կարկտախառն հեղեղ, և ողողեաց զգանձատուն սրբոյ աթոռոյս, և զտեղի սրբոյ գլխադրին։ Պատմեաց և այլ ոմն քրիստոնեայ ՚ի նոյն ա̃ուրսն, թէ տեսի զկաթողիկէ սրբոյ տաճարիս այնքան խոնարհեալ՝ մինչ գրեթէ ՚ի քակտել

մերձենայր։ Եւ մինչ մտախոհ լինէաք
թէ զի՞նչ արդեօք յուպանիցեն տեսիլքս
յետ աւուրց ոմանց անցելոց եկն՝ գուժ
բօթաբեր ՚ի կոստանդնուպօլսոյ՝ թէ
նաւն ուխտաւորաց յառաջ քան զձմեռ
պարհորդիլն ՚ի ծովն մեծ՝ խորտակեցաւ

առաջի Հարակլիոյ։

Եւ դարձեալ ՚ի բիւզանդիա զայլ նաւ
վարձեցին. և նա ևս յետ քանի մի աւուր
մինչ ՚ի տեղի խորումէր հարաւ ՚ի սաս-
տիկ հողմոյ և բեկաւ ը՟ ողն։ Եւ լրմէր
զայսպիսի գուժալի լուրս՝ յիշեցաք ըզ
բանս տեսլեանցն և ապուշ մնացաք։ և
մինչ յայս վարանէաք՝ է հաս այլ խմ
լուր չար քան զառաջինն թէ ահա ընդ
ուխտաւորացն գայ անյագն ՚ի չարխ
բէլն երկրորդ՝ պալքեսերյին փոխա
նորդ և վէզիր. և յետ սակաւ աւուրց
եկն եմուտ ՚ի մծ. քաղաքն ունելով ՚ի հոգի
և ՚ի մարմին իւր զբաղմութի՟ լեգէօն
դիւաց։ կրկին նաբուզարդանն և չարա
գոյնն քան զհրէայսն։ զի նորա զպատ

մուճան

մուծան փրկչին մերոյ ոչ պատուէցին ինքնայերուլ ՚ի նա, իսկ սա ամենևին անխնայ կողոպտեալ զզարդ սբյ տաճարին. մաշեալ զնս ՚ի հուր և ՚ի սուր. որ ուտէր և մանրէր, և զմնացեալն առ սոն հարկանէր ՚ի տեսլեանն դանիէլի. Մերկացեալն ՚ի շնորհաց՝ մերկացոյց զիակուհե հարսն սբ յամենից զարդուց. օծալեզու զիղծն որքան բամբեալ՝ բարուրս կուտեալ ՚ի վերայ բարեկրօն միաբանից. Լցեալն չմ չարեօք զայս բարբառ արձակէր առ ամենեսին թէ զինչ որ ասեմ կամ առնեմ՝ մի խօսիք ընդաճին. Այսնոր հրեայս, և հին հեթանոսս եմուտ ՚ի սա ճարն սոյ և եհեղ չուրջ զնովաւ զարիւն ժահահոտ ՚ի բերանոյ իւրմէ. Գոյին՝ զզէն նմա և արբանեակք իւրայախիք. որք ոչ յոյժ երկնչէին և ոչ ՚ի մարդկանէ ամաչէին. որք ՚ի վերայ հին չարուէ իւրեանց զոր անցուցին ընդ սբ ատենիւ՝ սմա ևս եղեն նպաստք չարութէ. և ազդեալ բարսրբութեանցն պատրէին զպարզամիտ ջաղգա

մեր

մեր։ Ուստի տեսեալ խեղճ և ողորմելի միաբանից թէ ՚ի քակտիլ առեալ է ՚ի հիմանէ սուրբ տունն ՚ի ձեռանէ նորին՝ եկլին իշխանին լցեալ զաչս իւրեանց արտասուօք և եդեալ զձեռս ՚ի ծնօտի խորհուրդ բերեալ ՚ի միջի և հնարս խնացեալ կոտորեցին զկնիքն պաշտուց· որով կնքէին վէքիլ կոչեցեալքն անօրէնք ձեռնագիրս և տային ՚ի ձեռս այլազգեաց, և առնուին զդրամս ՚ի նոցանէ ոսկ թէ փոխ սրբոյ տանն. և մխէին իւրեանց պիտոյից։ որպէս և այս վերոյիշեցեալ չարն առնէր զնոյն կերպ չարաչար ագահութե քան զառաջինսն։ վասն որոյ գրեթէ կնիքն այն լինէր պատճառ պարտուցն աճելութե։ Իբր յետ կոտորելոյ զկնիքն զայն՝ աղաչեցին զմեզ ՚ի մի բերան հարկագիր ստիպմամբ միաբանիցն բազմութիք դառնալ ՚ի բիւզանդիոն և պատմել զայլէս տառապման տանն սըրբոյ՝ և հնարս խնամեալ ա͞լ ազատմանն նորին ՚ի ձեռաց անյագ կերողացն. և յառա

ջին

ջին պայծառութ՟ին անդրադարձուցանել զտաւնին տիեզերաց։ Եւ մեր տեսեալ զխղձութիւն տանն տառապելոյ՝ և զա-ղէտ պահին այ և զաղաղակ միաբանիցն շարժեցեալ ՚ի գութ սբյ տանն այ որ միշտ կայր սեւեռեալ յոգի իմոյս անար-ժանութ՟ե յառաջ իսկ քան զայսոսիկ, որք գրեթէ, ՚ի մանկութ՟է ելեալ ՚ի սբյ քաղաքէն հասաք այլ ՚ի բիւզանդիա։ և պատմեցաք զամ՟ աղէտ սուրբ տանն։ Եւ ըն՟եալ արանց բարեպաշտից քահանայից և իշխանաց և առ հասարակ ժողովրդոց զտառապելութիւն և զկրակիծ սրբոյ տանն, որպէս և իւր հնարիւ խորհուրդ-առեալ ՚ի միջի արարին զառաջնոր-դութիւն բիւզանդիոյս ՚ի վերայ մերս խղճութեան վասն օգտի և շահուտանն սրբոյ։ և թէպէտ չէր ախորժ մեզ այս գործ, բայց առաք յանձն՝ զի բաժա-նեցի երուսաղէմայն պատրիարքութ՟ի ՚ի կոստանդնուպօլսոյ որ եղև կակ տն յա-ջողմամբ։ Եւ մեր յանձն առնելոյ զի խնդ-

րոյ

րոյ ամենից զայսպիսան գործ՝ հաճանու-
թե՟ և հայցուածովքն ամենից արարին ըղ-
պատրիարգութե՟ սրբոյ գահին երուսա-
ղէմի՝ ի վր՟ արժանաւոր անձին տն՟ Գրի-
գորի հօր մերոյ երջանկի, Որ և նմ՟
հրամանաւ ծայրագոյն քահանայապետին
և մեծաշուք հայրապետի տն՟ Ածատու-
րոյ սրբազան կաթողիկոսին ամ՟ հայոց
և հրաւիրմամբ բոլոր արամեանս գրոհից
ծմուտ՝ ի գերութե՟ և ՝ի ծառայութիւն
ա՟ծաբնակ տաճարի և մեծի աթոռոյ սր՟-
բոյն յակոբայ։ Որք և այժմ աճասիկ
կամք՝ ի պաշտօն ծառայութե՟ տն՟ զօրութե՟
տանն սբյ կապեալք առ միմեանս հոգւով
և մարմնով. և եղեալք ողորմելոյ արժանի
վս՟ փրկութե՟ սբյ աթոռոյս։

Եւ յայսմ ամի որ էր թւին 1168,
ազգն դաղմատացւոց և յունաց առին
հրաման՝ ի թագաւորէն նորոգել զհնու-
թի՟ աշխարհակեցոյց տաճարի սրբոյ յա-
րութե՟ն քի՟. ընդ որս և մեր ընկալեալ
զնոյն հրաման նորոգել ըն՟ վերոյիշեալ
ազգայն

ազգային դպրատանն մեր ՚ի նոյն ամ յարու-
թեան տաճարին. որ կայ այժմ ՚ի շինման
նորոգման։ Իսկ մինչ սկսաք ժողո-
վել ողորմութիւս ՚ի բարեպաշտից տե-
ղւոյս վ̅ր գործոյ նորոգութեան սրբոյ
տաճարին՝ յունիսի 23 յանկարծ հանդիպ-
մամբ ՚ի մէջ գիշերի անկաւ հրայրեցու-
թի ՚ի կէտիկ մուշա կոչեցեալ սահման
քաղաքիս՝ և յառաջս բազումս բաժա-
նեալ այրեաց զբազում տեղիս և զբնա-
կութիս. մանաւանդ զողորմելի ազգիս
մերոյ զընչեայց զբազում տունս, և կա-
պեալ զամենեսեան յաղքատութեան ու[?]
յերկաթս. որև ՚ի վերայ այսց դառնութեց
այրեաց զբազմամարդ և զ հուշակաւոր
եկեղեցի սրբուհւոյ Ա̃ծածնին. և խաւա-
րեցոյց զլուսաւոր աչս մեր։ Բայց ո-
չ հարին զմեզ ըստ մերս մեղանաց, ողորմե-
ցաւ դարձեալ ըստ իւրն գթութեան և
ողորմութեն. զի հաճեցոյց զ գթասիրտ
արքային և ըզ փոխանորդ նորին, որք ետ-
ուն հրաման նորոգել վերստին զնոյն
եկե

(Հ

ՅԱ

Վասն մահուանն տիրամա
մին որ յերգը աղի ծովու

Վասն գիտելոյ զպատճառ
չին ծիծաւնելոյ 'ի հայս։

Ցիշատակարան ժողովոտ
Թ. ամսա։

Երգ տաղական առ 'սրբն
մե ծն 'ի մարգարէս։

Երգ տաղական դարձեալ առ
ւրբն Քի։ 199

Երգ տաղական առ սուրբն Գրիգոր
Լուսաւորիչն մեր։ 201

Ցիշատակարան պատմագրութեան։ 21

Ցիշատակարան տպողի։

ՎԵՐՋ։

3